

tepav

Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi

Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi

Bu çalışmada sosyal etki analizi, metodolojisi, kadın çalışmalarının sosyal etki analizinde temel alınacak teorik temel ve kadının işgücü piyasasındaki konumu cinslerarası işbölümü çerçevesinde incelenmiş; bunların ışığında "Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi"nin Amasya'da yarattığı etki-değişim-değişim düzeyi analiz edilmiştir.

Ülker Şener TEPAV Yönetişim Etütleri'nde Araştırmacı olarak çalışmaktadır. Başlıca çalışma konuları sosyal politika uygulamaları, kadın yoksulluğu, yoksulluğa karşı geliştirilebilecek stratejiler ve örgütlenme modelleri (kadın kooperatifleri), kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele ve dezavantajlı gruplara yönelik hizmetler başta olmak üzere sosyal hizmet uygulamalarıdır.

9 789944 927475

tepav

Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi - Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi

Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi

Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi

Ülker Şener

tepav
türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

Bu proje AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)

Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi (KADES)

Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi

Hazırlayan: Ülker ŞENER

Temmuz 2011

Avrupa Birliği'nin mali katkısı ile basılan bu yayının içeriği TEPAV'ın sorumluluğunda olup, hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

tepav

SEYİHSALİ
TARIMSAL KREDİ
KOOPERATİFİ 2005

TEPAV Yayınları

No:56

**Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi
Amasya'da Kadın İstihdamının Artırılmasına
Destek Projesi**

Ülker Şener

Kitap içeriğinden yazarı sorumludur.

*Kaynak göstermek suretiyle kısmen veya tamamen
alıntı yapılabilir.*

Temmuz 2011

Mattek Matbaacılık

ISBN 978-9944-927-47-5

TEPAV

TOBB-ETÜ Yerleşkesi, TEPAV Binası

Söğütözü Caddesi No:43

Söğütözü/ANKARA

Telefon +90 312 292 5500

Faks +90 312 292 5555

www.tepav.org.tr

tepav@tepav.org.tr

Ülker Şener

Ülker Şener Ortadoğu Teknik Üniversitesi İşletme Bölümünde lisans derecesini aldı. 2004-2009 yılları arasında Ankara'nın Mamak, Altındağ bölgelerinde kent yoksullarına ve göçle gelenlere ilişkin entegrasyon çalışmaları yürüten Toplum Merkezinde kadın çalışmaları yürüttü. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın yoksulluğu ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele, ev eksenli çalışma ve kadın örgütlenmesi konularında Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Avrupa Birliği ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) tarafından ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanan projelerde uzman, danışman ve eğitici olarak görev aldı. KSGM tarafından basılan, sığınmaevlerinin kurulum-işletim-finansman standartlarını belirleyen "Kadın Sığınmaevi Kılavuzunun" hazırlayıcılarından. Kültürler arasındaki farklılıkların toplumsal cinsiyet algılayışları, sosyal çalışma uygulamaları, aile ve birey üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya çalışan Fransa-Almanya-Türkiye'yi kapsayan "Karşılaştırmalı Çalışmalar"ın içinde yer almaktadır.

Kadın yoksulluğu ile mücadele etmede ve sosyal kalkınmayı sağlamada kooperatiflerin bir model olarak kullanılması üzerine çalışmalar yürütmektedir. Ev eksenli çalışan kadınlara yönelik faaliyetleri yürüten Kozadan İpeğe Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifinde gönüllü danışman olarak yer almakta ve çeşitli Sivil Toplum Kuruluşlarının çalışmalarına destek vermektedir. Halen Hacettepe Üniversitesinde Sosyal Hizmet bölümünde yüksek lisans yapmaktadır.

2009 yılından beri TEPAV'da Yönetişim Etütleri Programında araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Ebru Hanbay

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Etnoloji Bölümünden lisans (1997), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bölümünde (2002) yüksek lisans derecesini aldı. Avrupa Komisyonu, UNFPA, KSGM, İçişleri Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri, Kadın Dayanışma Vakfı tarafından yürütülen kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleyi hedefleyen çeşitli projelerde danışman, araştırmacı, koordinatör ve eğitim uzmanı olarak görev aldı. Kadın çalışmaları alanındaki faaliyetlerini sürdürmektedir.

İçindekiler

Önsöz	5
Sosyal Etki Analizi	6
Bölüm 1. Sosyal Etki Analizi	6
1.1 Kavramsal Çerçeve	6
1.2 Sosyal Etki Çalışmalarında Yöntem	11
1.3 Kadın Projeleri Bağlamında Sosyal Etki Çalışmalarında Verilerin Derlenmesi İçin Kullanılabilecek Yöntemler	13
1.3.1 Alan Araştırması	13
1.3.2 Derinlemesine Görüşmeler	14
1.3.3 Odak Grup Görüşmeleri	15
1.3.4 Etnografik Gözlem	15
Bölüm 2. Kadın Çalışmaları ve Cinsiyet Temelli Analiz	17
2.1 Toplumsal Yapı	17
2.2 Cinslerarası İşbölümü ve İstihdam	18
Bölüm 3. Sosyal Etkinin Ölçülmesi ve Göstergeler	25
Bölüm 4. Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi Sosyal Etki Analizi	28
4.1 Projenin Geçmişi	28
4.1.1 Hedef Gruba Erişim: Kadından Kadına	28
4.1.2 Güçlenme Eğitimi	29
4.1.3 İşveren Görüşmeleri	32
4.1.4 Karar Verici Kurumlarla Görüşmeler	32
4.1.5 Mesleki Eğitim	32
4.1.6 Girişimcilik Eğitimi	32
4.1.7 İş Danışmanlığı Sistemi	32
4.2 Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi Sosyal Etki Analizinin Amacı	34
4.2.1 Sosyal Etki Analizinde Kullanılacak/Tercih Edilecek Göstergelerin Belirlenmesi	35
4.2.2 Sosyal Etki Analizinin Metodolojisi	37
4.2.3 Örneklem Seçimi ve Araştırma Yöntemleri	38

Bölüm 5. Bulgular	42
5.1 Mevcut Durum: Proje Uygulama Alanı ve Proje Katılımcılarının Durumu	42
5.1.1 Kadınlar Ne Düşünüyor? Yaşam Nasıl Tanımlanıyor? Kim Karar Veriyor?	46
5.1.2 İşsizlik ve Yoksulluk En Önemli Sorun ama Kimin İşsizliği	48
5.1.3 Bakım Hizmetleri Kadının Üzerinde	50
5.1.4 Çalışma Mekânı	51
5.1.5 Kadınlar Tarafından Tercih Edilen İşler	52
5.1.6 Daha Önce Çalışma Deneyimi olan Kadınlar Dışarıda Çalışmaya Daha Olumlu Bakıyor	54
5.1.7 Çalışmayı Bırakma Nedenleri	54
5.1.8 Siyasetin Uzağında Bir Yaşam İsteği	56
5.2 Proje Bitiminde Proje Katılımcılarının Durumu Nedir? Göstergeler Ne Söylüyor?	57
5.2.1 Eğitime İlişkin Göstergeler	57
5.2.2 İstihdama İlişkin Göstergeler	57
5.2.3 Güçlenmeye İlişkin Göstergeler	58
5.2.3.1 Kadınların İstihdama Bakış Açıları	58
5.2.3.2 Kendinin ve Kendi Gücünün Farkına Varma	66
5.2.3.3 Bilgilenme	68
5.2.3.4 Tutum Değiştirme	69
5.2.3.5 Karar Mekanizmalarına Katılım ve Örgütlenme	71
5.2.3.6 Şiddet Algısı	72
5.2.3.7 Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yaklaşım	73
5.2.3.8 Bakım Hizmetlerine Yaklaşımında Değişimler	76
5.2.3.9 Kendi Benliğine ve Kadınlık Durumuna İlişkin Farkındalık	77
5.2.3.10 Aile Bireyleriyle ve Çevreyle İlişkilerde Değişim	80
5.2.3.11 İyi Olma Hali	83
5.2.3.12 Kurumlara Yaklaşım	84
5.3 Projenin Kurumlar Üzerindeki Etkisi	86
5.4 Projede Görev Alan Eğitimcilerin Görüşleri	89
Sonuç	98
Kaynakça	99

Önsöz

Kadın sorunlarına ve kadın istihdamına ilişkin son zamanlarda pek çok çalışma yapılmakta, projeler uygulanmaktadır. Bu projelerin nasıl uygulandığı, metodolojisi, sonuçları, uygulandığı alan, proje katılımcıları üzerindeki etkisi üzerine ise aynı sayıda çalışma yapıldığını söylemek güç görünmektedir. Oysa saha çalışmalarında elde edilen deneyimlerin aktarılması, ilgili kurumlara-taraflara iletilmesi; bu deneyimlerden öğrenilmesi, iş yapma biçimlerinin değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi açısından önem taşımaktadır. Amasya’da Kadın istihdamının Artırılmasına Destek Projesinin sosyal etki analizi çalışması bu tür bir amaçla hazırlanmıştır. Çalışmada, hem projenin metodolojisi aktarılmış hem de uygulama alanında yarattığı sosyal etki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk 4 bölümünde, projenin ve sosyal etki analizinin baz aldığı teorik temel, sosyal etki analizi metodolojisi, göstergeler, kadınların işgücü piyasasında ikincil olmasının nedenleri, cinslerarası işbölümünün irdelendiği kavramsal çerçeve ile proje uygulama alanına ilişkin bilgilere yer verilmiş, proje faaliyetleri özetlenmiştir. Bulgular, sosyal etki çalışmasının sonuçlarının aktarıldığı bölüm, Ebru Hanbay ve Ülker Şener tarafından Haziran 2011 sonunda Amasya Kent merkezinde yapılan saha çalışmalarının sonuçlarından, raporlarından ve saha gözlemlerinden derlenerek oluşturulmuştur. Ankara’dan Amasya’ya eğitim vermek için giden eğitimciler Gül Erdost ve Salime Delice Tarihçi’nin projeye ilişkin izlenimleri ve olası etkileri konusundaki değerlendirmeleri olduğu gibi kitaba alınmıştır.

TEPAV tarafından yürütülen Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi kapsamında yapılan “Kadın Çalışmalarında Sosyal Etki Analizi” çalışmasının bu alanda yapılan çalışmalara- projelere katkı sunması dileğiyle.

Sosyal Etki Analizi

Bölüm 1. Sosyal Etki Analizi

1.1 Kavramsal Çerçeve

Program, politika, reform ve projeleri değerlendirmek, öngörülen hedeflere ne düzeyde ulaşıldığını ya da tespit edilmiş bir sorunun çözümüne ilişkin öne sürülen politikaların sonuç verici olup olmayacağını ortaya koymak müdahalelerin etkiliği açısından önem taşımaktadır. Sosyal etki değerlendirmeleri program ve reformların maliyetlerinin ve getirilerinin farklı gruplar arasında nasıl bir dağılım gösterdiğini, özellikle tarafların-paydaşların fiziksel ve finansal varlıklarının, insani ve örgütsel yapabilirliklerinin, ekonomik ve sosyal ilişkilerinin, kurumsal mekanizmalarının reformlardan nasıl etkilediğini ve reform sürecini nasıl etkilediğini ortaya koyma uğraşdır (World Bank, 2003). Sosyal etki değerlendirmeleri büyük ölçekli reformlar ve programların yanı sıra daha dar ölçekte yapılan projelerin uygulama alanlarında yarattığı etkiyi ortaya çıkarmak için de kullanılmaktadır. Etki analizleri politika-program-proje sonrası uygulanabildikleri gibi, sorunun tanımlandığı ve farklı müdahale araçlarının tartışıldığı karar verme süreçlerinde de gerçekleştirilmektedir. Birinci durumda etki ölçülürken, ikinci durumda olası etkiler ortaya çıkarılmaktadır; bir başka ifadeyle, birinci durum sınırlılıkları içinde kesinliği, ikinci durum olasılığı daha fazla içinde barındırmaktadır. Ancak her iki durumda da ölçülen şey “değişim” ve/veya “değişimin düzeyi”dir.

Politika, program ve reformlar, projeler her bir grubu ve bireyi farklı biçimlerde ve farklı yollarla etkilemektedir. Küçük ölçekli, kadınların ve hanelerinin hedef grubu oluşturduğu bir projede her bir kadının geçmiş deneyimleri, kültürel yapısı, ekonomik durumu ve eğitim düzeyi, her bir hane bireyinin ise hane içinde konumlanışından dolayı çalışmadan farklı biçimlerde ve düzeylerde etkilenebileceği göz önünde tutulmalıdır. Her bir grubun ve daha küçük ölçekte bireyin toplumda ve hanede farklı konumda olması müdahalenin biçimini-etkililiğini-düzeyini farklılaştırmaktadır. Bu nedenle sosyal etki analizlerinde toplum içindeki konum farklılıkları ile hane-içi farklılaşmalar gözetilmelidir.

Öte yandan hedef grubun- etkinin öznelininin- fiziksel ve finansal kaynakları, insani yapabilirlikleri, ekonomik ve sosyal ilişkileri politikaların-reformların-projelerin etkilerini biçimlendirmektedir. Diğer bir deyişle aynı proje farklı alanlarda farklı sonuçlar yaratabilmekte, başlangıç noktası-mekânı (var olanın kendisi) projenin ve etki analizinin sonuçlarını belirleyebilmektedir. Kadın projelerinde başlangıç noktasına ek olarak, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil toplumsal yapı projenin sonuçları, kısa ve uzun dönemli etkileri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Kadın projeleri, bundandır ki, yürütüm süreci içinde değişmekte, yeni hüviyetler kazanmakta, bir anlamıyla proje, uygulandığı mekânın durumuna göre, onun renginden de etkilenerek, yeni biçimler alan esnek yapılara dönüşmektedir.

Kimi politikalar-reformlar-projeler hedef grup üzerinde doğrudan etkiye sahip iken kimi politikaların etkileri dolaylı bir yol izleyebilmektedir. Elbette neyin doğrudan neyin dolaylı olduğu hangi etkinin/etkilerin beklendiğine-ölçüldüğüne göre farklılık gösterecektir. Örneğin yoksullukla mücadeleyi hedefleyen programlarda doğrudan gelir destekleri kısa vadede geliri artırarak gelir yoksulluğuna karşı etkili olurken, uzun vadede desteklerin etkisinin ne olacağı bu politikanın diğer politikalarla ilişkisine, etkileşim düzeyine göre değişecektir. Buradan çıkan sonuç program-proje etki analizinin yapılabilmesi için, programın-projenin hazırlık-tasarım aşamasında hedeflerin tanımlanması zorunluluğudur. “Bu programla-reformla-projeyle neyi hedefliyoruz?” sorusu sosyal etki analizinin de çerçevesini belirleyecektir.

Hedefler söz konusu olduğunda bu hedefleri ölçen araçlara ya da karşılaştırma nesnelere ihtiyaç duyulacaktır. “Neyi hedefliyoruz?” sorusunu izleyen “neye göre?” sorusu karşılaştırma birimi olarak gösterge kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Üçüncü bölümde ölçüm ve göstergeler üzerinde durulacaktır.

Program-reform ve projelerin etkileri doğrudan ya da dolaylı olduğu gibi, öncesinde de ifade edildiği üzere, kısa ya da uzun vadeli de olabilir. Programların-reformların kimi etkileri hemen görülürken, kimilerinin ortaya çıkması uzun bir sürece yayılabilir. Genel olarak projelerin sosyal etkilerinin uzun dönemde kısa döneme göre daha elastik-esnek olduğu ifade edilmektedir (World Bank, 2003). Ancak uzun dönemli etkiler söz konusu olduğunda elde edilen sonuçların tam olarak neyin sonucu olduğunu belirlemek güçleşmektedir.

Örneğin kadın istihdamı alanında yapılan bir çalışmanın 2 yıl sonraki sonuçlarına bakılırken bu 2 yıl içinde uygulanan tüm politikaları analize dahil etmek gerekir ki, kimi durumlarda ölçülen şey kültürden-dinden-hayatın yorumlanma biçiminden fazlasıyla etkilendiğinden, değişkenlerin tümünü belirlemek bile zorlaşabilmektedir. Bu sınırlılıklara rağmen, kadınlara yönelik uygulanan politikalarda özellikle ataerkil yapı ve aile içi işbölümünden dolayı bu belirlenimin geçerliliğinin arttığını söylemek mümkün görünmektedir. Kadınların “özel alan” ile “kamusal alanı” uyumlaştırma uğraşları uzun bir sürece yayılmakta, farklı alanlardaki değişimlerle-müdahalelerle birlikte gitmektedir. Kısa süre içinde gerçekleşmesi muhtemel değişim stratejileri yıkıcı etkileri nedeniyle kadınlar tarafından da çok fazla kullanılmamaktadır.

Etki analizlerinde zaman ile ölçeği birlikte değerlendirmek gerekir. Bir politikanın-reformun tüm ülkede uygulanması - hedef grubu bütünüyle kapsaması, bölgeler arası farklılıkların ve etkileşimin ortaya çıkaracağı sorunları sınırlandırdığı için farklı değişkenlerin etkilerini daha ölçülebilir bir düzeye indirecektir. Küçük bir alanda uygulanan projelerin sosyal etki değerlendirmeleri ise genel programlara göre daha kısıtlı sonuçlara ulaşabilecektir. Proje bazlı çalışmalar, ülke çapında uygulanan genel bir politikanın parçası olmadıkları durumlarda farklı politikalardan, projenin amaçlarıyla uyuşan ya da uyuşmayan, etkilenebilmektedir. Özetle, geniş bir alanda, ya da belirlenmiş bir alanın tümünde makro ölçekte uygulanan, uyumlu ve birbirini tamamlayan programlardan oluşan reformların analiz edilmesi çoğu zaman küçük ölçekte uygulanan ve bütünsel bir yönelimden yoksun projelerden daha kolay gerçekleştirilebilecektir.

Program-reform-politika değişiklikleri ve projeler genel olarak beş kanal üzerinden hedef gruba-paydaşlara etkide bulunmaktadır: istihdam, ücretlendirme (üretim, tüketim, maaş), mal ve hizmetlere erişim, varlıklar, transferler ve vergi (World Bank, 2003). Dünya Bankası tarafından farklı ülkelerde yapılan sosyal etki çalışmaları da bu beş kanal üzerinde durmaktadır. Mozambik’te öğrenci velileri tarafından okullara yapılan ödemelerin okullaşma oranları (hizmete erişim, fiyatlandırma), Sri Lanka’da Sosyal Yardım Reformunun yoksulluk üzerindeki olası etkilerine (mal ve hizmetlere erişim, transferler) bakılmıştır. Bu uygulamalarda temel noktalardan biri başlangıç noktası ile sonuçların/olası sonuçların çeşitli göstergelerle karşılaştırılabilir olmasıdır.

Gelir, varlık vb alanlardaki reformlar hane üzerinden oluşturulmakta-anlamlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların toplumdaki konumları bu analizlerin içine dâhil edilmemektedir. Aile varlıklarındaki artış aile bireylerinin her birinin varlığındaki artış anlamına gelmeyeceği gibi, hane gelirindeki artış da hanedeki her bireyin gelirinin arttığı ya da gelirin harcanması üzerinde söz sahibi olduğu-belirlediği anlamına gelmemektedir. Öte yandan çalışmaların kadınlar üzerindeki etkisi kültürel-sosyolojik yapıyı ve dolayısıyla toplumun kendini yeniden üretme sürecini içeren daha kapsamlı bir alanda söz konusu olabilecektir. Kadınların toplumda ve ailede konumlanışları etki kanallarının farklılaşmasını beraberinde getirmektedir; bundandır ki, bu beş kanala ek olarak özellikle kadın alanında uygulanan programlar-reformlar için ilave kanal(lar) tanımlanmalıdır.¹ Kadın çalışmaları söz konusu olduğunda güçlenme, karar verme süreçlerine ne düzeyde katılım sağlandığı, kendi kaderini, yapıp-ettiklerini ne ölçüde belirlediği bir altıncı kanal olarak sosyal etki analizlerine dahil edilmelidir.

Küçük ölçekte uygulanan kadın projeleri söz konusu olduğunda makro ölçekte belirlenen bu kanalları alt gruplarına ayırmak ve alt gruplarda ortaya çıkan değişimlere bakmak yararlı olacaktır. Bir anlamıyla sosyal etki çalışmaları projelerin; yaşam biçimi, kültür, topluma katılım, politik sisteme ya da karar verme mekanizmalarına katılım, çevre, sağlıklı ve iyi olma hali, kişisel haklar, korkular ve özelemler üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamalıdır (Vanclay F.,2003).

Programların-reformların-projelerin maliyetleri ve yararları farklı bireyler arasında farklı dağılımlar gösterebilir. Kadının yeniden üretim sürecindeki rolünün azalması ya da bunu erkekle paylaşma yönündeki eğilimin güçlenmesi erkek açısından ev içi iş yükünü artıran ve kendine ayırdığı zamanı azaltan bir işlev görebilecektir. Öte yandan kadının gelir elde etmesi, erkeğin üzerindeki “aile geçindirme” yükünü azaltacağı için olumlu etkide de bulunabilir.

Programların ve projelerin hedef grubu etkilemesini sağlayan kanallar arasında her zaman tam bir uyum olmayabilir. Herhangi bir program bir kanal üzerinden pozitif bir etkiye neden olurken başka

¹ Dezavantajlı konumdaki gruplar için de bir dereceye kadar bu söylenebilir.

bir kanalda bu etki negatife dönüşebilir. Örneğin, transferlerde artış meydana gelirken istihdamda düşüşün olması ya da ücret düzeyinin değişmesi, vb. gibi.

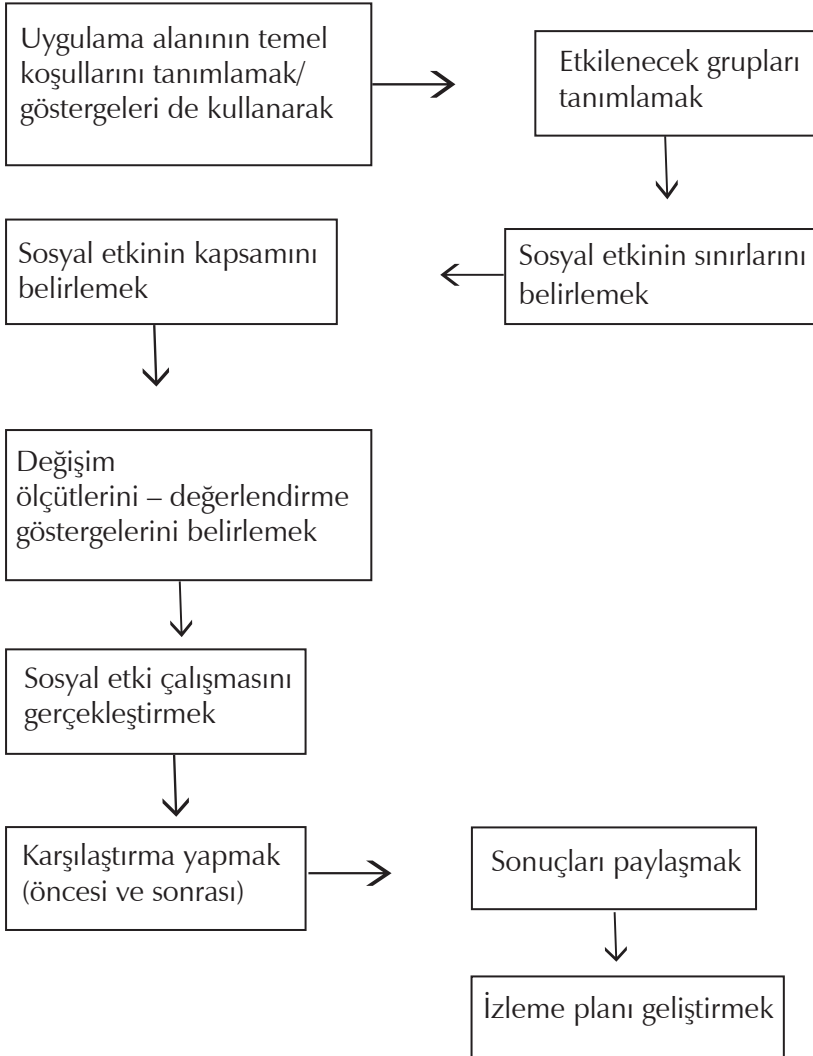
Programların-reformların-projelerin etkileri/olası etkileri uygulama alanındaki kurumlardan, örgütlenmelerden, iş yapma biçimlerinden olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilenmektedir. Şu veya bu nedenden dolayı projeye karşı oluşan ya da var olan direnç odakları etkinin düzeyini sınırlandıracaktır (World Bank, 2003). Karar verici durumda olan kurumların/kurum temsilcilerinin kadının evin dışında çalışmasına olumsuz yaklaşımları, bu konuda yapılan çalışmalara verilen desteği sınırlandıracağı gibi, istihdamı kolaylaştırıcı adımların atılmasını da zorlaştıracaktır.

Son olarak; veri-bilgi kısıtları, farklı dışsal değişkenlerin her zaman sürece dahil olma olasılığı, hayatın karmaşıklığını-gerçekliğini tanımlamakta yaşanan zorluklar, zaman kısıtları, analizin belirlenmiş bir periyodu baz alması ve yine belirlenmiş bir zaman aralığı içinde değerlendirme yapma zorunluluğu sosyal etki analizi kısıtlarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Sonuçlar değerlendirilirken bu kısıtlar göz önünde tutulmalıdır.

1.2 Sosyal Etki Çalışmalarında Yöntem

Sosyal etki değerlendirmesi planlanmış bir programın-reformun ya da projenin sosyal sonuçlarının analiz edilmesini, izlenmesini ve yönetilmesini kapsayan bir süreçtir (Vanclay F., 2003). Bu süreçte birbirini tamamlayan niceliksel ve niteliksel yöntemler bir arada kullanılabilir. Yöntemler projenin uygulandığı alan, sektör-konu-tema, zaman, kaynak (insan kaynağı da dâhil olmak üzere) ve hedef grup gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (World Bank, 2003).

Sosyal etki değerlendirme aşamaları

Sosyal etki değerlendirme çalışmalarının her bir aşamasında farklı yöntemler kullanılabilir. Uygulama alanının temel koşullarını ortaya koymak, literatür taraması, geçmişte aynı alanda yapılmış çalışmaların gözden geçirilmesi, bu çalışmaları yapan kurumlarla ve kişilerle görüşülmesi, istatistiklerin derlenmesi gibi pek çok aracı bir arada kullanmayı gerektirmektedir. Hedef grubun tanımlanması; proje uygulamalarının analizini, her bir faaliyetin kimi ya da kimleri hedeflediğini, yarar ve maliyet dağılımını ortaya koyacak çalışmaları kapsamaktadır. Sınırların belirlenmesi proje leğine, zamana, öngörülen hedeflere, hedef gruba göre farklılık gösterecektir. Kapsamın belirlenmesi değerlendirme çalışmasının derinliğinin kararlaştırılmasıdır. Literatür taraması, saha çalışmaları, toplumun katılımını sağlayıcı teknikler bu aşamada kullanılabilir (Vanclay F., 2003). Etkiyi ölçebilmek için göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Göstergeler, başlangıç noktasına, hedef grubun mevcut durumuna, zaman ve kaynağa göre belirlenebilir (3. Bölümde ayrıntılandırılmıştır). Sosyal etki çalışmasının gerçekleştirilmesi aşamasında niceliksel veri toplama yöntemleri, anket ile niteliksel veri toplama yöntemleri: derinlemesine görüşmeler, odak grup çalışmaları, etnografik gözlem teknikleri bir arada kullanılabilir. Proje sonuçlarının duyurulması rapor, basın bültenleri vb yoluyla sağlanabilir.

1.3 Kadın Projeleri Bağlamında Sosyal Etki Çalışmalarında Verilerin Derlenmesi İçin Kullanılabilecek Yöntemler

Niceliksel araştırma yöntemleri, bu yöntemler aracılığıyla elde edilen veriler “gösterme” ya da “sorunu yansıtmaya” ile sınırlı kaldığı, grup içi farklılaşmaları görmedikleri için kadın çalışmalarında temelde anlamaya-yorumlamaya dayalı niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmalıdır. Niteliksel araştırma yöntemleri kadınların günlük deneyimlerini, günlük yaşamlarını, görüngünün altında yatan özü anlama, gerçekliğin eşitsiz, çatışmacı, karmaşık özünü kavrama, kadınların her günkü pratiklerinin sosyal, ekonomik, politik yapılarla nasıl belirlendiğini, bu alanlardaki eşitsizlikleri, ayrımcılığı ve çelişkileri ortaya koymak açısından önemlidir (Kümbetoğlu B., 2008). Kadın alanında yapılan çalışmaların amacı salt var olanı ortaya koymak değil, dönüşüm, güçlendirme ve değişim sağlamaktır. Değişimin sağlanmasının temel koşulu ise kadınlarla kurulacak ve anlamaya dayalı bir ilişki biçimidir. Bu yönelim “bilimsel olmaktan” uzaklaşma olarak da tanımlanabilmekte, geçerliliğin ve verilerin gerçekliğinin tartışma konusu olmasını beraberinde getirebilmektedir. Bilgi ile eylemi, teorik soyut alan ile uygulamayı ayırma anlayışı bu eleştirilerin gerisinde yer alabilmektedir. Kadın çalışmaları ise bilgi ile eylemi birleştirmeyi öngörmekte, bunu zorunlu kılmaktadır.² Öte yandan, özellikle cinsiyete duyarlı veri üretiminin sınırlı olduğu, kadınların toplumdaki ikincil konumlarının sayısal veriler aracılığıyla ortaya konulmasının eksik olduğu durumlarda niceliksel araştırma yöntemlerine başvurmak gerekmektedir. Son olarak, kadın çalışmalarında kullanılan yöntem kadar, yöntemin nasıl ve niçin kullanıldığı da önemlidir.

1.3.1 Alan Araştırması

Alan araştırması geniş bir alanda niceliksel verilerin derlenmesi açısından önemlidir. Niceliksel veriler hem ölçülmesi hem de karşılaştırması kolay olan verilerdir. Bu nedenle özellikle farklı demografik özelliklere sahip grupları karşılaştırmak, her bir gruba

² Ancak bilgi-aksiyon birlikteliği “projecilik” denilen anlayışın güçlenmesini de beraberinde getirebilmektedir. Kadın çalışmaları ile projecilik arasındaki ayrım bir başka yazının konusu olacağından burada bu eğilimin kadın çalışmalarını üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra ciddi olumsuz etkileri olduğuna değinmekle yetinelim.

yönelik faaliyetleri farklılaştırmak, sorun alanlarını, gelişmeyi ya da ilerlemeyi “sayısal” bir biçimde tanımlamak açısından önemlidir.

1.3.2 Derinlemesine Görüşmeler

Derinlemesine görüşme açık uçlu soruların sorulması, görüşmecinin dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilave soruların sorulması yoluyla araştırma konusunun detaylı bir biçimde incelenmesini mümkün kılan bir yöntemdir. Derinlemesine görüşmeler enformel sohbet tarzı, görüşme formu kullanılarak yapılan derinlemesine görüşmeler, yapılandırılmış açık uçlu görüşmeler ya da bunların kombinasyonları, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler biçiminde olabilir (Kümbetoğlu, B., 2008). Bu çalışmada derinlemesine görüşmeler yarı yapılandırılmış bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, görüşülen kişilerin düşüncelerini, önerilerini, kendileri için önemli olan noktaları belirtmeleri için kısıtlayıcı olmayan bir biçimde yapılandırılmış görüşme süreçleridir. Yaklaşım, her görüşmeciye aynı soruların ya da aynı eğilimdeki soruların yanı sıra farklı soruların sorulabileceğini-sorulacağını baştan kabul etmektedir. Böylelikle görüşmeyi yapanın-tasarlayanın öngörmediklerinin görüşme sürecinde ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Derinlemesine görüşmeler ne tamamen kendiliğindenliğe bırakılmış bir tarzı, ne de tamamen önceden belirlenmiş sıkı bir tarzı öngörmektedir.

Görüşmelerde görüşme yapan ile görüşülen arasında bir etkileşim gerçekleşeceği açıktır. Görüşmeci ile görüşülen arasında iletişim kurulması görüşmecinin kendini nerede tanımladığı sorusunu gündeme getirebilmektedir. “İçerde-ondan biri” ya da “dışarıda-ondan farklı” olmak kendi başlarına ne iyi ne de kötüdürler (Rubin H.J., & I. S Rubin, 2005). Güvenin önemli olduğu, dışarıdan girişin zor olduğu durumlarda içerden biri olabilmek önemli olabilmektedir. Kadın çalışmalarında içerden olmak hem çalışma sürecinde hem de analiz sürecinde önemlidir.

Görüşmelerin analizi, sınıflandırma, karşılaştırma, ağırlıklandırma ve anlatının içindeki anlamı ve saklı olanı ortaya çıkarmak için elde edilen bilgileri birleştirmeyi-derlemeyi gerektirmektedir. Elbette ayıklama, sınıflandırma, anlamlandırma analiz yapanın öznelliğini içinde barındıracaktır. “Bir şeyi görme yolu aynı zamanda onu görmeme yoludur, bir şeyi tanımlama yolu aynı zamanda onu tanımlamama yoludur”(Eisner E., 2004).

1.3.3 Odak Grup Görüşmeleri

Odak grup, araştırmacı ile katılımcılar ve katılımcıların kendi arasındaki iletişim kullanılarak verilerin elde edilmesini sağlayan bir görüşme sürecidir. Odak grup, sadece grup içinde yer alan kişilerin düşüncelerini derlemek değildir, grup içindeki etkileşimi veri toplama biçimi olarak tasarlamaktır (Kitzinger, J., 1995). Odak grup görüşmeleri, belirlenmiş yönergeler çerçevesinde katılımcıların özelliklerini göz önünde tutan, katılımcıların davranışlarının ardındaki nedenleri ortaya koymaya çalışan niteliksel bir tekniktir. Yönergeler çerçevesinde çalışmanın yapılması katılımcıların düşüncelerini biçimlendirme uğraşı ya da genellemelere ulaşma, anlam çıkarmak anlamına gelmemektedir. Odak grup çeşitliliği ortaya çıkarmak, katılımcıları anlamak, algılarını görmektir (Krueger, R.A., 1994).

Kadın çalışmalarında odak grup çalışmaları özellikle deneyim aktarımları ve deneyimlerin anlamlandırılması sürecinde önemlidir. Odak grup çalışmaları arka planda kalan bilgileri derlemek, niceliksel verileri yorumlamak, değerlendirme yapmak, deneyim paylaşımını sağlamak, yeni düşüncelerin gelişmesini ve grup üyeleri arasında yeni ilişkilerin kurulmasını desteklemek amacıyla(amaçlarıyla) kullanılabilir.

1.3.4 Etnografik Gözlem

Etnografi saha taraması yoluyla toplanan bilgilere dayanarak belirli bir kültürün, görenek, inanç ve davranışların açıklanmasıdır (Harris M., Johnson O., 2000). Etnografyada 3 yöntem kullanılmaktadır, gözlem, görüşme ve dokümantasyon³. Bu yöntemler aracılığıyla alıntılar, açıklamalar ve belgelerden oluşan üç tip veri elde edilmekte ve “anlatılar-öyküler” bunlar aracılığıyla açıklanmaktadır (Genzuk M., 2003).

Etnografik yöntem, genel itibarıyla, insanların davranışlarının araştırmacının oluşturduğu koşullarda değil, günlük bağlam içinde incelenmesi; verilerin gözlem ve enformel-herhangi bir disipline ön plana dayanmayan konuşmaların- temel veri kaynağı olarak kullanılması; veri toplamanın araştırmanın başında detaylandırılmış

³ Görüşmelere yukarıda değinmiştik, burada gözlem üzerinde durulacaktır.

bir plan üzerinden değil zaman içinde toplanması üzerinden kurgulanmaktadır (Hammersley M., 1990). Bunun anlamı araştırmanın sistematik olmaması değil sadece başlangıç aşamasında verilerin ham bir biçimde ya da mümkün olduğunca geniş bir çerçevede toplanmasıdır.

Gözlem, özellikle katılımcı gözlem; söylem-dile gelen ile eylem-yapılagelen arasındaki boşluk üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Diğer niteliksel araştırma tekniklerinde, örneğin derinlemesine görüşmelerde, ortaya çıkan şey görüşülenin biraz daha kendi algısına, ne olması gerektiğine ve kimi zaman beklentilere göre biçimlenmektedir. Gözlem ise hem söylem-eylem arasındaki açıklığın görünür kılınması hem de bu açıklığın anlamlandırılması, bir nevi doldurulması açısından önem taşımaktadır. Dile gelmeyen, yaşananın görülmesi ve anlamlandırılması sürecidir. Öte yandan sorulan her soruya her zaman doğru cevaplar alındığı varsayılsa da, bu her zaman doğru sorular sorulduğu anlamına gelmeyecektir. Gözlem, doğru soruların sorulması yoludur da (Mack N., ve diğerleri, 2005).

Düşünmenin birbirinden farklı biçimleri olduğu, ilişkili-bağlantılı bilme ile ayrı-ayrık bilme, cinsiyete göre farklılaştıkları ve kadınlarda ilişkili-bağlantılı düşünme biçiminin daha yaygın olduğu belirtilmektedir (M. F. Belenky, B. M. Clinchy, ve diğerleri 1986). Ayrı-ayrık bilmede araştırmacı “nesnel” davranır ve kendi düşüncelerini-ön yargılarını araştırma sürecine dâhil etmez-bundan uzak durmak için uğraşır. İlişkili-bağlı bilme ise empati kurma, anlama, deneyimlere, var olanın arkasındaki öyküye bakma üzerine kurulu düşünce biçimidir. Araştırmacı başkalarının anlamak-görmek ve davranışlarına ilişkin varsayımlar geliştirmek için kendi tepkilerini-kendisini bir araç olarak kullanır (M. F. Belenky, B. M. Clinchy, ve diğerleri 1986). Ayrık bilmenin sesi tartışma, ilişkili-bağlantılı bilmenin sesi anlatıdır (Clinchy B.M, 1990). Kadın çalışmalarında kullanılan tekniklerde, anlama, empati kurma, içerden olma bu bilme biçimine karşılık düşmektedir.

İzleyen bölümlerde “Amasya’da Kadın istihdamının Artırılmasına Destek Projesinin” etki analizi metodolojisine ve elde edilen sonuçlarına yer verilecektir. Ancak, öncesinde kadın çalışmalarının sosyal etki analizleri yapılırken mutlaka göz önünde bulundurulması gereken cinsiyetlerarası işbölümüne ve karşılaştırma aracı olarak göstergelere ilişkin birkaç noktanın altı çizilecektir.

Bölüm 2. Kadın Çalışmaları ve Cinsiyet Temelli Analiz

2.1 Toplumsal Yapı

Toplumsal yapıyı karşıtlılar-farklılıklar, bunlar arasındaki ilişkiler (mücadele ya da uyum) ve düzenleyici aygıtlar biçimlendirmektedir. Yapıyı açıklamak için bugüne kadar hâlihazırda biri Marksist, diğeri Weberist iki yaklaşım kullanılmıştır⁴. Bunun dışında elitist yaklaşımlardan da bahsedilebilir. Elitist yaklaşım toplumu yöneten azınlık ve yönetilen çoğunluk üzerinden anlamlandırma süreci olarak da okunabilir. Burada ilk iki yaklaşıma değinilecektir.

“Şimdiye kadar ki bütün toplumların tarihi sınıf savaşımı tarihidir” der Marx. Bu tespit toplum yapısını, güç ilişkilerini açıklamak için önemli bir dayanak noktasıdır. Ancak gelinen noktada belirlenimin, tüm gücüne rağmen, toplumsal yapılanmayı bir bütün olarak açıklamadığı, bu belirlenim içinde ikincil konuma itilen farklılıkların (etnik kimlik, cinsiyet vb) olduğu, bunlara uygun yaklaşımların yaratılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Etnik yapıların varlığı, bir etnik gruba mensup olmanın insanlar için taşıdığı önem, etnik yapıların kendi içlerinde taşıdıkları heterojenliğe rağmen bütünleştirici işlev görebilmesi, ya da farklı etnik yapılarda yer alan “sınıf” mensuplarında, etnik aidiyet duygusunun sınıf kardeşliği duygusunu öteleyebilmesi, ek açıklamaları zorunlu kılmaktadır. Açıklama gerektiren bir diğer alan ise kadınların toplumdaki konumlarıdır. Kadın-erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkileri, kadın emeğinin yeniden üretim süreci içindeki yeri ve ailenin bu emek üzerinden ayakta durması-işlemesi sınıf açıklamasını genişletmeyi gerektirmektedir. Kadın emeği ve kadınların örgütlenme süreci sadece sınıfsal konuma göre değil, toplumdaki ataerkil düşünsel yapılanmanın hesaba katılmasıyla-görülmesiyle yerli yerine oturtulabilir. Kadının salt herhangi bir sınıfın, etnik yapının parçası olması değil, yeniden üretim süreci, bunun toplumdaki diğer ilişkileri belirlemesi ve kendisiyle birlikte taşıdığı ikincillik üzerinde durulmaktadır. Elbette yeniden üretim sürecinin zihinleri, duyguları biçimlendirisi ya da yaratmış olduğu ideoloji de önemlidir.

4 *Bu yaklaşımlardan türeyen, bu yaklaşımları değişen koşullara uyarlamaya çalışan Post Marksist ve post weberist yaklaşımlara burada değinilmemiştir.*

Toplumsal yapıyı açıklayan ikinci yaklaşım Weber'in yaklaşımıdır. Weber sınıfı, üretim araçlarıyla ilişkisine göre değil mesleki statü terimleriyle tanımlamıştır (Weber M., 2000). Weber'de toplumsal katmanlaşma, toplumun bir takım hiyerarşik düzenli tabakalara ayrılması olarak tanımlanır. Weber statüler-mesleki statü, etnik katmanlaşma gibi sınıf dışındaki değişik katmanlaşmalara dikkat çekmiştir. Weber'de sınıf "tipik bir mal arzı, dışsal yaşam koşulları ve kişisel hayat deneyimleri fırsattır; bu fırsat belirli bir ekonomik düzende gelir sağlamak adına malları ve becerileri tasarruf altına almak için sahip olunan gücün miktarı veya gücün yokluğu tarafından belirlenir." Weber'e göre sınıfsal konum kişinin piyasadaki konumuyla belirlenir, "mülk sahipliği" ile "mülksüzlük" tüm sınıfsal durumlar için temel kategorilerdir; ancak bilgi ve beceriden kaynaklanan sınıfsal avantajlar da vardır (Weber M., 2000). Weberyen yaklaşımda toplumda kadın ya da erkek yoktur, kişi vardır. Statünün, tabakalaşmanın cinsiyete dayalı bir analizini bulmak da mümkün değildir.

2.2 Cinslerarası İşbölümü ve İstihdam

Ataerkillik kökenlerini yeniden üretim sürecinden alan kadını ve erkeği biçimlendiren, hareket alanını, davranışlarını belirleyen ilişkiler ağı olarak tanımlanabilir. Ataerkil ilişki ağı sadece kadın ile erkek arasında değil, onları çevreleyen bileşenlerin (diğer kadınların ve diğer erkeklerin) oluşturduğu toplumsal yapı tarafından biçimlendirilen, hem kadının hem de erkeğin rıza gösterdiği, zaman için de değişebilen, değiştirilebilen ilişki ağıdır. Bu ağlar kadınlık erkeklik kimliklerini oluşturacak yapıyı kurar. Farklılıklara rağmen bütün toplumlarda erkek kimliğinin 3 şey üzerinden kurulduğu belirtilmektedir, soyun devamını sağlama, kendisine bağımlı olanları koruma ve yakınlarını geçindirme (Gilmore D.D, 1990). Erkekler her ne kadar kendilerine yüklenen anlamlara-rolle uygun davranışlar da bunları kabul etseler de- bu yapı karşısında tam bir mağduriyeti değil, yapının oluşturduğu hiyerarşi içinde kadının üstünde otorite kurma ve kontrol etme üzerinden gelişen bir özgürlük alanını da tanımlamaktadır. Kadın alanında yapılan çalışmalar kadınların toplumdaki konumlarını anlamak için ataerkil ilişkiler ağına-nasıl oluşturulduğuna ve nasıl işlediğine bakmaktadır⁵. Burada kadın istihdamı çerçevesinde ataerkillik ve cinslerarası işbölümüne bakılacaktır.

5 *Kandiyoti, Ecevit, Tekeli, Bora, vb.*

Kadın istihdamına bakıldığında kadınların erkeklere göre istihdamda daha az yer aldıkları, çalışmaya daha fazla ara verdikleri ve yine erkeklere göre piyasalarda daha ikincil oldukları (ücret, statü, formal-enformel işler bağlamında) görülmektedir⁶. Kadınların emek piyasasında ya da işgücü piyasasında neden daha az yer aldıklarına ve ikincil konumda olduklarına dair farklı açıklamalar yapılabilmektedir. Bu açıklamalardan bir bölümü klasik boş zaman-ücret arasında tercih yapma anlayışına dayanırken, 1950’li yıllarda ücretlerin görece yüksek olduğu batılı ülkelerde kadınların yoğun olarak istihdama katıldıklarını gösteren çalışmalar üzerinden, bir bölümü beşeri sermaye yaklaşımına dayanmaktadır. Genel olarak emek piyasasını açıklamak için kullanılan katmanlı emek piyasası yaklaşımı da bunlara dâhil edilebilir. Ücretlerin yükselmesine paralel olarak hane üyelerinin boş zaman yerine çalışmayı tercih edecekleri yaklaşımı, ücretlerin yükselmesiyle birlikte hane gelirinde artış olacağı ve aslında ücretlerin yükselmesinin kadınların işgücüne katılımını tek başına artırıcı değil, kimi zaman azaltıcı bir rol oynayabileceği göz önünde bulundurulduğunda gerçekliği açıklamaktan uzaktır. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar-literatür ücret artışına paralel olarak katılımın artacağı anlayışını desteklememektedir⁷; çünkü ücret-çalışma arasında yapılan tercih salt kendi çıkarlarını düşünen rasyonel “özgür” birey tarafından değil, toplumsal ve kültürel bir varlık olan birey tarafından “verilmektedir” (Ercan F., Özar Ş., 2000). Kadın istihdamı söz konusu olduğunda bu “özgürlüğün” sınırları aile içi güç ilişkileri, toplumsal cinsiyet eksenli işbölümü, vb nedenlerle daha da daralmaktadır. Beşeri sermaye yaklaşımı ise kişilerin becerilerine ve yeteneklerine göre emek piyasasında yer aldıkları varsayımı üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Kadınların emek piyasasında ikincil konumda olmaları beşeri sermayelerinin yetersizliğine, örneğin eğitim olanaklarından daha az yararlanmalarına, yeterince kalifiye olmamalarına bağlanmaktadır. Katmanlı emek piyasaları yaklaşımına göre ise piyasa birbirini bütünleyen iki katmandan oluşmakta, birincil katmada kurumsal-formal, taraflar arasındaki ilişkilerin daha belirgin bir biçim aldığı yüksek ücretli işler, ikincil katmanda ise daha kötü çalışma koşullarının yer aldığı, yapısal düzenlilik göstermeyen emek piyasası yer almaktadır. Bu yaklaşımlar emek piyasasının eşitsiz toplumsal ilişkiler ve toplumsal cinsiyet üzerinden yapılandırıldığını

6 Bu konuda yapılan çalışmalar için KSGM, TÜSİAD, sendikalar, vb.

7 Özar ve Günlük-Şenesen 1998, Özer ve Biçerli 2003, Yıldırım ve Doğrul 2008, vb. Ayrıca, Türkiye örneğine bakıldığında evli kadınlar ile bekâr kadınların işgücüne katılımı arasında önemli farklılıkların olması ücret-çalışma tercihi arasındaki görüşü geçersiz kılmaktadır.

görmedikleri için emek piyasasını bir bütün olarak değil ancak kısmi olarak açıklayabilmekte, kadınların istihdamdaki ikincil konumlarını ise açıklayamamaktadır. Kadınların istihdamdaki konumlarını anlamak için cinslerarası işbölümüne bakmak bir zorunluluktur.

Cinslerarası işbölümüne ilişkin söylenebilecek ilk şey ev içindeki işbölümüne uygun olarak kadının işgücü piyasasındaki konumunun büyük ölçüde belirlendiğidir. Hangi işlerin yapılacağı, çalışılan işte hangi konumda yer alınacağı, ücret düzeyi aile içindeki iş bölümünden ya da daha genel bir ifadeyle ataerkil yapılanmadan etkilenmektedir.

Kadının işgücündeki ikincil konumu ya da dışarıda çalışmanın yanı sıra evdeki işleri de üstlenmesi evin dışındaki çalışmaya daha geç katılmasından kaynaklanmamaktadır. En azında İngiltere ve ABD gibi ilk sanayileşen ülkelerde böylesi bir durum söz konusu değildir. İşçi sınıfının ortaya çıkışına bakıldığında kapitalizmin kullandığı ilk emeğin kadın ve çocuk emeği olduğu görülmektedir. Evin dışında bir başkası adına çalışmanın utanç verici olarak algılanması erkeklerin atölyelerde çalışmasını geciktirmiştir. Erkek emeği kullanılmaya başlandığında ise genellikle daha kalifiye olduğu için sıradan emeğin (kadın ve çocuk emeğinin) biraz üstünde yer almıştır(Kuczyinski, J., 1994).

Cinsler arası işbölümü kadınların hem üretimin hem de yeniden üretimin ikili yükünü omuzladıkları alanlarda etkili olmaktadır. Kadın emeğinin ev içinde konumlandırma biçimi kimi zaman genel ücret düzeyini, ekonomik ve sosyal hakların düzeyini de belirlemektedir. Kadının en alt düzeyde de olsa ailenin yaşamını sağlayacak gerekli yiyecek maddelerini ürettiği cinsiyete dayalı işbölümü, ailenin geçinmesi ve yeniden üretimi için yeterli olmayan bir ücret ödemesini olanaklı kılmaktadır (Deere C.D., 1987). Bunun nedeni emek bakımının sağlanmasının ve yeniden üretiminin ücret ödenmeksizin kadınlar tarafından yürütülmesidir. Kadın emeği piyasa ilişkilerine dahil olmadan, kadınlar emek güçlerini satmadan piyasa üzerinde etkide bulunmaktadır.

Kadınlar genelde işlerin kalıcı olmadığı, düşük ücretli ve daha kötü çalışma koşullarının olduğu, enformel emek pazarlarında çalışmaktadır.

Haneler içindeki ataerkillik, cinslerarası işbölümü kadınların emek pazarında daha az ücret almasının-ikincil olmalarının nedenidir. Kadın emeğinin hane için ikincil görülmesi, hane geçiminin erkek tarafından sağlanması anlayışı, kadınların elde ettiği gelirin önemsenmemesini, kadınların ücret için çok fazla pazarlık yapmamasını beraberinde getirmekte, ücret ve diğer haklar için harekete geçmesine engel olmaktadır.⁸Kadın emeğinin bu durumunun mutlak olmadığı-ekonomik sosyal koşullara göre değişebildiği görülmektedir. Ücret düzeyinin düşük olması erkeğin elde ettiği gelirin ailenin geçimi için yeterli olmaması kimi durumlarda kadınların işgücüne katılımını da beraberinde getirebilmektedir. Zorunluluktan dolayı yaşanan bu durum, başlangıç aşamasında enformel sektöre yönelen ya da ancak onun tarafından talep edilen işgücüne katılımın işe yönelik kalıcı yönelimlerin oluşmasını sağlayabilmektedir⁹.

Kadın emeği üzerinde yapılan çalışmalar kadın emeğinin heterojen yapısını göz önünde tutmalıdır. Kadınların kadın olmaktan dolayı ortak sorunları olsa da, cinsiyet kişinin varoluşunu belirleyen etkenlerden sadece biridir, etnisite, dinsel inanç, sınıfsal konum, mesleki statü ve benzeri başka belirleyicilerden bahsetmek gerekmektedir. Öte yandan ücretli emek sürecinin dışındaki kadınların konumlarının tanımlanması bir sorun alanı olarak durmaktadır. “Emek gücüne iştirak edelim ya da etmeyelim, hepimizin bir sınıfsal konumu vardır” (Erikson, 1984) belirlemesi tüketim, sosyal ilişkiler, mülk, bilinç faktörlerine bakmayı öngördüğü için kadınların heterojenliğini anlamak için önem taşımaktadır.

Burada altı çizilmesi gereken bir diğer nokta, bu belirleyicilerin tek tek, matematiksel bir toplam olarak değil etkileşim içinde kimliği-kadını oluşturduğudur. Sınıfsal konum dışarıdan gelen-dışsal bir biçimlendirici değil, kadının yapıp-ettiklerini, ilgilerini, tüketim alışkanlıklarını ve kadınlık durumunu, kadınlığını nasıl kurduğunu da belirlemektedir. Benzer şeyler etnik köken ve cinsiyet için de geçerlidir, bir nevi kimlik bu bileşenlerin etkileşiminin, süreç içinde oluşturdukları ve sürekli değişen farklılaşan bütünün ya da yapının bir

8 Linda L., “Capitalism, Imperialism, and Patriarchy”, 1983. Bu makale feminist yazarlar tarafından, ulus ötesi şirketlerin kadın işgücünü kullanmasının kadınları özgürleştirdiği vb söylemler nedeniyle, eleştiri konusu edilmektedir. Bakınız *Colonialism and Modernity: Feminist Re-Presentation of Women in Non-Western Countries*, Aihwa Ong.

9 Alan gözlemlerine ve kadın alanında yapılan çalışmalara-projelere dayanan bu gözlemin verilerle doğrulanması için niceliksel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

sonucu olarak oluşmaktadır. Her bir farklılık kadınlığın oluşumunu farklılaştırdığı ölçüde kadınları heterojenleştirmektedir.

İstihdamda yer alış biçimlerine bakıldığında, eğitilmiş kadınlar ile eğitim düzeyi genel olarak düşük kalifiye olmayan kadınların işgücüne katılım biçimlerinin ve karşılaştıkları sorunların farklı olabildiği görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek kalifiye kadın emeği yüksek ücretli işlerde çalışırken ve kendisi özellikle bakım hizmetleri için diğer kadınların emeğine başvururken, eğitim düzeyi düşük kalifiye olmayan kadınlar bakım hizmetleri, tekstil, montaj gibi belirli sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Bu işlerin bir bölümü kadınların kendi evlerinde yaptıkları işlerin bir devamı iken (bakım hizmetleri gibi), bir bölümü çalışma koşullarından kaynaklı kadın işi olarak tanımlanmıştır. “Aşyalı genç kadınlar tekstilde ya da elektronik fabrikalarında sermaye için aşırı sömürülebilir bir işgücü haline geldikten sonra bu tip işler kadın işi olarak kabul edilmektedir” (Maureen M.,1984). Burada söz konusu olan geçirgenliktir: bir iş ucuz emek gerektirdiği, emek yoğun olduğu için mi kadın işidir, yoksa kadınların yaptığı işler otomatik olarak düşük ücretli işler olarak mı tarif edilmektedir?

80’li yılların sonunda yaygınlaşan eve iş verme yolu ile ev bir üretim birimine dönüştürülmektedir. Evde/ev eksenli çalışanları büyük ölçüde kadınlar oluşturmaktadır. Ataerkil yapının kadına yüklediği “anlamlar” kadın olmanın gerektirdikleri bunun nedenidir. Kadınlar bakım hizmetleri, “kamusal” alanda konumlanışları, işin anlamı, toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı ev eksenli çalışmayı tercih etmektedir. Çocuk, yaşlı, engelli, hasta bakımı kadın işi olarak görülmekte, bu da kadınları eve bağımlı hale getirmektedir. Dışarıda çalışmasına izin verilmeyen ya da kendisi dışarıda çalışmak istemeyen kadın gelire ihtiyaç duyduğunda ev eksenli çalışmaya yönelmektedir. Bu nedenle tam gün yapılacak bir iş olarak görülmemekte, “evde, oturduğu yerden” yapılan iş gözüyle bakılmakta, kendi “sorumluluğundaki” ev işlerini de bir yandan yapabildiğinden (çamaşır, temizlik, yemek vb) kadına uygun görülmektedir. Ev eksenli çalışma emek-sömürüsünün yoğun olduğu, ücretlerin düşük olduğu çalışmadır.

Öte yandan istihdam koşulları da evde çalışmayı uygun bir çözüm haline getirebilmektedir. Türkiye’de sigortasız, düşük ücretle çalışma yaygın olduğu için kadınlar, aynı koşullara sahip ev eksenli çalışmayı tercih edebilmektedir. Ücret, çocuk bakımı, yol ve yemeğe

ancak yetmekte bu durum kadınların evin dışında çalışma isteğini azaltmaktadır. Ev eksenli çalışma isteğe bağlı olarak, cinsiyet rollerinin gereklerine uygun bir biçimde (doğum, çocuk bakımı, vb) ara verilebilen bir iştir, bir nevi kadınların, aile yaşamı ile gelir elde etmeyi uyumlaştırma çabasıdır.

Diğer değişkenler

Daha önce de ifade edildiği üzere her program-reform-proje başlangıç noktasından etkilenmektedir. Türkiye’de kadın alanında uygulanan reformlar-projeler söz konusu olduğunda etkiyi, salt kadının işgücü piyasasındaki konumu, aile içindeki işbölümü değil, “başlangıç noktasının” önemli bir değişkeni olan ve kadının giyimi üzerinden biçimlendirilen kamusal-özel alan algılayışı ve kimi durumlarda etnik kimlik belirlemektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta bu metinde, her bir farklılığın, kadınlara yönelik yapılan projeleri, çalışmalarını biçimlendirdiği-etkilediği ölçüde bizi ilgilendirdiğidir. Farklılıkların kimi zaman çalışma alanını genişletirken, kimi zaman daralttığı bilgisidir. Özellikle kadın bedeninin ve “kadın olma durumunun” algılanma biçimi politika ve projelerin sosyal etkilerini biçimlendirmektedir. Bunun bir izdüşümü olan “kamusal alan” ile “özel alan” ayrımı kadınların bu alanlardaki konumlanışı projelerin beklenen sonuçlarını yeniden biçimlendirmektedir. İstihdamı artırmaya yönelik bir projede kadının erkeklerle birlikte aynı mekânda çalışmayı istememesi, sadece kadınlardan ya da çok büyük ölçüde kadınlardan oluşan iş alanları-mekânları talep etmesi bir şekliyle “iki kamusalığı”, erkek için farklı, kadın için farklı, gündeme getirmekte ve projenin hedeflerine ulaşmasını etkilemektedir. Özetle, kadınlar üretim ve yeniden üretim içindeki yerleri kadar kadın giyimi üzerinden oluşturulmuş yaşam biçimine, etnik kökenine göre ayrışmakta, birleşmekte, kamusal alanda görülmekte ve önerilen her bir reform-uygulanan her bir proje bu farklılıklara göre biçimlenmekte, bu farklılıklara göre etkide bulunmakta ve bu farklılıklara göre etki düzeyi belirlenmektedir.

Son olarak, kadınlar sadece toplumun mağdurları değil çeşitli kanallarla direniş odakları yaratan, kendine avantajlar sağlamaya çalışan aktif özneleridir. Kadınlar “ataerkil pazarlık” veya başka stratejiler yoluyla kendilerine alan açan bireylerdir ve var olan yapı içinde güçlü oldukları, kendilerini güçlendirdikleri alanlar

bulunmaktadır (Kandiyoti D.,2011). Bu yapı içinde evli olmak kadına statü kazandırmakta, sosyalleşmesinde ve toplumda görünür olmasında etkili olmaktadır. Kadınların kendilerine avantajlar sağlamaları sadece ataerkil pazarlığa değil, toplumsal değişim dinamiklerine, kolektif hareketlere ve bu hareketlerin taleplerine göre değişmekte, pazarlık alanı sürekli farklılaşmaktadır. Avantaj sağlama yolları, direniş odakları, ortaklıkların yanı sıra, kadınların heterojenliğine bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Kazemi F., 2000).

Bölüm 3. Sosyal Etkinin Ölçülmesi ve Göstergeler

Göstergeler, mevcut koşulları ortaya koymak, içinde bulunulan durumu tanımlamak, sosyal eğilimleri ortaya çıkarmak, politika üretim sürecinde yol göstermek, zaman ve mekân bağlamında karşılaştırma yapmak, izleme ve değerlendirmede bulunmak için önemlidir. Göstergelerin belirlenimi yukarıdaki amaçların hangisine/ hangilerine öncelik verildiğine ve göstergelerin kimin tarafından kullanılacağına bağlıdır: kamu, sivil toplum, hizmet yararlanıcıları vb. Bir anlamıyla gösterge belirlenim süreci, ne için, amacı ne, nereye ulaşmak istiyor ve kimin için soruları etrafında şekillenmektedir.

Göstergeler nesnel ya da öznel olabilir. Nesnel göstergeler öznel farkındalık olmadan da var olan şeylere ilişkindir (Veenhoven R., 2001). Nesnel göstergeler ölçülmesi ve karşılaştırılması kolay olan göstergelerdir. Ancak kadınları hedefleyen projeler aynı zamanda bir anlayışın-idealin ya da başka bir deyişle bir özneliğin uygulanma alanıdır. Proje son derece teknik olsa da örneğin kadının mesleki becerilerini artırmayı öngörse de, tüm kadın projeleri özü itibarıyla bir anlayış-görüş üzerinden şekillendirilmektedir. Öznel amaçlar aynı zamanda öznel göstergeleri gerektirir ve ilerleme-gelişme- var olan düzeyden başka bir düzeye geçme ya da değişim her zaman nesnel bir biçimde ölçülemeyebilir. Kadın projelerinin değerlendirilmesinde özellikle karar verme süreçlerine katılım, salt kamusal alanda değil hane-içi karar verme süreçlerine de, kendi yaşantısı üzerine söz sahibi olma öznel değerlendirmeleri gerektirmekte ve bundandır ki öznel göstergelerin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Öznel göstergelerin belirlenmesi zorunluluğu, göstergelerin tekliğini-uyumluluğunu kendiliğinden beraberinde getirmeyecektir; her öznellik göstergeleri de farklılaştıracaktır. Toplumu görme-algılama biçimleri, nasıl bir toplum istiyoruz, kadınlar tahayyül ettiğimiz toplumun neresinde duruyor soruları ya da ideolojik belirlenimler kadın çalışmaları alanındaki göstergelerin tasarımında etkili olmaktadır. "Bakım hizmetlerini eksiksiz yerine getiren aileyi ayakta tutan eş ve anne mi, kendini gerçekleştirme uğraşı içinde olan birey mi?" - kadını tanımladığımız yer "değişimin" anlamını farklılaştırdığı için göstergeleri de farklılaştıracaktır.

Göstergeler toplumsal algıya, toplumun önceliklerine ve beklentilerine ya da evrensel ölçütlere göre belirlenebilir. Nesnel

göstergeler evrensel ölçütlerden, öznel göstergeler toplumsal beklenti ve algılardan, ideolojiden fazlasıyla etkilemektedir. Evrensel ölçütlere göre standartların belirlenmesi (evrensellik iddiası), evrensel olan “nedir?” “kimdir?” sorularını gündeme taşımaktadır. Sosyal bilimler ve kadın çalışmaları söz konusu olduğunda ise batının doğuyu algılayışı, oryantalizm tartışmaları, batının gözünden doğuya bakmak vb gündeme gelebilmektedir. Ancak burada temel mesele neyin ne kadar baz alınacağıdır, öznelliğin çerçevesinin çizilmesinin zorluğu ama zorunluluğudur. Öte yandan tarihsel süreç içinde oluşturulmuş, uzlaşma sağlanmış belirli değerler gösterge seçiminde etkili olabilmektedir. Kadın alanında toplumsal cinsiyet eşitliği indeksinin karşılaştırma aracı olarak yaygın kullanımı ortaklaşma çabasının, tarihsel birikimin ürünüdür.

Göstergeler ne için oluşturulduğuna bağlı olarak farklı düzeylerde belirlenebilir: makro ya da yerel ölçekte. Yerel ölçekte uygulanan bir projenin etkilerini ölçmek için yerel düzeyde hem proje başlangıç aşamasında hem de sonuçlandıktan sonra derlenmiş veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Karşılaştırma yapabilmek için öncelikle başlangıç noktasının değerlendirilmesi gerekir, bu değerlendirme olmadan sadece katılımcıların proje sürecinin sonunda ifade ettikleri üzerinden geçerli bir değerlendirme yapmak güçtür. Proje sonuçlandıktan sonra “başlangıca” ilişkin sorular yöneltmek ya da “şimdiki durumunuzla 1 yıl önceki durumunuzu karşılaştırın” “ya da 1 yıl önce nasıldı?” demek zaman geçtikçe yaşantıların, deneyimlerin, anıların yeniden gözden geçirilmesi, anlamlandırılması, farkındalıkların oluşması nedeniyle “o anki”, başlangıçtaki durumu değil, bu süre zarfında elde edilen deneyimlerin, yaşanmışlıkların üzerinden anlamlandırılan farklı bir “şimdide o anı” ifade edecektir.

Göstergeler tema ve sektör bazında oluşturulabilmektedir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sektörler bazında göstergeler oluşturulabileceği gibi birden çok sektörün bileşimi olan yoksulluk, sosyal riski azaltma, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi temalar düzeyinde de göstergeler belirlenebilir. Örneğin, toplumsal cinsiyet eşitliği ekonomik göstergeleri, sosyal göstergeleri ve politik katılıma ilişkin göstergeleri kapsamaktadır. Kadın projelerinin etki değerlendirilmesinin yapılabilmesi için çok sektörlü göstergeler oluşturulmalıdır. Ekonomi (gelir artışı, istihdama katılım), eğitim (mesleki eğitim kurslarından yararlanma), sosyal güvenlik (sigortalı çalışma vb), güçlenme (hem kamusal hem de özel alanda karar

mekanizmalarına katılım) vb. Bu göstergelerin bir bölümü örneğin istihdama katılım ekonomik bir gösterge olduğu kadar güçlenmeye de ilişkin bir göstergedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere göstergeler, mevcut koşulları ortaya koymak, politika üretim sürecinde yol göstermek, karşılaştırma, izleme ve değerlendirme yapmak için oluşturulabilmektedir. Buradan yola çıkarsak gösterge oluşturma süreci nihai amacın belirlenmesi, bu amacın anlamı üzerinde ortaklık sağlanması, amaca ulaşmayı sağlayacak yol ve yöntemlerin belirlenmesi, yolun aşamalandırılması ve her bir aşama için göstergelerin oluşturulması, değerlendirme ve izleme yapılması biçiminde özetlenebilir.

Kadın projelerinde gösterge belirlenirken şunlara dikkat edilmelidir:

- Başlangıç noktasında yapılan değerlendirmeler üzerinden göstergeler belirlenmelidir. Bu hedeflere erişilebilirliği artıracaktır. Göstergeler belirlenirken değişim hızını etkileyen ekonomik, sosyolojik ve kültürel yapılar hesaba katılmalıdır. Özellikle kadın çalışmalarında bu önemlidir.
- Verili kaynaklara göre, kaynaklarla orantılı bir biçimde göstergeler belirlenmelidir. Elbette kaynakların etkin ve verimli kullanılması önemlidir ancak ne kadar etkin kullanılırsa kullanılsın her kaynağın ulaşabileceği, yapabileceği maksimum değerler söz konusudur.
- Risk alanları hesaba katılmalıdır. Özellikle kadın çalışmalarında hesaplanamayan-sayısallaştırılmayan risklerin olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.
- Kısıtlar göz önünde tutulmalıdır. Kadınlar, özellikle yoksul kadınlar, zamanlarının önemli bir bölümünü aileyi ayakta tutmak, yeterli düzeyde gıda sağlamak, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak vb için harcadıklarından başka şeyler için zaman bulmakta güçlük çekebilmektedirler. Bu nedenle katılımcılık noktasında, özellikle başlangıç aşamasında, zorluklarla karşılaşılacağı unutulmamalıdır. Kısıtların tespit edilmesi aslında göstergelerin hangi alanlarda oluşturulacağına da bir ölçüde belirlenmesidir.

Bölüm 4. Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi Sosyal Etki Analizi

4.1 Projenin Geçmişi

Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi’nin amacı kadınları güçlendirerek iş gücüne katılımlarını artırmaktır. Proje kadınların sorunlarının ve kapasitelerinin farkına varmaları, sorunların çözümleri üzerine düşünceleri-destek mekanizmalarını harekete geçirmeleri, kapasitelerini kullanmanın yollarını araştırmaları, bir başka deyişle kadının özne olduğu, kararlarını verdiği, kendi sesini duyduğu ve duyurduğu bir yaklaşım üzerinden oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Bir yıl süren proje Temmuz 2010 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır.

Proje uygulama sürecinde aşamalı ve bütüncül yöntemler birlikte kullanılmıştır. Aşamalı yöntem proje çalışmalarının farklı düzeyleri temsil ettiği ve ilk düzey çalışmaların başarılı olması-uygulanması durumunda, ikinciye geçilebileceğini ve istenen/beklenen sonuçların elde edilebileceğini tanımlamaktadır. Özellikle eğitim programları tasarlanırken ve uygulama-zaman çizelgesi hazırlanırken aşamalı yaklaşım kullanılmıştır. Güçlenme eğitimi ile başlanmış, güçlenme eğitimini mesleki eğitimler izlemiş ardından girişimcilik eğitimine geçilmiştir. Güçlenme eğitimi kadınların kendilerine soru sormaları (ne yapabilirim, ne yapmalıyım) ve cevap üretmeleri açısından önem taşımaktadır. Bütüncül yaklaşım ise projenin her bir etkinliğinin kadının güçlenmesini hedeflemesi, kadının toplumdaki ikincil konumunu görmesi, hesaba katması ve değiştirme uğraşında kadınlara destek sunması anlamına gelmektedir.

4.1.1 Hedef Gruba Erişim: Kadından Kadına

Proje hedef grubuna saha çalışması yapılarak ulaşılmıştır. Yoksulluğun ve işsizliğin yoğun olduğu mahalleler başta olmak üzere toplam 33 mahallede tarama yapılmıştır. Alan çalışması, daha önce İŞKUR ve Belediye tarafından verilen eğitimlere katılmış kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara katılan kadınlara projeye ilişkin bilgilendirme toplantısı yapılmış, ardından anketör eğitimi verilmiştir. Eğitimin ardından pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve bu çalışmanın sonuçlarına göre 12 kadın anketör olarak projede istihdam edilmiştir.

Projede yerel kadınların anketör olarak görev alması kadınlarla güven ilişkisi kurulması, kadınların rahatlıkla konuşmaları açısından yararlı olmuştur. Böylelikle bir kadından bir diğerine ulaşılmış, kadınlar arasında bağ kurulmuştur.

4.1.2 Güçlenme Eğitimi

Kadın alanında yapılan çalışmalar, elde edilen deneyimler, ev dışında istihdama katılmayan kadınların yaşamlarının ev döngüsü içinde geçtiğini, dışarıyla ilişkilerinin eşleri, çocukları ya da akrabaları aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Sadece ev, komşuluk ve akrabalık ilişkileriyle sınırlanan kadının kendini ifade etme olanakları daralmaktadır.

Güçlenme eğitimi, kendi kapasitesini ortaya çıkaramayan, korkan, çekinen ya da koşullarından rahatsız olup nasıl değiştireceğinin ayırında olmayan, toplumsal cinsiyet rolleri tarafından belirlenen kalıplar içinde yaşamını sürdüren kadınların bu kalıpların, önden belirlenmişliklerin farkına varması ve değiştirmek için gerekli gücü kendinde yaratması/bulması için tasarlanmıştır.

Kadın çalışmalarından elde edilen deneyimler, çeşitli sertifika programlarına katılarak meslekedindiği halde iş yaşamına katılmayan, eşinden, babasından ya da çevresindeki diğer erkeklerden bağımsız varlık gösteremeyen ve kendi ayakları üzerinde duramayan/buna izin verilmeyen kadınların, güçlenme eğitimi programına katıldıktan sonra kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini, sorunlarının çözümünde daha başarılı stratejiler kullandıklarını göstermektedir. Bu anlamıyla, güçlenme eğitimi programının ulaşmayı hedeflediği amaçlar şunlardı:

- Ev içine sıkışmış, ne yapabileceğinden emin olmayan kadınlara, kapasitelerinin farkına varmaları, “yapabilirim” duygusu oluşturmaları sürecinde destek olmak,
- Duygu ve düşüncelerini anlatmakta/aktarmaktan zorlanan ya da çekinen kadınların kendilerini ifade etme yollarını görmelerini sağlamak, iletişim kurma becerilerini artırmak, yeni bir dil oluşturmayı desteklemek (ben dili kullanmak, yargılamamak),

- Aile, akrabalık ve komşuluk bağlarıyla sınırlı ilişkilerin dışına çıkmasında destekleyici olmak, aile içi ilişkilerde kadının konumunun olumlu yönde değişmesine katkı sağlamak,
- Göçle gelen kadınlara kentsel yaşama uyum sağlamalarında rehberlik etmek,
- Deneyim aktarımı, diğer kadınlarla ortak yönlerin açığa çıkarılması yoluyla yalnız olmadığı duygusunu ve dayanışmayı güçlendirmek, buna bağlı olarak örgütlenme bilincinin gelişmesine katkı sunmak,
- İstihdama katılım, ekonomik bağımsızlığın önemi ya da bağımlılık ilişkileri dışında yaşamın sürdürülmesi konusunda bilinç geliştirilmesine destek sunmak,
- Yasal haklar hakkında bilgilendirmek,
- Kadınların aile içinde (aile içi şiddet vb) ve aile dışında (çalışma hayatında kadın vb) karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri konusunda tartışma yürütmek, farklı sorunlara ilişkin destek alınabilecek kurumlara ilişkin bilgilendirme yapmak,
- Sosyal yaşama katılım ve “kamusal” alanda görünme noktasında kadına destek vermektir.

Güçlenme eğitimi grup çalışmaları biçiminde yapılmış, eğitim programı hazırlanırken kadınların ev içi yükü hesaba katılmıştır. Güçlenme eğitimi ev içi iş bölümünün sorgulanmasını ve ortadan kalkmasını hedeflese de bunun bizzat kadınlar tarafından, onların “o an” kendileri için uygun gördüğü biçimde ve zamanda yapılması gözetilmiştir. İş bölümünü dikkate almayan dışarıdan müdahaleler kadınların eğitim programlarına katılımını engellemekte ve değişim isteğinin gerçeğe dönüşmesini zorlaştırmaktadır.

Güçlenme eğitimi aşağıdaki konu başlıklarında gerçekleştirilmiştir:

Toplumsal Cinsiyet Roller: Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin gündelik yaşam içerisinde nasıl üretildiğine bakmayı amaçlamıştır. Kadına ve erkeğe toplum tarafından verilen kalıplar, bunların dışına nasıl çıkılabileceği, eşitsizliklerin çözümü konusundaki öneriler tartışılmıştır.

İletişim/Çatışma, Çözme: Kadının kendisinden başlamak üzere aile ve çevreyle kurulan ilişkiler, iletişim ağının dinamikleri, bu ilişkileri sürdürürken oluşan sorunlar ve çözme yolları; yapıcı tartışma 'Ben dili'ni kullanmanın yararları, bunun nasıl başarılacağı, konuşulanları dinleme becerisi, toplumsal ilişkileri geliştirme üzerinde durulmuştur.

Çalışma Yaşamında Kadın: Kadınların üretken faaliyetleri, çalışma hayatına katılımın önemi, kadınların çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar ve çözüm yolları deneyimler ışığında tartışılmıştır.

Ev Eksenli Çalışma: Ev eksenli çalışma, sorun alanları, bu sorunların üstesinden nasıl gelinebileceği konuşulmuş, ev eksenli çalışan kadınların örgütlenmesi üzerine durulmuştur.

Kadına Yönelik Şiddet: Kadına yönelik şiddete ve özel olarak aile içi şiddete ilişkin farkındalığın geliştirilmesi, şiddete uğrayanla nasıl dayanışma geliştirebileceği, şiddet olgusu, hangi kurumsal mekanizmalardan destek alınabileceği, şiddet ve türleri, şiddetin kişi üzerindeki etkileri deneyimler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hukuksal Yardım ve Hak Alma Bilinci: Katılımcıların yaşamlarını sürdürürken gerekli hukuksal bilgileri ve kaynaklara ulaşmaları konusunda bilgilendirilmeleri amaçlanmıştır.

Yurttaşlık Bilinci: Yurttaş olmanın anlamı, yurttaşlık bilinci, haklar ve sorumluluklar tartışılmıştır.

Üreme Sağlığı ve Cinsel Sağlık: Sağlık hakkı, hijyen koşulları, doğum kontrolü, aile planlaması, erken gebelik, cinsel hastalıklardan korunmaya ilişkin bilgi verilmiş, kadının kendi bedeni ile ilgili konuşabilmesi amaçlanmıştır.

Kadın Hareketi ve Örgütlenmesi: Kadın hareketi, dayanışması ve örgütlenmesine, örgütlenme modellerine ilişkin bilgi verilmiştir. Kadın dayanışmasının kadınlar için neden önemli olduğu günlük deneyimler üzerinden tartışılmıştır.

Karar Mekanizmalarına Katılım: Karar mekanizmalarında kadınların yer alma/almama süreçleri, kadın ve siyaset ilişkisinin açığa çıkarılması, yerel örgütlenmelerin kadınlar için önemi kadınlarla birlikte tartışılmıştır.

Güçlenme eğitimi programına Amasya kent merkezinde 317, Şeyh Sadi köyünden 50 kadın katılım sağladı.

4.1.3 İşveren Görüşmeleri

Amasya'da 38 firma ile görüşme yapılmıştır. Bu firmaların 22'si 1-50 arasında, 10'u 50-150 ve 6'sı 150'den fazla işçi çalıştıran işletmelerdir. İşveren görüşmeleri, işverenlerin kadın istihdamına bakış açılarını/düşüncelerini/deneyimlerini derlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

4.1.4 Karar Verici Kurumlarla Görüşmeler

Amasya İŞKUR İl Müdürlüğü, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Dairesi Başkanlığı (KOSGEB) Amasya Birimi, Amasya Belediyesi, Amasya Sanayi ve Ticaret Odası, Amasya Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birliği ile görüşme yapılmıştır. Karar verici kurumların kadın istihdamına yaklaşımları, bu konuda yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi alınması amaçlanmıştır.

4.1.5 Mesleki Eğitim

Güçlenme eğitiminin tamamlanmasından sonra mesleki eğitim programları başlamıştır. Mesleki eğitimler belirlenirken kadınların becerileri, istekleri, işverenlerin görüşleri, karar verici konumda bulunanların faaliyetleri ve geleceğe ilişkin öngörülerini göz önünde tutulmuştur. İşveren görüşmeleri, karar verici konumda bulunanların görüşleri proje katılımcılarıyla paylaşılmış, bunların doğrultusunda katılacakları mesleki eğitim kurslarına karar vermeleri istenmiştir.

4.1.6 Girişimcilik Eğitimi

Proje katılımcısı 60 kadına girişimcilik eğitimi verilmiştir. Eğitimde kendine ait işletme kurmanın yanı sıra birlikte iş yapma biçimleri üzerinde durulmuştur.

4.1.7 İş Danışmanlığı Sistemi

Proje katılımcısı sekiz kadına iş danışmanlığı eğitimi verilmiştir. Danışmanlar, proje süresince kurulan atölyelerde üretilen ürünlerin tanıtımının yanı sıra iş arama sürecinde proje katılımcılarına rehberlik yapmışlardır.

Özetle;

Proje toplumsal cinsiyet yaklaşımına göre tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu amaçla öncelikle güçlenme eğitimi programı ile başlanmış, proje faaliyetleri kadınların ikili iş yükü ve ekonomik olarak başkalarına bağımlı oldukları göz önünde tutularak planlanmıştır.

İhtiyaç sahiplerine ulaşılmıştır. Hedef gruba erişim çerçevesinde 33 mahallede saha çalışması gerçekleştirilip, toplam 524 kadınla anket yapılmıştır.

Esnek bir yapılanma oluşturulmuştur. Kadın projeleri alandan ve alanın özgüllüklerinden fazlasıyla etkilenmektedir. Proje uygulama sürecinde ihtiyaca uygun değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Hedef grubun ihtiyaçlarına göre programlar farklılaştırılmıştır. Kadınlar pek çok konuda ortak sorunlara-deneyimlere sahip olmalarının yanı sıra, yaş-egitim-gelir ve yaşam alanı (kır-kent) farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Amasya Kent merkezinde uygulanan program Şeyh Sadi köyünde hedef grubun ihtiyaçlarına göre farklılaştırılmış, özellikle kadın örgütlenmesi, birlikte iş yapma, kooperatifçilik ve üreme sağlığı üzerinde durulmuştur.

Çalışma yürütülen bölgenin-Amasya'nın- özellikleri, ihtiyaçları göz önünde tutulmuştur. İşgücü arzı analizi; işverenlerle ve karar verici kurumlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış, bu çalışmaların sonuçlarından proje yürütüm sürecinde yararlanılmıştır.

Sürdürülebilirlik esas alınmıştır. Amasya kent merkezinde kadın istihdamına ilişkin farkındalık oluşturacak, proje katılımcılarına danışmanlık yapacak iş danışmanlığı sistemi oluşturulmuş, atölyeler (gümüş ve dokuma, tasarım ve giyim) kurulmuştur.

Son olarak proje, "uzmanların" doğruları, kabulleri üzerinden değil, kadınların istekleri-yetenekleri-gitmek istedikleri yer doğrultusunda yürütülmüş, başlangıç noktası kadının bulunduğu yer olarak tanımlanmış ve ona uygun bir hat izlenmiştir.

4.2 Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesi Sosyal Etki Analizinin Amacı

Bu bölümde bir yıllık bir zaman zarfında uygulanan “Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek Projesinin” sosyal etki analizinin metodolojisi, yapılış süreci ve sonuçları paylaşılacaktır. Kuşkusuz geniş bir alana yayılmış kapsamlı programlarla, örneğin tarım reformu, dar bir alanda hedef grubu önceden belirlenmiş projelerin etki analizleri birbirinden farklı olacaktır. Söz konusu kadın çalışmaları olunca bu farklılığa (ölçeğe), daha önce de ifade edildiği üzere, ataerkil toplumsal yapılanmayı ve toplumsal cinsiyet rollerini dahil etmek gerekmektedir. Proje etki analizi, projenin hedef grupta (katılımcı kadınlarda) ekonomik ve sosyal olarak yarattığı değişim, bu değişimin dışı ve aile içi ilişkilere yansımaları, proje katılımcısı kurumlarda ve projede görev alan kişilerde yarattığı etki üzerinde duracaktır.

Politika-program ya da projeler farklı grupları farklı biçimlerde etkilemektedir. Kadının güçlenmesini hedefleyen projelerin kadın ve çocuk üzerinde olumlu etkiler yarattığı alanda yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır¹⁰. Erkekler üzerinde etkileri ise aile içi dinamiklere göre farklılık göstermektedir. Kimi erkekler güçlenen bir kadının kendisiyle daha iyi iletişim kurduğunu söyleyerek bundan hoşnut kalmakta kimisi ise kendi iktidarını sarsan ona yönelen değişim karşısında tedirgin olmakta, var olanı korumaya çalışmaktadır. Etki analizi çalışmalarında, projenin her bir grup üzerindeki etkilerinin farklılıklarına paralel olarak¹¹, her bir gruba ilişkin farklı yöntemler kullanılabilmekte, gruba göre yöntem belirlenebilmektedir. Kadınlara çalışma yürütürken bireysel görüşmeler ve odak grup çalışmaları birlikte kullanılabilirken, erkeklerle çalışma yürütülürken bireysel görüşmelerle sınırlandırılmış bir yöntem kullanmak gerekebilmektedir.

Proje etkileri farklı mekanizmalar yoluyla, başka uygulamalar veya projelerle birleşerek daha önce öngörülme, hesaba katılmayan alanlarda etkide bulunabilmektedir. Projenin dolaylı etkileri olabilmekte ve etkileri zaman içinde değişebilmektedir.

10 *Ankara’da gerçekleştirilen “şiddet artık bu evde yaşamıyor” , “ev eksenli kadınlar projesi”*
11 *Elbette etkiler, grupların, gruplara ilişkin etkinliklerin-uygulamaların vb. farklılıklardan kaynaklanmaktadır.*

Kadın istihdamına ilişkin farkındalık yaratma çalışmalarının etkileri belki proje süresince değil ama proje bitiminden sonra daha net görülebilecektir. İstihdam alanında yapılan çalışmalar kadınların diğer alanlarda yaşadığı sorunlarla başa çıkmalarını, mücadele etmelerini, örneğin aile içi şiddetle, kolaylaştırılabilecektir.

4.2.1 Sosyal Etki Analizinde Kullanılacak/Tercih Edilecek Göstergelerin Belirlenmesi

Göstergeler ölçülmek istenen “şeye” göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek projesinin kadınların günlük hayatlarında, istihdama katılımlarında ve ekonomik durumlarında; kadınların kendilerine, ailelerine, çevreye ilişkin farkındalıklarında yarattığı değişim ortaya konulacaktır. Etki analizi çalışması, çıktı ve sonuç göstergeleri üzerinden ve toplumsal cinsiyet yaklaşımı göz önünde tutularak yapılmıştır.

Gösterge belirlenim süreci, aynı zamanda, cevabı aranan ya da değişimi tanımlayan soruların oluşturulma sürecidir.

Çalışmada cevabı aranan sorular şunlardır:

- Kadınların çalışmaya bakış açılarında değişim oldu mu?
- Kadınların işgücüne katılımı arttı mı?
- Kadın istihdamını etkiledi mi?
- Kadınların aktif iş arama süreçlerini ve iş arama yollarını değiştirdi mi?
- Gelir artışı sağladı mı?
- Kadınların karar verme süreçlerine katılımını etkiledi mi?
- Kadınların aile içi ilişkilerinde değişim yarattı mı, eğer yarattıysa, bu nasıl bir değişimdir?
- Kadınların hayatlarını anlamlandırma, değerlendirme süreçlerinde değişim yarattı mı?

- Kadınların geleceğe ilişkin hayallerinde, beklentilerinde değişiklik oldu mu? Ne istiyorlardı, ne istemeye başladılar?
- Kadınların “iyi olma halleri” üzerinde bir etkisi oldu mu? Nasıl hissediyorlar?
- Kadınların çevreyle ilişkilerinde değişim yarattı mı?
- Kadınların kamu kurumları ve yerel yönetimlerle ilişkilerinde değişim yarattı mı?
- Proje ortakları ve iştirakçileri proje uygulamalarından etkilendi mi? Algılarında ve iş yapma biçimlerinde bir değişim oluştu mu?
- Proje ekibinde çalışan kadınlarda ne yarattı? Geleceğe ne bıraktı?
- Projede uzman olarak görev alan kadınlar üzerinde etkisi ne oldu?

Etki analizinin yöntemi belirlenirken, örneklem seçimi yapılırken cevabı aranan sorular gözönünde tutulmuştur.

- Eğitime İlişkin Göstergeler

1. Güçlenme eğitimine katılan katılımcı sayısı
2. Mesleki eğitimlere katılan katılımcı sayısı (ya da beceri artışı, öncesinde bilinmeyen yeni bir şeyin öğrenilmesi, kullanılması)
3. İş danışmanlığı eğitimine katılan katılımcı sayısı
4. Girişimcilik eğitimine katılan katılımcı sayısı

- İstihdama İlişkin Göstergeler

5. İŞKUR'a başvuruda bulunan kadın sayısı
6. İşgücüne katılan/aktif olarak iş arayan kadın sayısı

7. İstihdam edilen (çalışmaya başlayan) kadın sayısı

8. Sigortalı çalışmaya başlayan kadın sayısı

- Güçlenmeye İlişkin Göstergeler

9. Kadın İstihdamına Bakış Açısı

10. Kendinin ve Kendi Gücünün Farkına Varma

11. Bilgilenme

12. Tutum Değiştirme

13. Karar Mekanizmalarına Katılım, Örgütlenme

14. Şiddet Algısı

15. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yaklaşım

16. Kendi Benliğine Yaklaşım

17. Aile Bireyleriyle ve Çevreyle İlişkiler

18. İyi Olma Hali

19. Kurumlara Yaklaşım

- Kurumlara İlişkin Göstergeler

20. Kurumların yaklaşımlarında, politikalarında nasıl bir değişim oldu?

4.2.2 Sosyal Etki Analizinin Metodolojisi

Sosyal etki analizi çalışmasında hedef gruba ve proje amaçlarına uygun bir metodoloji tercih edilmiştir. Bu çerçevede alan araştırması, derinlemesine görüşmeler (proje katılımcıları, ilgili kurumlar), odak grup çalışmaları, uzman görüşleri ve değerlendirmeleri analiz teknikleri olarak kullanılmıştır.

Paydaşlar incelenirken genellikle “projeden etkilenen” ve “projeyi etkileyen” kavramları kullanılmaktadır¹². Bu bir anlamıyla biçimlendirilen-biçimlendiren, değiştirilen-değiştiren, edilgen-etken ikiliklerini çağrıştırmakta; hedef grup ile programı-reformu-projeyi uygulayan arasında hiyerarşik bir ilişkiyi tanımlamaktır; söyleyen-bilen-uygulayan ile kabul eden-bilmeyen-değişen arasındaki ilişki. Ancak özellikle sosyal alanda ve katılımcı bir biçimde gerçekleştirilen projelerde bu ayrımın üstesinden gelmek gerektiği ve dahası pratik uygulamaların da bunu yeterince resmetmediği görülmektedir. Projenin hedef grubu, kimi zaman projenin kendisini biçimlendirirken-kendisine uyarlarlarken, bunu reddeden yaklaşımlardan-proje uygulamalarından uzak dururken, kimi zaman da hedef grubun onayladığı-değer verdiği uygulamalar projede karar verici konumda bulunan kişilerde-kurumlarda değişim yaratmakta, iş yapma biçimlerini etkileyebilmekte, proje uygulamalarının sürdürülebilirliğini sağlayabilmektedir.

4.2.3 Örneklem Seçimi ve Araştırma Yöntemleri

Niceliksel araştırmalarda örneklemin temsil edici olması önemlidir; bu, evrende bulunan her birimin araştırmada yer almak için eşit seçilme ihtimaline sahip olması anlamına gelmektedir (temsiliyet ve tesadüfilik). Niteliksel görüşmelerde ise önemli olan temsiliyet ya da tesadüfilik değil bir sorunun- konunun anlaşılmasında yorumlanmasında katkı sunacak örneklem ile çalışma yürütülmesidir.

Alan araştırmasında niteliksel ve niceliksel yöntemler karma bir biçimde kullanılmıştır. Araştırma alanı temsile göre değil, amaca göre belirlenmiştir. Amasya’da öncesinde yapılan çalışmalar, Belediye ve İŞKUR kayıtlarına göre işsizliğin ve yoksulluğun yoğun olduğu mekânlar araştırma alanı olarak tercih edilmiştir. Anket çalışması 18-45 yaş arası çalışmayan kadınlarla yapılmıştır. Projenin amacı 500 kadın ile anket yapmaktır, bu sayıya ulaşıldığında alan taramasına son verilmiştir¹³. Bunun anlamı bazı sokaklarda bütün haneler taranırken bazı sokaklarda hiç taramanın yapılmamış olmasıdır. Özetle çalışma yapılacak bireyler belirli kriterlere (kadın-çalışmayan-18-45yaş arası,

¹² Dünya Bankası çalışmaları.

¹³ Projenin hedefi 500 kadın ile anket yapmaktır. Ancak projeden haberdar olup proje sine gelen kadınlar geri çevrilmemiş onlarla da anket yapılmıştır. Bu nedenle sayı 524 olarak gerçekleşmiştir.

yoksulluğun yoğun olduğu mahallelerde yaşamak) göre seçilmiştir; ancak bu kriterlere uygun hangi bireylerle anket yapılacağı tesadüfi olarak kendiliğinden belirlenmiştir.

Alan araştırması sonuçları aşağıdaki kriterlere göre değerlendirilmiş ve 300 proje katılımcısı tespit edilmiştir.

İşsiz kadınlar için; 18-45 yaş aralığında, okur- yazar, çalışmak isteyen-çalışmaya hazır olmak, evdeki işsiz sayısı, SGK durumu (sigortasız olanlara ve yeşil kart sahiplerine öncelik verildi), daha önce ücretli bir işte çalışıp/çalışmama kriter olarak belirlenmiştir. Genç kadınların projeden daha fazla yararlanması için yaşa ilişkin ek bir puanlama yapılmıştır. Küçük çapta iş yapan ya da ev eksenli çalışan kadınlar için ise yukarıda ifade edilenlere ek olarak projeye katılmak için proje binasına gelebilecek, evden yalnız çıkabilecek durumda olmak ile elde ettiği gelir kriterlere dahil edilmiştir. Son 2 yıl içinde İŞKUR'un düzenlediği herhangi bir mesleki eğitim projesinden yararlanmamış olmakta kriterler arasındadır.

Görüşmeler SPSS'de değerlendirilmiştir. Formda hem ucu açık hem de kapalı sorulara yer verilmiştir. Ucu açık sorular çalışma sonrasında sınıflandırılmıştır.

Derinlemesine görüşmelerde örneklem seçimi projenin kadınlar üzerindeki etkilerini ortaya koyacak bir biçimde amaca uygun bir biçimde oluşturulmuştur. Bu amaçla projeye katıldıktan sonra projeyi bırakan, proje faaliyetlerine sonuna kadar katılan, proje süresince iş bulup çalışmaya başlayan, proje süresince iş teklifi alıp reddeden, çalışmaya başlayıp işi bırakan kadınlarla görüşme yapılmıştır. Böylelikle hem projenin kadınlar üzerindeki etkisi hem de kadınların istihdama bakış açıları, hangi sorunlarla karşılaştıkları, ne bekledikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde yeterince bilgi alındığına ikna oluncaya kadar görüşmeci belirlenmeye devam edilmiştir.

Derinlemesine görüşmeler, proje katılımcıları ve proje ortakları ile gerçekleştirilmiştir. Proje katılımcıları ile hem proje faaliyetlerinin başlangıç aşamasında mevcut durumu ortaya koymak hem de proje faaliyetlerinin bitimine takiben projenin etki analizini yapmak çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Proje ortakları ile görüşmeler ise, projenin, ortakların iş yapma biçimleri üzerindeki

olası etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. “Projeden neyi öğrendim, bundan sonraki çalışmalarımnda nasıl kullanacağım, bakış açımnda ve algımda nasıl bir değişim yarattı?” soruları etrafında gelişen bir süreç takip edilmiştir.

Etki analizi çerçevesinde yapılan görüşmeler alanda çalışma deneyimine sahip uzmanlar tarafından proje ofisinde randevulu olarak yapılmıştır¹⁴. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış bir form kullanılmış, formda ucu açık sorulara yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formları hem görüşme yapılanın kendisini en iyi-etkili biçimde ifade etmesinin yolu olarak görülmüş hem de tüm görüşmelerin aynı içerikte olmasını sağlamıştır. Derinlemesine görüşmeler çerçevesinde 26 kadın ile görüşülmüştür.

Odak grup görüşmesi katılımcıları da, derinlemesine görüşmelerde olduğu gibi, projeye katıldıktan sonra projeyi bırakan, proje faaliyetlerine sonuna kadar katılan, proje süresince iş bulup çalışmaya başlayan, proje süresince iş teklifi alıp reddeden, çalışmaya başlayıp işi bırakan kadınlar arasından tesadüfi bir biçimde seçilmiştir. Bir nevi amaçsal örneklem ile amaçsallığın içinde tesadüfi örneklem seçimi birlikte kullanılmıştır.

Odak grup çalışması 8 kişiden oluşan bir grup ile yapılmıştır. Kadın anlatımları, deneyimlerin paylaşılması ve değişimin anlamlandırması üzerinden işleyen algısal bir süreç takip edilmiştir. Ne hissediyordum-yaşıyordum ne hissediyorum-yaşıyorum, çalışmaya nasıl bakıyordum nasıl bakmaya başladım, sorunları nasıl çözüyordum nasıl çözmeye başladım, nasıl iletişim kuruyordum nasıl iletişim kurmaya başladım, ne yapıyordum şimdi ne yapıyorum, zamanımı nasıl geçiriyorum vb. sorular aracılığıyla kadınların duygularında, tutumlarında, yaşantılarında, eğilimlerinde, düşüncelerinde, yapıp-ettiklerinde ve çevrelerinde meydana gelen değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşme öncesinde soru formu hazırlanmış böylelikle sistematik ve bütünlüklü bilginin elde edilmesi sağlanmıştır.

Kadınlara soruları cevaplarken bir yönlendirme yapılmamış, bazen kadınların farklı hikayeleri, dertleri anlattıkları bir eksene kaymıştır. Böylesi durumlarda kadınlar dinlenmiş zaman zaman

14 Ebru Hanbay ve Ülker Şener tarafından saha çalışması yapılmıştır.

bu hikayelerden yeni sorular çıkarılmış amaçlanan sonuçlar elde edilmiştir. Anlatıların tamamen konunun dışına kaydığı durumlarda ise konu toparlanarak, cevabı aranan soru farklı şekillerde tekrar yöneltilmiştir.

Kadınlar uzun anlatılarla soruları cevaplamışlardır. Genellikle bu uzun anlatılara müdahale edilmemiştir. Ancak görüşme için önemli olabilecek noktalar olduğu düşünüldüğünde görüşmeci soruları yenileyerek-farklılaştırarak görüşmenin odağını o noktaya çekmeye çalışmıştır.

Bireysel görüşmelerde not alınmış, odak grup görüşmesi ise kayıt cihazıyla kaydedilerek sonradan deşifre edilmiştir.

Dolaylı gözlem katılımcıları projede yer alan tüm kadınları kapsamaktadır. Geri bildirim toplantıları, ders araları, mutfakta yapılan konuşmalar, telefon konuşmaları, sokakta ayaküstü yapılan sohbetler ve bu faaliyetlerin öznelere örnekleme oluşturmuştur. Dolaylı gözlem, katılımcıların ve proje ortaklarının yapıp ettiklerini, söylemelerini, sorun çözmek için kullandıkları metotları ve farklılaşmaları (dilekçe yazmak, örgütlenmek, toplantı organize etmek vb), derinlemesine görüşmelerde dillendirilmeyen, açık bırakılan, gözlenen davranışların derlenip toparlamasını kapsamaktadır.

Derinlemesine görüşme, odak grup çalışması, dolaylı gözlem, olguları toplamanın ötesinde olguların günlük hayatta pratikte büründükleri biçimleri, bu biçimlerin çelişkili yapılarını ortaya koymak açısından önemlidir. Deneyimlerin tanımlanması, yorumlanması, hayatın anlamlandırılması süreçleri, bireylerin gerçekliği nasıl algıladığının anlatılmasındaki en önemli adımları oluşturmaktadır (May, 2002). Gerçekliği anlamak ve tanımlamak için sayılardan çok kelimelere bakılmasının temel nedeni sosyal gerçekliği anlamanın tek yolunun insanların bu gerçekliğe atfettiği anlamı kavramak olduğu düşüncesidir (Bernard, 2002).

Bölüm 5. Bulgular

5.1 Mevcut Durum: Proje Uygulama Alanı ve Proje Katılımcılarının Durumu

Proje Uygulama Alanı

Katılımcıların mevcut durumunu ortaya koymak için saha çalışmasının ve projenin başlangıç aşamasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonuçlarından, proje uygulama alanının kadın istihdamına ilişkin durumunu görmek için ise proje katılımcılarının yanı sıra işverenler ve karar verici konumda bulunan kurumlarla yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır.

Amasya orta büyüklükte¹⁵, göçün çok fazla etkilemediği, dışarıdan yoğun göç alıp-vermeyen, geçmişten gelen ilişkilerin sürdüğü, sürdürüldüğü ve bu anlamıyla herkesin birbirini tanıdığı-bildiği bir Orta Anadolu kentidir. Herkesin birbirini bilmesi, tanınması aynı zamanda herkesin birbirini gördüğü, olumlu anlamda kolladığı olumsuz anlamda ise gözetlediği-kontrol ettiği bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Kadınlar söz konusu olduğunda özellikle olumsuz yön ön plana çıkmaktadır.

Amasya'da kadın istihdamının genel özellikleri şunlardır: kadınların işgücüne katılımı düşük düzeyde gerçekleşmekte, Amasya'nın köylerinden göçle kent merkezine gelen kadınlar istihdam dışında kalmakta, kırdan istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi ya da yevmiyeli sigortasız geçici mevsimlik işçi, kentte ise kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında ve ev eksenli olarak çalışmaktadır. Ayrıca kentte yaşayıp yazın tarım işçisi olarak çalışan kadınlar bulunmaktadır. Toprakla-kırla bağın sürdüğü Amasya'da yaz ayları tarla işleri ile geçirilmektedir. Mevsimlik işçi olarak kadınlar 30-35 TL arasında değişen günlük ücret ile 2 ya da 3 ay çalışmakta bu süre zarfında zaman zaman işe ara verilmektedir.¹⁶

Amasya'da İŞKUR tarafından aktif iş gücü politikaları çerçevesinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir ayağını kurs

¹⁵ Nüfusu 99 bin 905'dir (TÜİK 2009).

¹⁶ İŞKUR, Belediye, Amasya Ticaret Odası, Amasya Esnaf ve Sanatkarlar Odalar Birliği, alan çalışması, kadın görüşmeleri ve deneyimleri, proje süresince istihdama katılan kadınların anlatımları üzerinden bu sonuçlara varılmıştır.

katılımcılarına günlük belirli bir miktar ödeme yapılan (“cep harçlığı” verilen)¹⁷ mesleki eğitimler oluşturmaktadır. Cep harçlığı işsiz kişinin yol ve yemek parasını düşünmeden mesleki eğitim programlarını katılmasını sağlarken aynı zamanda ev kadınları için geçici bir gelir anlamına gelmektedir. Kadın anlatımları, kurum görüşmeleri kurslara bu harçlıktan yararlanmak için gelişlerin yoğun olduğunu göstermektedir. Bu ödemelerden bahsedilirken “maaş” kelimesinin kullanılması ise ilginçtir. Mesleki eğitim kursları ile istihdam arasındaki ilişkinin zayıf olması, mesleki eğitim kurslarının gelir elde etmenin aracına dönüşmesi proje uygulama sürecinde sorun olarak ortaya çıkmıştır.

İşverenlerle yapılan görüşmeler ve firma kayıtları kadın istihdamının tekstil, temizlik ve gıda sanayinde yoğunlaştığını göstermektedir. İmalat ve hizmet sektörlerinde kadın çalışanların azlığı dikkat çekmektedir. Genel olarak bakıldığında en az kadın çalıştıran sektörler madencilik ve metal alanında faaliyet gösteren işletmelerdir. Gece vardiyası olan işletmelerde ise gece vardiyasında hiç kadın çalışmamaktadır. Hizmet sektöründe (otel, pansiyon, lokanta vb.) kadın istihdamının yüksek olması beklenirken, yoğunluklu olarak erkeklerin istihdam edilmesi, kadınların tecrübesizliğine, eğitimsizliğine ve erkek işçilerin kadınlarla beraber çalışmak istememelerine bağlanmıştır. Erkek garsonların kadınları suistimal ettiği görüşü de dillendirilmiştir. Kadınların ailelerinin de onların içkili yerlerde çalışmasını istemediği, Amasya'nın küçük bir il olması nedeniyle bunun şehir içinde kolayca yayılabileceği, dedikodu çıkabileceği endişesini taşıdıkları aktarılmıştır.

İşverenler işe almak için bekâr ya da eşi vefat etmiş kadınları tercih etmektedir. Kadın evli ise, özellikle küçük yaşta çocuğu/çocukları varsa işini aksatacağı kanısı hâkimdir. Aynı zamanda kadınların işten ayrılmalarının ana sebebinin evlilik olduğu aktarılmıştır. Bu tespit kadın anlatılarıyla da uyusmaktadır.

İşverenlerin kadın istihdamına ilişkin birbiriyle uyumlu olduğu kadar çelişkili ifadeleri de bulunmaktadır. İşverenlerin bir bölümü iş disiplinsizliğinin daha çok erkek personelde yaşandığını, kadınların işlerine daha titiz ve dikkatli yaklaştığını, bir bölümü ise kadınların aile sorunlarını gerekçe göstererek işe gelmediklerini belirtmiştir.

17 *Kurs katılımcıları ve kurumlar tarafından kullanılan bir kavram.*

İşe alımlarda meslek lisesi mezunlarına öncelik verilmektedir. Meslek elemanlarında cinsiyetin önemli olmadığı ifade edilse de, meslek liselerine, özellikle teknik liselere çoğunlukla erkekler gittiği için kadınlar bu alandaki iş olanaklarından yararlanamamaktadır.

Kadın istihdamına ilişkin bir diğer sorun personel temininde yaşanmaktadır. Firmalar ihtiyaç duydukları personeli bir başkasının tavsiyesi ile bulmaktadırlar. Bu durum referansa sahip olmayan kişilerin, özellikle çalışma deneyimi olmayan kadınların iş bulmasını güçleştirmektedir.

Karar verici konumda bulunan kurumlar Amasya'da ve daha genel olarak Orta Anadolu'da hâkim olan aile yapısı nedeniyle kadınların çalışmaması gerektiği kanısının yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlayışın bir uç noktası olarak kadınların evin dışında çalışmasının doğru bulunmaması, bunun tamamen reddedilmesi dillendirilmiştir.

Proje Katılımcılarının Durumu

Proje katılımcılarının mevcut durumunu ortaya koymak için saha çalışmasının ve projenin başlangıç aşamasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonuçlarından yararlanılmıştır.

Görüşme yapılan kadınların (524 kadın) eğitim durumuna bakıldığında ilkökul mezunlarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Kadınların %58,1'i ilkökul mezunu iken %12,6'sı normal lise %9,3'ü meslek lisesi, %5,3'ü ise üniversite/yüksekokul mezunudur. Projeye katılmayı isteyen-kabul eden 317 kadına bakıldığında ise genele göre eğitim durumunun biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. %56,6'sı ilkökul, %15,2'si normal lise ve %10'u meslek lisesi %5,9'u üniversite mezunudur. Eğitim düzeyi yüksek kadınların projeye daha fazla katılım sağladığı söylenebilir.

Kadınların %11'i aileleri izin vermediği için okula devam etmediklerini belirtmiştir¹⁸. Kadınlara okul dışında gittikleri kurs, aldıkları eğitimlerin neler olduğu sorulduğunda sırasıyla AÇEV eğitimleri, kuran kursları, nakış dikiş kursları, halı dokuma kursları ve ehliyet kursları sıralanmıştır. Gidilen kurslar, ehliyet kursunu bir tarafa bırakırsak, geleneksel olarak kadın emeğinin yoğunlaştığı alanlara ilişkindir.

¹⁸ Proje katılımcılarının %90'nının 18-40, %10'nun 41-45 yaş aralığında olduğu düşünüldüğünde bu oran çok önemli olmaktadır.

Görüşme yapılan evli kadınların %60,5 bekâr kadınların %63,2'si, boşanmış kadınların %72,7'si ve eşi vefat etmiş kadınların %75'i projeye katılmıştır.

Bu verileri birkaç biçimde yorumlamak mümkün görünmektedir:

- Karar vericinin kadın olması dışarıdaki etkinliklere katılımı, evin dışına çıkmayı artıran bir etken olabilmektedir (evde erkeğin olmaması nedeniyle).
- Evde gelir elde eden bir erkeğin olması kadınların evin dışında istihdam hedefli çalışmalara katılımını olumsuz etkilemektedir. Erkeklerin olmaması durumunda gelir elde etmek, işe girmek öncelik haline gelebilmektedir. Derinlemesine görüşmelerde bunu destekleyen söylemlerle karşılaşmıştır.

Görüşme yapılan kadınların eşlerinin %48,4'ü sigortalı-ücretli bir işte çalışmaktadır. Kadınların %10,1'i eşlerinin işsiz olduğunu belirtmiştir. Ev eksenli çalışanların hepsini kadınlar oluşturmaktadır. Veriler Amasya'da kadınların istihdama katılımını göstermemekte, proje hedef grubunu oluşturan kadınların durumunu ortaya koymaktadır.

Aile yapısına bakıldığında ne geleneksel anlamda 2 neslin bir arada yaşadığı geniş ailelerin nede çekirdek ailelerin hâkim olduğu görülmektedir. Mekân kullanımı açısından çekirdek aile hâkim olsa da geniş aileye özgü ilişki biçimleri, akrabalık ve ona ilişkin yapıp-etmeler varoluşlarını sürdürmektedir. Öte yandan eşin ya da kadının ailesi ile yakın mekânlarda, örneğin aynı apartmanda oturmak, son derece yaygın bir uygulamadır. Bu hem zor zamanlarda destek alınması, hem de bakım hizmetleri ailedeki yaşlılara bakılması ya da ailedeki yaşlıların çocuk bakımına yardımcı olması nedeniyle önemsenmektedir.

Amasya'ya ilişkin yapılan tanımlamalarda proje katılımcıları tarafından "tutucu" kelimesi fazlasıyla dillendirilmiştir. "Tutuculuk" herhangi bir olumsuzluk yüklenmeden olanı açıklamak için kullanılan bir kavram olarak kullanılmaktadır. "Benim ailem tutucu beni okutmak istemediler, etek boyuma karıştılar, kardeşlerimi okuttular, şimdi biraz değiştiler, şuan destekliyorlar. İlkokuldan sonra kapan dediler,..." cümlelerini dile getiren katılımcı ailesine karşı herhangi

olumsuz bir duygusu olmadığını, onların öyle olduğunu, onları anladığını, yeni neslin değiştiğini eskisi gibi olmadığını belirtmiştir.

5.1.1 Kadınlar Ne Düşünüyor? Yaşam Nasıl Tanımlanıyor? Kararları Kim Veriyor?

“13 yaşında nişanlanıp 14 yaşında evlendim. Ailem karar verdi, ben kişiyi tanıımıyordum. Sonrası zor oldu. Oyuncak bebeğim yoktu ama kolumda 2 bileziğim vardı”

Kadınların yaşadığı sorunları birbirinden ayırmak çok mümkün görünmemektedir. Kadının güçlenmesi-istihdama katılımı-karar verme mekanizmalarında yer alması, şiddete karşı mücadele etmesi aynı sorunun farklı boyutlarını göstermektedir. Bu nedenle kadınlarla yapılan bir çalışmanın, bu sorun alanlarından sadece birini hedeflese bile, tümünü görmesi/analiz etmesi, aradaki bağı/bağlantıyı ortaya koyması gerekmektedir. Sorunlar birbirlerini besledikleri büyüttükleri iç içe geçtikleri için çözümler de iç içe geçmek durumundadır.

Görüşme yapılan kadınların çoğunluğu yaşamlarını tanımlarken buldukları durumdan memnun olmadıklarını, istedikleri şeyleri gerçekleştirme konusunda engellendiklerini söylemişlerdir. Bu engellerin bekârlıklarında kendi aileleri tarafından, evlendikten sonra ise eşi ve eşlerinin aileleri tarafından önlerine koyulduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum kadın anlatılarına da yansımaktadır. *“Ailem kız olduğum için beni okutmadılar. Abimleri okuttular. Evlenince köyden geldim”* 1976 doğumlu genç bir katılımcı.

Başka bir katılımcı *“Okumayı çok istedim ama babam okula göndermedi. Okul başka yerdeydi. Erkek çocuklar gidiyordu genelde. Bende hemen hemen tek kızdım, babam çevreye uyup beni okuldan aldı”*.

Kadınların %44’ü babalarının kız çocuğu oldukları için okula gitmelerine izin vermemesini, zorla evlendirilmelerini, eşlerinin çalışmasına ve evden çıkmasına izin vermemesini, şiddet uygulamasını, eşin ailesinin uyguladığı baskıyı aktarmıştır. Bu nedenler okula gitme, çalışma, para kazanma, istediği kişiyle evlenme gibi yaşama-gidilecek yere yön verici kararların kadın dışındaki kişiler tarafından verildiğini, kadının yaşamının başkalarının isteklerine

bağımlı olduğunu göstermektedir. Genç, 1978 doğumlu, bir katılımcı *“13 yaşında nişanlanıp 14 yaşında evlendim. Ailem karar verdi, ben kişiyi tanıımıyordum. Sonrası zor oldu. Oyuncak bebeğim yoktu ama kolumda 2 bileziğim vardı”* cümleleriyle evlilik sürecini anlatmıştır.

Bir diğer katılımcı *“Ben çizgi taş oynuyordum dışarıda içerde satmışlar”* cümlesiyle duygusunu anlatmıştır.

Sonuç olarak, kadınların yaşamlarına ilişkin kararları bekârken aileleri, evlendikten sonra eşleri vermektedir.

Kadınlar kendilerini tanıtırken çocuklarından çok geniş bir biçimde söz etmişlerdir. Yaşlarını, cinsiyetlerini, özellikle okul durumlarını fazlasıyla vurgulamışlardır. Üniversitede çocukları okuyan kadınlar bu duruma ayrıntılarıyla yer vermiş, çocuklarını mutlaka okutmak istediklerini ve bunun için gereken her türlü fedakârlığı yaptıklarını örnekleriyle, deneyimleri üzerinden anlatmışlardır. Bu durum kadınların kendilerini tanımlamalarında annelik kimliğinin yaşamlarında çok başat bir rol oynadığını göstermektedir¹⁹.

5.1.2 İşsizlik ve Yoksulluk En Önemli Sorun Ama Kimin İşsizliği ?

Görüşülen kadınların %76’sı, yaşamlarındaki en büyük sorunu yoksulluk, işsizlik ve çalışmamak olarak tanımlamışlardır. Eşlerinin işsiz oluşu, eşlerinin düzenli bir işinin olmayışı, eşlerinin çok az ücret alması ve kadınların bir bölümü için ise çocukların işsizliği önemli bir sorundur. İşsizlik, gelir düşüklüğü, çalışmamak kadının kendi yaşamı üzerinden değil, eşi ya da çocuğu üzerinden tarif ettiği bir sorun görünümündedir. *“Eşim 42 yaşında. Yaş ilerleyince iş bulma da problem olur. Belki işten çıkarılır. Bu beni endişelendiriyor.”* Hâlihazırda eşi işsiz olan bir katılımcı *“Eşimin işsizliğinin evde yarattığı huzursuzluk. Bu sorun çözülmüşse her sorun çözülecek.”* belirlemesini yapmıştır.

¹⁹ *Burada bu eğilim olumlu ya da olumsuz bir belirlenim olarak aktarılmamaktadır. “Annelik”in belirtilmesi, özellikle altının çizilmesi eğilimine sadece proje katılımcısı çalışmayan- yoksul kadınlarda değil, farklı sınıflardan kadınlarda da rastlanmaktadır. “Annelik” kadının önemli ölçüde zamanını ve emeğini almaktadır, bu nedenle başat olması anlaşılırdır. İnsanın emek verdiği “şeyi” önemsemesinin “annelik” ideolojisi ile birleşmesi vb.*

Kadınların yaşamlarındaki en büyük zorluk olarak gördükleri yoksullukla baş etmek için kullandıkları yöntemler ise şunlardır:

- Aileden ve köyden destek almak (bu destek nakdi olarak değil, genelde yiyecek, erzak temini biçiminde olmaktadır),
- Sosyal yardımlardan yararlanmak (kadınların %30'u Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından kömür yardımı aldığını belirtmiştir),
- Eşlerini kendilerinin çalışmaları konusunda ikna etmeye çalışmak-dışarıda bir işte çalışmak, ev eksenli çalışarak (dantel, oya, örgü v.b işler) ev bütçesine katkıda bulunmak,

“Geçen sene bir okulda kantinde çalıştım. Kendi paramı kazanmak, kendime güvenim geldi. Zor tarafı yok. Yeni çevrem oldu. Bu çevre baskısı niye çalışıyorsun ihtiyacınız mı var sorusu eşimi de etkiledi ve eşim bu sene izin vermedi”.

Görüşülen kadınların bazıları eşlerinin, aile büyüklerinden çekindiği için çalışmalarına izin vermediğini, bazıları ise eşlerinden çok kayınpeder, kayınpeder gibi kişilerce çalışmalarına izin verilmediğini belirtmişlerdir. Küçük şehirlerde kadınlar üzerinde çok yönlü bir kontrol olduğu görülmektedir. Eş, eşin ailesi, yakın akraba, komşular bir bütün olarak kadını izlemekte ve denetlemektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri sadece kadın ile erkek arasındaki ilişki üzerinden değil, akrabalar, komşular ya da kadının dahil olduğu tüm toplumsal mekanizmalar tarafından oluşturulmaktadır-yapılandırılmaktadır. Genç bir katılımcı, 1978 doğumlu, duygusunu *“Hiç çalışmadım. Yalnız sokağa çıkmaktan korkuyorum. Tedirginlik var biri bir şey mi der”* biçiminde ifade etmiştir.

Kısa bir süre çalışıp işten ayrılan bir katılımcı *“Geçen sene bir okulda kantinde çalıştım. Kendi paramı kazanmak, kendime güvenim geldi. Zor tarafı yok. Yeni çevrem oldu. Bu çevre baskısı niye çalışıyorsun ihtiyacınız mı var sorusu eşimi de etkiledi ve eşim bu sene izin vermedi.”* ifadeleri ile çevrenin eş-erkek üzerindeki etkisini aktarmıştır.

Evlü olan kadınların %17'si eşinin ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Kadınların ortak öyküsü kayınvalide-kayınpeder ile yaşamının zorluğuna ilişkindir: kadının çalışmasına ve dışarı çıkmasına karışma, bu konularda eşi olumsuz etkileme, çocuklara karışma, tek başına karar verme, kaynakları tek başına yönetme vb. öyküler anlatılmıştır.

“Tarlada çalıştım. Soğan, şekerpancarı ekıyoruz. Geliri kaynanama geliyor. O da eve harcıyor. Ancak bizim söz hakkımız yok”.

Ekonomik zorluklardan dolayı daha önce ayrı yaşayan bazı ailelerin bir arada yaşamaya başladıkları görülmektedir. Ayrıca evleri ayırsalar bile eşin ailesi ile yakın ilişkiler içinde olunduğu, birbirine yakın mekânlarda ya da aynı apartman da yaşandığı belirtilmiştir. Birlikte yaşamak ya da yakın ilişki içinde olmak kayınpederin ya da kayınvalidenin sahip olduğu olanaklardan, emeklilik maaşı, barınma, beslenme olanağından özellikle eşin işsizliği döneminde yararlanmak açısından önem taşımaktadır. Ataerkil, geniş aile yapısı, bireyin zor dönemlerde yaslanabileceği, güvenlik sağlayacağı-koruyucu- temel kurumsal yapılanmalardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Denetleyici ve kısıtlayıcı olan bu ilişkiler güven ve dayanışma rollerini de üstlenebilmektedir.

Kayınvalide ile birlikte yaşayan bir katılımcı nedenlerini *“Kayınvalidemlerle birlikte yaşıyoruz. 5 yıldır birlikte yaşıyoruz. Daha önce kocam çalışıyordu evimiz ayrıydı. Şimdi birlikte yaşamak zorundayız.”* biçiminde aktarmıştır.

5.1.3 Bakım Hizmetleri Kadının Üzerinde

“Annesi olmayanın babası olmaz”

Kadınlar çocukların yanı sıra evdeki yaşlılara, özürllülere ve hastalara bakım sağlamaktadır. Engelli çocuğu olan annelerle yapılan görüşmelerde ailenin ve eşin çocuğun sorumluluğunu büyük ölçüde kadının üzerine attığı, kamu kurumları da dâhil olmak üzere engellilere ilişkin bütün işlerin kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Çocukların eğitim olanaklarına erişimi, öğretmenlerle görüşme, özürllü aylığının bağlanması, hastane işleri tümüyle anneler tarafından yerine getirilmektedir. Bu süreç kadınların dışarıyla daha yoğun bir etkileşim içinde olmasını da beraberinde getirmiştir.

İki engelli çocuğunun okuması için uğraş veren ve başarılı olan bir katılımcı (çocuklardan biri yüksekokula, diğeri liseye gitmektedir) eşinin kendisini takdir bile etmediğini dile getirmiştir. Engelli bir çocuğu olan başka bir katılımcı ise çocuğa iyi baktığı için doktorun kendisini övdüğünü, doktorun bu tavrının eşi üzerinde olumlu bir etki yarattığını, onun da kendisini takdir etmeye başladığını belirtmiştir. Bir üst merci olarak görülen kişinin-doktorun- tavrı eşin davranışlarında değişiklik yaratmıştır.

Bakım hizmetlerine ilişkin kadınların taleplerine bakıldığında erkekle birlikte bunun paylaşılması değil, daha çok çocuklara kreş imkânı sunulması ön plana çıkmaktadır. Dışarıda bir işte çalışmakta bakım hizmetleri ile ilişkili bir biçimde ele alınmaktadır.

Evlenmeden önce çalışan bir katılımcı “...çocuk doğduktan sonra çalışmak zor geliyor. Çocuğu evde bırakmak, ondan ayrılmak. Ancak iş çok iyi olacak ki çocuğu bırakasın... evin bütün sorumlulukları ben de. Ben çalışmıyorum çünkü... ben de rahatsızlık yaratmıyor” biçiminde düşüncelerini dile getirmiştir.

5.1.4 Çalışma Mekânı

Bazı kadınlar eşlerinin sadece kadınların olduğu bir işyerinde çalışmalarına izin vereceğini söylemişlerdir. Yine kadınların önemli bir bölümü eşlerinin bu fikirlerine katılmakta, erkeklerin çalıştığı bir yerde çalışmayacaklarını ifade etmektedir. Bu nedenle kreşte ya da sadece kadınların çalıştıkları bir atölyede çalışmak kadınlara cazip gelmektedir.

Dışarıda çalışmak isteyen kadınlar için ideallerindeki işin özellikleri sorulduğunda şu cevaplar verilmiştir: gelirlerinin asgari ücret kadar olması, sosyal güvencelerinin bulunması (görüşmecî kadınların bir bölümü sosyal güvence olmadan da çalışabileceğini belirtmişlerdir, özellikle eşlerinden dolayı sosyal güvenceleri olan kadınlar bunu daha çok dile getirmiştir), çalışma ortamının bir kadının çalışmasına uygun olması. Kadınlar çalışma alanı için de benzer tanımlamalar kullanmıştır: aile yeri olması, kadınların girip çıktığı bir yer olması, hiç erkek çalışmaması, çoğunluğun kadınlardan oluşması, vb.

Kadınların erkeklerle aynı yerde çalışmak istememesi “kamusal alan” olarak nitelendirilen çalışma mekanının kadın-erkek olarak

bölümlenmesi isteğini göstermesi nedeniyle dikkate değerdir. Çalışma mekanının kadınlardan oluşmasını isteme-bunu uygun görme, kadınların “özel alana” ait ilişki biçimlerini benimseme düzeyini ve bu ilişki biçimlerini evin dışında sürdürme istemini açığa vurması açısından önemlidir. Söz konusu edilen ev ile özdeşleştirilen “özel alan” ilişkilerinin ev dışına yaygınlaştırılması, çalışma mekanına aktarılması talebi ve uğraşdır²⁰.

5.1.5 Kadınlar Tarafından Tercih Edilen İşler

Kadınlar genel olarak kadın işi olarak adlandırılan bildikleri işlerde çalışmak istemektedir. Bu nedenle çocuk bakımı, yassı çuha dokuma, Maraş işi, unlu mamuller gibi mesleki eğitim kurslarına yoğun ilgi göstermişlerdir. Ev eksenli çalışan kadınlar ise çocuklarını ve ev işlerini aksatmadan, pazarlama sorunu ile uğraşmadan birinin kendilerine iş getirmesini, kendilerine düzenli ödeme yapmalarını istediklerini ifade etmişlerdir.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta kadınların ev eksenli çalışmaya, evde yaptıkları işlere yaklaşımlarıdır. Evde düzenli olarak iş yapıp satan kadınların hiçbiri kendini çalışan olarak görmemektedir. Kadınlar ücret karşılığı yapılan işler ile para karşılığı yapılan işleri birbirlerinden farklı konumlandırmaktadır. Bunun gerisinde, işin, evde, kadının yaşam alanında yapılıyor olması, boş zamanı değerlendirici ve ev içi faaliyetlerin devamı olarak görülmesi yer almaktadır. Evde yapılan işler sadece aile içinde görünmez kılınmamakta, kadınlar tarafından da değersizleştirilmektedir.

Kendi işlerini kurmak isteyen kadınların geleceğe ilişkin hayalleri olduğu görülmektedir. Ancak kadınlara hangi alanlarda iş kurmak istedikleri sorulduğunda yine ev yemekleri yapan lokanta, pastane gibi geleneksel kadın işleri sıralanmıştır.

Kadınların bir bölümü yoksulluk nedeni ile çalışmak istediklerini, kocalarının yüksek bir geliri olması durumunda çalışmayı düşünmediklerini-düşünmeyeceklerini belirtmiştir. Bu durum erkeğe bağımlılığın kadınlar tarafından her koşulda bir sorun alanı olarak görülmediğini, aile kurumu içinde var olan işbölümünün

²⁰ Burada özel alanın salt kadının alanı olduğu değil, kadının düzenleyici olduğu bir alan olduğu belirtilmelidir. Kadının düzenleyici olduğu ama erkeğin, çocukların diğer yakın ilişkilerin-akrabalıkların ve ona ilişkin ilişki biçimlerinin sürdürdüğü bir alan.

kadınlar tarafından kabul edildiğini-onayladığını göstermektedir. Kadın ile erkek arasındaki ilişki görev ve sorumluluklar çerçevesinde düşünülmekte her iki taraftan da bunlara uyması beklenmektedir.

Kadınlar iki koşulda çalışmayı kesinlikle istemekte, çalışmak birincil öncelik haline gelmektedir: 1) "Ataerkil pazarlık" sözleşmesinin ihlal edilmesi ya da bozulması, erkeğin kadına ve aileye karşı görevlerini yerine getirmemesi, aldatma, terk etme, boşanma; 2) Erkeğin elde ettiği gelirin evin geçimini sağlayacak düzeyin altına düşmesi bir başka deyişle yoksulluk.

Evlendiği sırada eşinin maddi durumu çok iyi olan, son 3 yılda ekonomik iflas nedeniyle sıkıntı çeken bir katılımcı geçmişte hiç çalışmamasının-iş aramamasının nedeni sorulduğunda "iş arama için gereksinim duymadım, eşimin geliri yeterliydi, çok çok iyiydi" cevabını vermiştir.

Yoksul olduğu halde bugüne kadar çalışmayan kadınların gerekçeleri ise şöyledir;

1. İş yok
2. Kendilerinin çalışmasına izin verilmemesi (eşleri ya da eşin ailesi tarafından)
3. Kendi şartlarına göre bir iş bulamayışları: Kadınların önemli bir bölümü yarım gün olmak koşuluyla çalışabileceğini söylemiştir. Çocuklar, evdeki işlerini (yemek, temizlik v.b) aksatmak "istememeleri" ve eşten önce evde olma "gerekliliği" neden olarak belirtilmiştir.

Kadınlar aile ile çalışma yaşamını uyumlaştırdıkları oranda çalışma yaşamına katılmaktadır. Ailenin sürekliliğini sağlamak kadın için birincildir.

5.1.6 Daha Önce Çalışma Deneyimi olan Kadınlar Dışarıda Çalışmaya Daha Olumlu Bakıyor

Dışarıda çalışma deneyimine sahip olan kadınlarda evlilikle birlikte bunun sekteye uğradığı görülmektedir. Dışarıda çalışma deneyimi olan kadınlar, çoğunlukla yarı zamanlı işleri ve kadın ağırlıklı işyerlerini istediklerini ifade etseler de, yine dışarıda çalışmayı tercih etmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak aldıkları ücretleri göstermişlerdir. Kadınlar aldıkları ücretin düşük olduğunu, emeklerinin karşılığı olmadığını belirtmelerine rağmen yine de en fazla ücret kazanma şanslarının dışarıda bir işte çalışmak olduğunu söylemişlerdir.

Dışarıda çalışan kadınların %78'i sosyal güvenceden yoksun çalışmış olmasına rağmen, sosyal güvencelerinin olabileceği umudu, bunun emeklilik gibi bir olanağı sunacak olması, sosyal bir çevre olarak iş yerlerini tanımlamaları, evden dışarıya çıkma fırsatı vermesi gibi nedenler kadınların dışarıda bir işte çalışmak istemelerinin nedenlerini oluşturmaktadır.

Çalışma öyküsü olan kadınların çalıştıkları alanlar çeşitlilik göstermektedir. Fabrikadan, sekreterliğe, tezgaharıktan, satış elemanlığına, küçük ofis benzeri işyerlerinde yemek, çay, temizlik yapmaktan, tarla-bağ-bahçe işlerinde(günlük ücret karşılığı) çalışmaya dek farklı nitelikler taşımaktadır.

5.1.7 Çalışmayı Bırakma Nedenleri

Öncesinde bir işte çalışmalarına rağmen şimdi çalışmayan kadınlara nedenleri sorulduğunda alınan cevaplar şu şekilde sıralanabilir:

- İş yerinin kapanması
- İşverenin çıkartması
- Çocukların olması (ilk çocuğun oluşu veya yeni bir doğum olması)
- Çocukları bırakacak bir yerin olmaması

- Eşin izin vermemesi (özellikle bekârken çalışan kadınlar için)
- Eşin ailesinin izin vermemesi
- Eşin önce izin vermesine rağmen sonrasında kıskançlık, huzursuzluk v.b sorunlar çıkartması
- İş saatlerinin uzun olması, geç saatte gelmek gibi nedenlerle eşle yaşanan huzursuzluklar
- İş yerinde karşılaşılan olumsuz tutumlar: küçümsenmek, fazla iş verilmesi, işveren tarafından aşağılanmak, kötü söz söylenmesi, taciz, iş yerinde içki sofrası hazırlatma ve erkek çalışanların kadınlar hakkında cinsel içerikli konuşmalar yapması vb.
- Çok az ücret verilmesi²¹.

Yukarıda sıralanan nedenlerden 3'ü hariç diğer tüm nedenler kadının toplumda konumlanması, erkeğin karar verici merci olması, kadına yüklenen roller, çocuk bakımını kadının düşünmek zorunda olması, toplumsal desteğin olmayışı, işgücü piyasasında kadın olmaktan dolayı karşılaşılan sorunlara ilişkindir.

“2005 yılında bir temizlik şirketinde çalıştım. 1yıl apartman merdivenleri temizledim. Evdeki sıkıntıları unutuyorsun, rahatlıyorsun. İstedğim gibi alışveriş yaptım. Çocuklarım küçük olduğu için onların bakımları beni düşündürdü... Çocuklarım küçük olduğu için ayrılmak zorunda kaldım, eşimin kıskançlığı sorun oldu.”

Kadın olmaktan kaynaklanan sorunların ise iç içe geçtiği, pek çok faktörün girift oluşturarak birbirini beslediği-güçlendirdiği görülmektedir. Aynı kadın tarafından hem çocuklar hem kocanın izin vermemesi hem de eşin ailesi işi bırakma nedenleri olarak gösterilebilmektedir. Temizlik işinde çalışan bir katılımcı işi bırakma nedenini “2005 yılında bir temizlik şirketinde çalıştım. 1yıl apartman merdivenleri temizledim. Evdeki sıkıntıları unutuyorsun, rahatlıyorsun. İstedğim gibi alışveriş yaptım. Çocuklarım küçük

²¹ Görüşülen kadının biri aldığı ücretin yol parası çıktıktan sonra Pazar masrafını bile karşılayamadığı için ayrıldığını belirtmiştir.

olduğu için onların bakımları beni düşündürdü... Çocuklarım küçük olduğu için ayrılmak zorunda kaldım, eşimin kıskançlığı sorun oldu.” cümleleri ile aktarmıştır.

5.1.8 Siyasetin Uzağında Bir Yaşam İsteği

Kadınlar siyasete kendilerini uzak hissettiklerini, siyaset konuşmayı sevmediklerini ve hoşlanmadıklarını belirtmişlerdir. Nedenleri sorulduğundan, “çünkü bize çok uzak olduğunu düşünüyorum”, “kadınlar siyasette bulunmadıkları için”, “çünkü bir şey yapamayacağız”, “bizim oralara gelmemize daha çok var” “siyaset konuşmayı sevmiyorum ve bulunmayı da istemiyorum” gibi ifadelerle düşüncelerini/duygularını dile getirmişlerdir.

5.2 Proje Bitiminde Proje Katılımcılarının Durumu Nedir? Göstergeler Ne Söylüyor?

5.2.1 Eğitime İlişkin Göstergeler

Güçlenme eğitimine katılan katılımcı sayısı: Güçlenme eğitiminden Amasya kent merkezinde 317, Şeyh Sadi köyünden 50 kadın olmak üzere toplam 367 kadın yararlanmıştır. Kadınların 348'i eğitime sonuna devam etmiştir.

Mesleki eğitimlere katılan katılımcı sayısı: Dokuz alanda mesleki eğitim kursu açılmış bu kurslardan 218 kadın yararlanmıştır. Mesleki eğitim kursları beceri artışı, öncesinde bilinmeyen yeni bir şeyin öğrenilmesi açısından önem taşımaktadır.

İş danışmanlığı eğitimi: Amasya'da proje katılımcısı kadınları istihdam konusunda yönlendirmek, ürünlerini tanıtmak amacıyla kurulan iş danışmanlığı eğitiminden sekiz kadın yararlanmıştır.

Girişimcilik eğitimine katılan katılımcı sayısı: Girişimcilik eğitimine 60 kadın katılım sağlamıştır. Katılım sağlayan kadınların 52'si eğitimi bir bütün olarak takip etmiş, 12'si fizibilite raporlarını hazırlamıştır.

5.2.2 İstihdama İlişkin Göstergeler

İŞKUR'a başvuruda bulunan kadın sayısı: Proje süresince 317 kadın İŞKUR'a başvuruda bulunmuştur. Projeye katılmanın şartlarından birinin İŞKUR'a kayıt olduğu göz önünde tutulduğunda bu eğilim iş arama becerilerinin geliştiği ya da İŞKUR'a ilginin arttığı değil, zorunluluktan dolayı oluşan bir bilgilenmenin ve tutum değişikliğinin göstergesi olarak algılanabilir.

İşgücüne katılan/aktif olarak iş arayan kadın sayısı: Projeye birlikte işgücüne katılan kadınların sayısında artış olmuştur (Kadınların istihdama bakış açıları bölümünde ayrıntılandırılmıştır). Girişimcilik eğitimine katılan 12 kadın iş planını yapmış, KOSGEB ile iletişime geçmiştir.

İstihdam edilen ve sigortalı çalışmaya başlayan kadın sayısı: Projeden eğitim alan 24 kadın çalışmaya başlamıştır. Bu kadınların dörtte biri sigortalı olarak çalışmaktadır.

Hane gelirinde artış: Belirtildiği üzere, proje faaliyetlerini takiben 24 kadın işe girmiştir. Bu durum 24 kadının ve hanenin gelirinin arttığı anlamına gelmektedir. Proje henüz bitmeden mesleki eğitimlere katılmış kadınların %10'nundan fazlasının işe girmiş olması son derece önemlidir.

Ev eksenli çalışan kadınlarda gelir artışı: Ev eksenli çalışan kadınlar ürün kalitesine, ürün çeşitliliğine ve pazarlamaya ilişkin sorunlar yaşamaktadır. Projenin başlangıç aşamasında görüşme yapılan ev eksenliler 10 ile 150 TL gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Proje çerçevesinde ürün kalitesini artıran, eğitime katılan ev eksenli çalışanların gelir artışları ancak proje sonrasında görülebilecektir.²²

5.2.3 Güçlenmeye İlişkin Göstergeler

Güçlenmeye ilişkin göstergeler kadınların istihdama bakış açısı, kendinin ve kendi gücünün farkına varması, bilgilendirme, tutum değiştirme, karar mekanizmalarına katılım ve örgütlenme, şiddet algısı, toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşım, bakım hizmetlerine yaklaşım, benliğine ve kadınlık durumuna ilişkin farkındalık, aile üyeleri ve çevreyle ilişkiler, iyi olma hali ve kurumlara yaklaşım başlıkları altında incelenmiştir.

5.2.3.1 Kadınların İstihdama Bakış Açıları

Kadınların istihdama bakış açılarında çetrefilli bir durum ortaya çıkmıştır. Kadınlar bir taraftan özellikle güçlenme eğitiminin etkisiyle ekonomik bağımsızlığın, gelir elde etmenin hayatları ve gelecekleri için ne kadar önemli olduğunun farkına vardıklarını aktarmış, ama öte yandan bu önemin kendileri için sınırlarını çizmiştir. Sınırlar açık ve örtük biçimlerde söylemlerde ifade edildiği gibi, pratikte de görülmüştür.

Kadınların büyük bir kısmı projeden sonra hayatlarının pek çok alanına yansıyan özgüven ve olumlu değişimden söz ederek bunun iş yaşamına dair düşüncelerine de yansıdığını belirtmiştir.

22 AB'nin proje eğitimleri sırasında üretilen ürünlerin satılamayacağına ilişkin uygulaması nedeniyle.

Bir görüşmeci " çalışma yaşamına önceden özenirdim, çalıştıkları için ezilmiyorlardır derdim. girişkenlik yoktu, kendimi geri çekerdim. Ben bir şey anlatırken karşımdaki dinlemezse susardım. Şimdi bir dakika karşınızda biri konuşuyor diyorum. İlkokul mezunu olmak korkutuyordu ama sonra aslında çevremde ayak ayak üstüne atmış tüm esnaflar ilkokul mezunu değil mi diye düşündüm. Öncesinde bunu çalışmak için dezavantaj olarak görüyordum şimdi öyle değil" şeklinde proje öncesi ve sonrası iş yaşamına dair algısını ifade etmiştir.

Görüşülen kadınların çok büyük bir çoğunluğu proje öncesi iş yaşamına katılımı kendileri için "zor", "imkânsız", "güç" biçiminde ifadelerle tanımlamışlardır. Nedenleri olarak;

- Kendilerine olan güvensizliklerini,
- İş yaşamında bir deneyimlerinin olmamasını,
- Daha önceki olumsuz deneyimlerini (düşük ücret, uzun ve zor çalışma koşulları, aşağılanma),
- İş bulamamalarını, iş arama ve başvurma yöntemleri konusundaki bilgisizliklerini,
- Resmi kurum ve kuruluşlara başvurma ve ilişki kurma konusunda çekincelerini, ilgili resmi kurum ve kuruluş ve bunların görev, sorumluluk ve olanakları hakkında bilgi sahibi olmayışlarını,
- Eşlerinin izin vermemesini,
- Yakın akrabaların izin vermemesini (kayınpeder, kayınvalide, büyük kayın vb.),
- Çocuklara bakacak kimsenin olmamasını, eğitim durumlarının yetersizliğini (çoğunluk ilkokul mezunu), mesleki bir becerilerinin olmamasını göstermişlerdir.

Görüşülen kadınların yaşamında daha önce çalışma yaşamına katılım önünde engel olarak gördükleri nedenlerin çoğu hala varlığını korumakla birlikte, bunları aşacaklarına dair bir özgüven ve buna dair girişimler ve çabalar olduğu görülmüştür. Kadınların bir

bölümü eşleri çalışmalarına izin vermedikleri için böyle bir ihtimali düşünmediklerini ancak kursa başlayınca ve özellikle girişimcilik eğitimleri sonrası kendi iş yerlerini açma konusunun gündemlerine girdiğini belirtmişlerdir. Bu durumda eşlerinin de kendilerine çalışma konusunda izin verdiğini, hatta bazıları eşlerinin kendilerini desteklediklerini söylemişlerdir. Burada şuna dikkat çekmek gerekiyor: kendi iş yerlerini açmayı düşünen kadınlara eşleri maddi destek sunmamakta, hibe almaları durumunda iş yerini birlikte açma- işletme planları yapmaktadır.

Kadınlara herhangi bir işe başvurup başvurmadıkları, iş arama deneyimlerinin bulunup bulunmadığı, iş arama biçimlerinin nasıl olduğu, nasıl bir iş aradıklarına dair sorular sorularak projenin bu alanlara etkisi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Kadınların büyük bir bölümü iş aramakta ve iş başvurusu yapmakta olduğunu belirtmiştir. Görüşmelerde henüz iş arama faaliyetine başlamamış kadın sayısı çok azdır ve kadınlar bu durumu; kursun henüz bitmiş olması (görüşme tarihinde muhasebe kursu biteli henüz birkaç gün olmuştu ve staj yapma durumları gündemdeydi), biraz daha beklemek istemeleri (daha fazla bilgi toplama, etraflarındaki kadınların sürecini gözlemlene gibi nedenler), ailesel sebepler (çocukların bakım problemi, evde kalan yaşlıların bakımı) olarak açıklamışlardır.

Bazı kadınlar ise iş arama girişiminde bulunup bulunmadığı sorusuna henüz böyle bir girişimim yok demiş ama görüşmenin ileri safhalarında İŞKUR'a kayıt yaptırdıklarını, girişimcilik alanında hibe almak için proje hazırladıklarını ya da proje ofisinde bulunan işler için arandıklarında bu işyerlerine görüşmeye gittiklerini anlatmışlardır. Bu durum kadınların aktif olarak iş arıyor olsalar bile, bu işleri projenin bir uzantısı olarak algılama eğiliminde olduğu biçiminde yorumlanabilir. Öte yandan kadınlar iş arama ve iş başvurusu yapma yöntemleri konusundaki bilgilenmiş olsalar bile bunun tutum değişikliğini beraberinde getirmediği görülmektedir. İŞKUR'a gidip kayıt yaptıрма görüşülen kadınların büyük bir bölümü için sonuç almayı bekledikleri bir iş arama biçimi olmadığından, iş arama yöntemleri içinde genellikle saymadıkları bir durumdur. İş aramak demek onlar için hala eskiden kullandıkları ya da duyup, bildikleri çevreye haber salma, konu komşu akraba vasıtasıyla işe girme gibi klasik yöntemleri içermektedir. Bu klasik yöntemler

güvenlik nedeniyle de kullanılmaktadır. Genç bir katılımcı nasıl işe girmek istiyorsun sorusuna “Tanıdık aracılığıyla işe girmek istiyorum. Güvенеbileceğim bir yer.” cevabını vermiştir. Tanıdık aracılığıyla işe girmek işyerinin güvenli olması anlamına gelmektedir.

Projenin başlangıç aşamasında çalışmak istediklerini ifade eden 91 kadın, mesleki eğitim sonrası formal bir işyerine yönlendirilmiş ancak kadınların 41’i başlangıç aşamasında iş teklif edildiğinde, 21’i işyeri ile görüşükten sonra işi reddetmiş, 2’si ise 9 günlük bir çalışmadan sonra işi bırakmıştır. İşleri kabul eden 24 kadın ise çalışmaya devam etmektedir. İş başlangıçta reddeden kadınların anlatımlarına bakıldığında “İş teklifini neden kabul etmedin?” sorusuna verilen cevaplar “çalışmak istemiyorum” “çocuklarım küçük” “eşim izin vermiyor” “yarım gün çalışmak istiyorum” “ ev eksenli çalışmak istiyorum” olarak özetlenebilir. İş görüşmesine gittikten sonra işi reddeden kadınların gerekçeleri ise “iş zor” “çalışma saatleri uygun değil” “maaş az” olmuştur. İki kadın ise bu süreçte hamile kaldığı için çalışamayacağını belirtmiştir. Kadınlar tam gün süren, çalışma biçimleri ve kuralları kesin bir biçimde tanımlanmış işlerden uzak durmaktadır. İstihdama katıldıkları noktada “saatleri uygun olsun, mesaiye kalınmasın, eşim işten geliyor çocuklarım okuldan onlardan önce evde olayım” söylemlerini dillendiren proje katılımcılarına rastlanmıştır. Kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde “alışkanlık” kelimesi, şuan sürdürülen yaşantının devamı isteği de, telaffuz edilmiştir.

Kadınların çalışma-çalışmama kararlarının üzerinde eşlerinin maddi durumu önemli düzeyde etkide bulunmaktadır. Eşlerinin maddi durumlarının iyi olması durumunda çalışmayı düşünmeyeceklerini belirten katılımcılar olmuştur.

- “o kadar iyi bir hayatımız vardı ki eşimin geliri bizim iyi bir hayat yaşamamızı sağlıyordu...iflastan sonra durum değişti”.
- “işleri iyi olsa belki düşünmem çocuklarımla kalayım derim ama...”.

Çalışmaya başlayıp işi bırakan kadınlarla yapılan görüşmelerde ise işin zorluğu, çalışma koşullarının ağırlığı, çalışma süresinin uzunluğu, öğle arasının kısalığı, ücretlerin düzenli ödenmemesi-bu ihtimalin varlığı- gerekçeler arasında belirtilmiştir. Kadınların işe başladıkları işyerlerinin yeni açılmış olması, kurumsallaşma problemleri-karşılaşılan sorunları ağırlaştırmıştır²³.

Kadınlar zamanı daha esnek kullanabilecekleri enformal işler talep etmektedir: “Evde yapayım birileri satsın”, “...yarım gün istediğim saat aralığında gideyim o kadar ücret alayım” vb. Kadınların eğitim programlarını değerlendirirken de baz aldıkları temel kriterlerden birinin zaman olduğu görülmektedir. Güçlenme eğitimi programının istisnasız tüm kadınlar tarafından, pek çok olumluluğunun yanı sıra yarım gün olmasının özellikle altının çizilmesi, kadınlarda aile ile gelir elde etmeyi uyumlaştırma istediğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Evliliğin kadına yüklediği sorumlulukların ve görevlerin kadınlar tarafından açık ya da örtük bir biçimde kabulünün bu eğilimin gerisinde yer aldığı söylenebilir.

Kadınların buldukları konumun (eğitim, mesleki beceri vb) ve yerel şartların elverdiğinin üstünde bir beklenti içinde oldukları, iş konusunda seçici davrandıkları görülmüştür. Bu seçiciliğin gerisinde evde birincil derecede gelir getirmekten sorumlu olmama durumunun yanı sıra korkuların ve kaçış isteğinin de (koşullarını-kendisini görmekten kaçınma) payı olabilir.

23 *İşyerlerinin birinde erkeklere öğle yemeği verilirken kadınlara verilmemesi, evden getirmelerinin istenmesi, işyerlerindeki cinsiyetçi yapıyı ortaya koymaktadır.*

İş teklifi yapılan bir katılımcı ile yapılan diyalog kaçınmayı göstermektedir.

Katılımcı: "...tabii ki işi kabul ederim ama belim rahatsız başımda ağrıyor kokuya tahammül edemem"

Uzman: "Doktora gittin mi, sorun neymiş",

Kadın: "Bilmiyorum gideceğim"

Aynı kadınla bir ay sonra yapılan sohbette, doktordan hiç bahsedilmemiş,

Uzman: "Nasıl bir iş olduğunda seni arayalım?"

Katılımcı: "Çok erken saatte evden çıkamam sekizde çıkıp akşam beşte dönsen, böyle bir iş bulsam iyi olur".

Bir sonraki iş olanakları konuşmasında

Katılımcı: "Açık bir alan olsa kadınların çalıştığı ben de çalışırım... oğlumun daha çok işe ihtiyacı var, liseyi bitirdi"

Kadınların iş olanakları konusunda bilgi sahibi olmaları, pek çok kurumla gidip görüşmeleri, soru sormaları, iş başvuruları yapmaları, yine proje ofisinde bulunan işyerleri ile gidip görüşme gerçekleştirmeleri, kimin bu işlerde çalışmaya başlaması, bazılarının hala çalışmayı sürdürürken bazılarının kimi gerekçeler ile işten çıkmaları, kimin gidip görüştüğü işyerinin koşullarını beğenmediği için işe başlamaması ve buna benzer birkaç görüşme gerçekleştirmesi projenin istihdama katılımı ile ilgili somut çıktılarını ortaya koymaktadır.

Projenin başlangıcı sayılabilecek bir süreçte yapılan görüşmelerde dışarıda ücretli bir işte çalışmak isteyen kadınlar bunun nedenini sürekli ve belirli bir gelir elde etmek, sağlık güvencesine sahip olabilmek, emeklilik fırsatı sunması, sosyal bir çevre edinmek, bir statü kazanmak, ev dışına çıkabilme fırsatı yaratmak, kendini önemli hissetmek şeklinde ifade etmişlerdir. Projenin sonunda fark edilen temel değişiklik kadınların kendilerine güven duyduklarını üstüne basa basa belirtmeleri, özgüvenlerinin arttığına gözle görülür olması ve daha umutlu bir şekilde iş yaşamına katılmadan

bahsetmeleridir. Önceki görüşmelerde eş ve eşin ailesinin izin vermemesi, problem ve huzursuzluk çıkarması nedeniyle çalışma yaşamına katılamayacaklarını ifade eden pek çok kadın şimdi bu sorunla yüzleşme ve mücadele etme azmi ve isteğinde olduğunu, sorunla baş edebileceklerini belirtmişlerdir. Görüşmelerde baş etme stratejilerine yönelik örnekler de verilmiştir. Bu stratejilerin bazıları şunlardır;

- Tartışmak ve psikolojik baskı uygulamak, daha önce çalışma konusu açıldığında alttan alan, sessiz kalan ve eşin söylediklerini kabul eden kadınlar artık eşleriyle bu konuyu tartıştıklarını bunun için zaman zaman kavga ettiklerini, buna izin vermeyen eşlerine kendilerine güvenmediklerini, inanmadıklarını söyleyerek eşlerinin üzerinde psikolojik baskı kurduklarını, bazen tamamen rest çektiklerini örneğin “ben bu kursa boşa gitmedim (unlu mamuller kursuna giden bir kadın) şimdi buna göre bir iş bulduğumda işe girerim gerisini de sen bilirsin artık. Ben evimin, çocuklarımla ihtiyacıları için çalışacağım namusumla, kimsede bir şey diyemez” ,

- Çevrelerinde çalışan arkadaşlarını ve akrabalarını örnek vermek,
- Çocuklarından destek almak (özellikle büyük yaştaki, ya da üniversitede okuyan çocuklar yardımıyla),

- Projenin eşlerinde de güven yaratmış olmasını kullanmak, eşlerine karşı daha önce kullanmadıkları farklı bir üslup ve dille konuşmak *“ben önceden o ters bir şey söylese hemen kızıp bağırdım tabii o da bana. Sonra iş büyürdü, çoğunlukla ben küser günlerce konuşmazdım o da buna daha çok kızardı. Ama şimdi öyle yapmıyorum sinirlensem bile sesimi yükseltmiyorum, gel güzel güzel konuşalım birbirimizi kırmayalım diyorum. Bazen sen daha iyi bilirsin ama bir de böyle böyle şeyler var diyorum, onları da hesaba kat diyorum. Haklısın diyorum valla onunda bana karşı davranışları değişti. Sen önceden böyle değildin diyor, ben de yeni şeyler öğreniyorum hatalarımı, eksiklerimi görüyorum diyorum. Sen de değiştin diyorum daha iyi, olgun bir aile babası oldun diyorum. Tabii hoşuna gidiyor. Valla böyle böyle artık daha mutluyuz onun da eski aksiliği kalmadı.”,*

- İş konusunda daha önce bilinmeyen olanaklardan söz etmek, pek çok kadın kendi iş yerini açmak için hibeden bahsedince eşlerinin daha önce çalışmalarına izin vermezken, şimdi ya artık sessiz kaldıklarını ya da kendilerini desteklediklerini söylemişlerdir.

“Projeden önce evde ürettiklerimi iş olarak görmüyordum. Evde yapılacak bir şey olarak görüyordum. Yıllarca kaynanamla oturunca onun gibi düşünüyordum. Onlarda bir iş olarak görmezdi bu yaptıklarımı. Kendi ürettiğim şeyleri artık daha değerli buluyorum, kendimi geliştiriyorum, yeni şeyler öğreniyorum örneğin bir peçetelik yaptım, yeni gördüm.”

Önceki görüşmelere göre kadınlar yaptıkları ev eksenli üretimi daha önemli ve daha değerli bulduklarını sık sık dile getirmişlerdir. İçlerinde bir kaçı kendilerini tanıtırken çalışan kadın olarak tanımlamıştır. Daha önce eve katkı, cep harçlığı şeklinde gördükleri-algıladıkları ev eksenli çalışma için şimdi çocuklarının okumasında, evimin mutfak ihtiyacını karşılamada az ama sürekli, önemli bir gelir tarzında ifadeler kullanmışlardır. Kendilerini eşe muhtaç etmeyen, kendi ihtiyaçları için kimseye el avuç açtırmayan, kendi emeklerinin karşılığı olarak bu çalışma tarzını daha bir gurur ve özenle anlatmışlardır. Görüşmelerde bir kadın bu durumu şöyle dile getirmektedir *“projeden önce evde ürettiklerimi iş olarak görmüyordum. Evde yapılacak bir şey olarak görüyordum. Yıllarca kaynanamla oturunca onun gibi düşünüyordum. Onlarda bir iş olarak görmezdi bu yaptıklarımı. Kendi ürettiğim şeyleri artık daha değerli buluyorum, kendimi geliştiriyorum, yeni şeyler öğreniyorum örneğin bir peçetelik yaptım, yeni gördüm.”*

Ev eksenli çalışan kadınların bir bölümü kendilerini hala çalışan kadın olarak tanımlamasa da, bu projenin ev eksenli çalışan kadınlar için farklı bir pencere açtığı görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Projenin en azından ürettiklerine ve kazandıklarına ilişkin bir farkındalık oluşturduğu, kendilerini tanımlarken “ev eksenli çalışıyorum” kategorisini kullanıma soktuğu ortadadır. Bunun farkında olmak, ev eksenli çalışmaya bakışı ve bu alanın sorunlarını fark etmeyi ve buna yönelik çözümleri araştırmayı, bu alanda çalışan diğer kadınlarla buluşup örgütlenmeyi de beraberinde getirecektir, kadın çalışmalarından elde edilen deneyimler bize bunu göstermektedir²⁴.

Ev eksenli çalışan kadınların bir bölümü ise daha önce evlerinde üretip pazarladıkları ürünleri için artık bir dükkan, atölye, lokanta

24 *Ankara’da faaliyet gösteren Kozadan İpeğe Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi bunun bir örneğidir.*

v.b mekanları açarak kendi işinin patronu olmayı düşündüğünü belirtmiştir. Görüşmelerde daha önce evinde üretip sattığı işini projeden aldıkları eğitimler ve kurslar sonucunda kendilerine ait bir iş yeri açarak orada sürdürmeyi düşündüğünü söyleyen pek çok kadın bulunmaktadır. Girişimcilik eğitimleri sonucunda bu isteklerini ete kemiğe büründüren, bunun için proje hazırlayan, çeşitli kurum ve kuruluşlara giderek girişimcilik hibeleri konusunda detaylı bilgi alan, pazar ve fiyat araştırması için çeşitli iş yerleri ile görüşen hatta Amasya dışındaki illere gidip görüşmeler yapan, internette farklı fikirler tarayan pek çok kadın olmuştur.

Projenin her bir kadın üzerindeki etkisi- etki düzeyi farklı olmakla birlikte kadınlara iş yaşamına katılım konusunda önlerine çıkan engellerle baş edebilme gücü ve yeteneği kazandırdığı açıktır.

5.2.3.2 Kendinin ve Kendi Gücünün Farkına Varma

“Bu proje bana güven verdi, sürekli eleştiri alınca kimseyi görmek istemiyorsun, sürekli ellerim titrerdi, yanlış yaparım diye çok korkuyordum, şimdi çok iyiyim, eşimin söylediği kadar beceriksiz değilmişim”

Kadınların yaşamlarına, deneyimlerine, deneyimlerini anlamlandırmalarına ilişkin farkındalıklarının arttığı, kendilerini daha güçlü hissettikleri-bunu ifade ettikleri görülmektedir.

“Güvenimi kaybettiğimi düşünüyordum ben, utanıyordum ne bileyim içine kapanık olmuştum. Buraya geldikçe başka insanları tanıdıkça, buradaki öğretmenlerle konuştukça biraz daha hani özgüvenimi kazanmış oldum.” Bu söylemde sadece dışarıdan gelen eğitimcilerin değil, kadınların başka kadınlarla karşılaşmasının iletişim kurmasının olumlu etkisinden bahsedilmektedir.

Kadınların tamamına yakını eğitimler sonrasında kendilerini daha güçlü hissettiklerini, özgüvenlerinin arttığını ifade etmiştir. *“Bu proje bana güven verdi, sürekli eleştiri alınca kimseyi görmek istemiyorsun, sürekli ellerim titrerdi, yanlış yaparım diye çok korkuyordum, şimdi çok iyiyim, eşimin söylediği kadar beceriksiz değilmişim”*

Ev eksenli çalışan bir kadın *“Ev eksenli çalışma ve kadın hakları konularının neler olduğunu bilmiyordum. Haklarımızın olduğunu*

öğrenince yani kadın erkek eşitliği olduğunu öğrendiğim andan itibaren kendimi daha rahat hissettim”

Bir başka katılımcı “Eğitici buldum yalnız olmadığımı hissettim, bir şeyler bildiğimi sanıyordum ama hiçbir şey bilmediğimi anladım ve genelinde erkekler tarafından çok fazla yönlendirildiğimizi düşündüm” .

İki yıl önce köyden kente göç eden bir katılımcı “Benim için iyi geldi, ben konuşamıyordum, bilsen de söylemiyon,... okumuşların arasında kendimi bilmemiş buldum, açıldık.”

Daha önce çalışan son iki yıldır biraz da kocam sorumluluk alsın diyerek çalışmayı bırakan bir katılımcı “ Güçlenme eğitimi bana çok iyi geldi, evde zayıflamıştım bir şey yapamam dedim. Tek başına kalırsam ayakta duramam derdim ama burda yapılan konuşmalarda öyle olmadığını anladım... Çok yerler gezdim, çalıştım ama buranın etkisi çok farklı” vb. cümlelerle kadınlar kendilerine güvenlerinin arttığını belirtmişlerdir.

Eğitim süresince kadınlar yaşamlarını ve deneyimlerini değerlendirmiş, sorgulamış, sonuçlara varmışlardır: “...aşırı duygusalım kimseyi kırmak istemiyorum, kendimden çok ödün veriyorum. Eğitime kadar, bazı şeyler değişti, hep ben ödün vermişim neden ben...”

“..boşanma derecesine geldiğimi anladım, evin içinde ezildiğimi gördüm, depresyondaydım, kursa başladığımda farkında değildim... eşim dışarda çalışmamı istemedi, sen çocukların başında ol derdi, sen bana bağlı ol demiş aslında...”

Özellikle sorgulama eşiyle proje öncesi yoğun çatışmalar yaşayan, boşanmayı düşünen, geçmişte boşanma yüküsü olan kadınlarda yoğun olarak yaşanmıştır. Eşinden yeni, projenin son aşamasında, boşanan bir katılımcı “..boşanma derecesine geldiğimi anladım, evin içinde ezildiğimi gördüm, depresyondaydım, kursa başladığımda farkında değildim... eşim dışarda çalışmamı istemedi, sen çocukların başında ol derdi, sen bana bağlı ol demiş aslında...” ifadelerini kullanmıştır.

5.2.3.3 Bilgilenme

Proje katılımcıları proje süresince verilen bütün eğitimlere ilişkin olumlu ifadeler kullansa da, özellikle haklara, yasal haklarına, kadına yönelik şiddete ilişkin eğitimlerin kendileri için çok yararlı-bilgi artırıcı olduğunu düşünmektedir. Kadınların önemli bir bölümü yasalarda bu kadar haklarının olduğunu bilmediğini ifade etmiştir.

- “Çünkü en azından zor bir durumda kaldığımda neler yapmam gerektiğini öğrenmiş oldum”
- Şiddet çeşitlerini ve hangi konuların şiddete girdiğini bilmiyorduk”,
- “Kadın Hakları şiddet gördüğümüzde nereye sığınacağımı, kadın sığınma evlerinin olduğunu, yalnız olmadığımı öğrendim”,
- “Aile içi şiddet dersi beni daha çok etkiledi, başıma bir şey geldiğinde ne yapacağımı ve nelerden yardım alacağımı öğrendim” vb.

Proje katılımcılarından biri *“Daha önceden bu kadar kadınların bu derecede hak sahibi olduğunu bilmiyordum. Benim gibi diğer 320 bayanda bilmiyordu. Ama şimdi gerçekten o kadar çok aydınlandım ki kadınlarımız yeri geldiğinde eşlerine haklarını savunabiliyorlar artık. Kendilerini de ezdirmiyorlar, güçlü durabiliyorlar.”* belirlemesi ile katılımcı bir taraftan bilgilendiğine vurgu yaparken diğer taraftan *“kadınlarımız yeri geldiğinde eşlerine haklarını savunabiliyorlar...”* vb anlatılarla değerlendirmeyi kendi adına olmaktan çıkarıp başka kadınların hayatlarına dönüştürmüş, değişimi başka kadınların yaşamı üzerinden anlamlandırmıştır.

Kadınlar özellikle 4320 sayılı yasadın, bu yasanın kendilerine verdikleri hakların öneminden bahsetmiş, Alo 183 Aile, Kadın, Çocuk, Özürlü ve Sosyal Hizmet Danışma Hattı hakkında bilgilendiklerini ve bunu yakınlarına da aktardıklarını ifade etmişlerdir.

“...farklı bakmayı öğrendik bakış açımız değişti gerçektende hocam.Önceden ben mesela konfeksiyonda çalıştım. Orda kendimi savunmayı bilmiyodum ve gerçekten de yani hep böyle arka planda kalıyodum. Önce motorculukla başladım sonra makinacılığa geçtim. Kendimi hiç savunmazdım. Sigortamı yapmadılar ilk sene mesela şimdiki aklım olsa sigortamı hemen başlatırdım. Çünkü başvuracağımız yerleri öğrendik bu proje sayesinde...”

Proje katılımcıları çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlara karşı neler yapacakları konusunda da bilgilendirilmişlerdir. Öncesinde çalışma deneyimi olan bir proje katılımcısı *“farklı bakmayı öğrendik bakış açımız değişti gerçektende hocam. Önceden ben mesela konfeksiyonda çalıştım. Orda kendimi savunmayı bilmiyodum ve gerçekten de yani hep böyle arka planda kalıyodum. Önce motorculukla başladım sonra makinacılığa geçtim. Kendimi hiç savunmazdım. Sigortamı yapmadılar ilk sene mesela şimdiki aklım olsa sigortamı hemen başlatırdım. Çünkü başvuracağımız yerleri öğrendik bu proje sayesinde...”* kendisinde algıladığı değişimi aktarmıştır.

Proje kadınların okuma-yazma becerilerini de geliştirmiştir. 33 yaşında olan katılımcı *“ben ilkokuldan çıkmalı okuma yazmayı unuttuğum. Buraya geldim geleli okumam düzeldi... kelimeleri eksik yazıyorum biraz düzeldi.”* ifadesini kullanmıştır.

Öncesinde kamu kurumlarına ilişkin herhangi bir bilgiye sahip olmayan kadınlar kamu kurumları ile yüz yüze gelmiş, görevlerini öğrenmiş, danışmanlık almış, ilk elden onlara sorunlarını aktarmış, taleplerini iletmıştır. Katılımcılar, özellikle İŞKUR’un ve KOSGEB’in verdikleri hizmetlere ilişkin bilgilendiklerini ifade etmişlerdir.

5.2.3.4 Tutum Değişirme

Kadınların hakları, yapabilecekleri konularında bilgilendikleri, farkındalık kazandıkları ama bunun çeşitli nedenlerden dolayı her zaman aktif bir tutum almaya dönüşmediği, ya da bazı kadınlarda dönüşürken bazı kadınlarda dönüşmediği görülmüştür.

Tutum değişikliğine en iyi örnek uzun süre uğradığı şiddet karşısında suskun kalan bir katılımcının bunu dile getirmesidir *“Duysunlar sesimi de ben ne dayaklara maruz kaldım. Çoğunu*

anlatmıyorum, sizin karşınızdayım rahatlıkla da konuşabiliyorum. Önceden susuyorduk, Amasya küçük olduğu için artık susmayacağım. Susunca ne oluyor bizlere oluyor herkese oluyor daha doğrusu.”

Başka bir katılımcı *“Artık daha az ezdiriyorum. Sesim çıkmıyordu, şimdi biraz çıkıyor”* belirlemesi ile geçmiş ile bugünü kıyaslamıştır. Ancak bu kıyaslamada vardığı sonuç artık durumu biraz daha düzelttiği yönünde, sorunun-ezilme durumunun-devam ettiği katılımcı tarafından görülmekte-dillendirilmektedir.

Eğitimi lise son sınıfta bırakan bir katılımcı *“bırakmıştım, buranın etkisiyle tekrar başlayacağım”* demiştir. Bu amaçla halk eğitim merkezine gidip dışarıdan bitirmelere ilişkin bilgi almış Ağustos ayında başvurusunu yapacağını söylemiştir. Aynı katılımcı *“önceden çalışmak istemiyordum bu projeye gelince değiştim”* ifadesini kullanmıştır.

Yine genç bir katılımcı *“Gerek öğretmenlerimizle kısa kısa görüşmelerimiz sıcak ilişkilerimiz onlardan aldığım bilgiler doğrultusunda ben çok güçlendim ve ben bir karar aldım üniversite sınavına hazırlanıyorum şimdi.”*

“...kendimi daha güçlü hissediyorum, bir şey yapmasam da biliyorum, bilinçli hissediyorum.... kolumu kırdı, derslerde öğretiler ama biz öyle büyütülmedik, el duymasın, el duymasın kendi başıma doktora gittim. Mağdurum, ailemin durumu ortada gitsem orda yapamam, şikayet etsem ayrılısam ne yapacağım gelir yok”

Kadınların bir bölümünde radikal bir tutum değişikliği görülürken, bir bölümünde söylemsel düzeyde kalmıştır. İki çocuk annesi ve ev eksenli çalışan bir kadın içinde bulunduğu koşulları, olanaklarını-olanaksızlıklarını ve duygu durumunu“...kendimi daha güçlü hissediyorum, bir şey yapmasam da biliyorum, bilinçli hissediyorum.... kolumu kırdı, derslerde öğretiler ama biz öyle büyütülmedik, el duymasın, el duymasın kendi başıma doktora gittim. Mağdurum, ailemin durumu ortada gitsem orda yapamam, şikayet etsem ayrılısam ne yapacağım gelir yok.” biçiminde aktarmıştır. Bir tarafta yapılacakların bilgisi diğer taraftan koşulların bu bilgiyi kullanmaktan alıkoyması.

Tutum değiştirme salt sorunlarla karşılaşıldığında nasıl davranıldığı üzerinden değil, günlük yaşantının nasıl örgütlendiği neler yapıldığı üzerinden de görülebilmektedir. Eğitim ncesi zamanın büyük bir bölümünü evde temizlik yaparak geçiren bir katılımcı gülerek ve mutluluk içinde “*annem diyor ki çok şükür temizlikten kurtuldun*” .

Uzun süre evde zrl çocuğu ile ilgilenen bir katılımcı projeyle birlikte yapıp-ettiklerinde meydana gelen değişimi şöyle aktarmıştır: “*nceden çalışmak istemiyordum, bu projeye gelince çalışmak istedim.. Daha cesaretlendim yapabilirim dedim. Bilgisayar kursuna gittim zorlanmadım. Ehliyet kursuna gidiyorum... daha önce hiç iş aramadım kurslara bile gitmiyordum... İşKUR’a kayıt oldum, partiye başvurdum, form doldurdum, valiliğe gittim, tanidik var ona söyledim.*”

Kadınlar çevrelerindeki kadınlar üzerinde olumlu etkiler bıraktıklarını, derste öğrendiklerini onlarla paylaştıklarını ve zaman zaman yol gösterdiklerini belirtmişlerdir.

“*...eşiyle sorunları olan bir arkadaşıma 183 telefonunu verdim. Aramış oraya gitmiş (sığınmaevine), eşi yalvararak getirdi. Çok iyi oldu. şimdi eşi düzeldi, gözü korktu*”

“*Avukatların anlattıklarını ablama da anlattım. Ablamla birlikte tapuya gittik evi aile konutuna dönüştürdük. Ablam çok huzurlu ve rahat artık.*”

5.2.3.5 Karar Mekanizmalarına Katılım ve rgtlenme

Kadınların siyasete-politikaya yaklaşımlarında değişim olduğu görülmüştür. Proje başlangıç şamasında kadınlar “bize uzak olduğunu düşünüyorum”, “bir şey yapamayacağız” vb argümanlarla siyasete kendilerini uzak hissettiklerini, siyaset konuşmayı sevmediklerini ve hoşlanmadıklarını ifade ederken, proje süresince bu yaklaşımda değişim olduğu, siyasetin hayatlarının bir parçası olduğu ve günlük yaşamlarını etkilediği kadınlar tarafından dile getirilmiştir.

Ev eksenli çalışan bir katılımcı “*Kendimi çok farklı hissediyorum. Siyaset hakkında konuşamazdım, haberler başladığında bulaşık yıkamaya giderdim. şimdi önce haberleri izliyorum*” cümleleri ile projenin siyasete bakışında yarattığı değişimi anlatmıştır.

Ancak aynı ilgilinin henüz politikaya atılmak, karar mekanizmalarında yer almak konularında ortaya çıkmadığı görülmektedir.

“ Çok yıprandım, politikaya atılmak için sabrım yok”

Kadınlarda örgütlenme bilincinin, özellikle kadın örgütü kurma anlamında geliştiği görülmektedir. Proje geri bildirim toplantılarının önemli bir bölümü, kadın örgütünün-derneğinin-kooperatifinin nasıl kurulabileceği üzerinden şekillenmiştir. Kadınlarda birlikte, kolektif, hareket etmeye ilişkin farkındalık oluşmuştur.

Herhangi bir derneğe, partiye üye olmayan bir katılımcı“Toplu olarak hareket edebileceğini düşünüyorum... Kendime güvenim arttı. Yalnız bir şeyler başaramayacağını birlikten kuvvet doğacağını bir kez daha hissettim.” ifadelerini kullanmıştır.

Proje süresince kadınların, projeye ilişkin görüşlerini iletmek için İŞKUR’a gitmeleri, toplu bir biçimde İŞKUR İl Müdürü ile görüşmeleri, sorunlarını, isteklerini ve taleplerini iletmeleri örgütlenme bilincinin geliştiğini göstermektedir.

5.2.3.6 Şiddet Algısı

Kadına yönelik aile içi şiddet oturumunun tüm kadınlar üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. Kadınlar hem şiddete ilişkin farkındalıklarının arttığını hem de şiddete karşı kullanacakları savunma mekanizmalarına ilişkin bilgilendiklerini dile getirilmiştir. ALO 183, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun şiddetle mücadelede kendilerine kazandırabilecekleri konusunda kadınlarda bilinç oluştuğu görülmektedir.

36 yaşındaki proje katılımcısı psikolojik baskı ve şiddet gördüğünü, bunun farkına vardığını, önceden de sezdiğini, ama derslerle birlikte adını koyduğunu ifade etmiştir. Çocukluğunda annesinin şiddete maruz kaldığına tanıklık eden bir kadın *“keşke annem hayatta olsaydı da ona da söyleseydim kanunlar varmış...”*

Kadınlar şiddete karşı korunma mekanizmalarını da kullanmaktadırlar. Şiddete maruz kalan bir katılımcı karakolda eşi

hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Kadınların bir bölümü ise evden uzaklaştırma tedbirini eşlerine anlattıklarını söylemiştir. Bu yaklaşım bir nevi “ben yalnız ve korumasız değilim” duygusunun bildirilmesi olarak anlaşılabilir.

Şiddet algısının yükseldiği, genelleştirilemese de, kadınların tutum değişikliği içinde oldukları, pasif bir konumdan savunuculuğa geçtikleri görülmektedir.

5.2.3.7 Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yaklaşım

“...önceden kafamda kendi kendime konuşmam çoktu. Onu bitirdim. Artık karşımdaki insana bunu söylüyorum, soruyorum. Kendi içime atmıyorum. Bu beni rahatlattı, stresimi aldı.... Şimdi daha güçlü ve güvenli hissediyorum. Bunu çocuklarıma da aşıyorum. Çocuklarıma kız erkek aynı şeyde tutmayı öğrendim. Kız erkek ayrımı yapmamayı öğrendim. Evi süpürünce viledayla ona da (oğlunu kastediyor) sildiriyorum.... Projenin güçlendirme eğitimleri ve arkadaşarımla ilişkilerim çok değerli ve güzeldi. Bazıları şey demiş bu eğitimler boşa zaman geçirmek ya da kadınları feministleştiriyorlarmış demişler. Ama ben bunu söyleyenleri cahildir dedim. En çok bu eğitimler hoşuma gitti.”

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Sorgulama kadının kendilik algısı, kendi yapıp-ettikleri üzerinden gelişmekte, kadınlar önce kendilerine bakmaktadır.

Proje sırasında çalışmaya başlayan bir katılımcı “...ev hanımıydım. Evde sadece çocuklarla... ev işi çocuklar ve çocuklar sanki ben olmasam hayatını sürdürememiş gibi düşünmeye sahiptim. Ben evden çıkarsam çocuklar aç kalır kendine bakamaz diye düşünüyordum. Ama aslında öyle olmadığını benim de kendimin kendime ait bi zaman olduğunu birey olduğumu benim de kendime özel bi şeyler yapabileceğimi onları tek başına bırakabileceğimi fark ettim. Ben kendimi hep göz ardı ediliyoruz.ben kendim de varım demeyi öğrendim.yani ben deben de şunu yapmak istiyorum. Yapmak istediğim de yapabiliyorum. Ben onlara ait değilim. Bunu fark ettiler. Ben fark ettim. Onlara fark ettirdim.” ifadeleri ile projeye katılması ve çalışmaya başlaması ile birlikte ev içi rollerde, bunlara yaklaşımında, yaptıklarını anlamlandırmakta meydana gelen değişimi aktarmıştır.

Başka bir katılımcı *“kendimi düşünmeye yani kendim için yaşamayı biraz daha yani kendimi ön plana çıkardım hep başkalarını memnun etmeye çocukları, çevremi memnun etmekle amacım hedefim yani ne bileyim. Memnuniyetlik benim için başkalarında başlıyordu. Onun memnuniyetiyle kendim memnun oluyodum. Onu tercih ediyodum. Onu da zaten şimdi hani o görüşümü seviyorum ama şimdi böyle olmak gerçekten bana bi güven kazandırdı. Yani neden kendimi düşünmeyeyim nefsimi düşünmeyeyim. Kendimi neden düşünmeyeyim. Ben evdeyken de şu çabayı gösteriyodum ama dediğim gibi bi nevi boş memnuniyetlikler oluyodu şimdi öyle değilim şimdi kendim için geliyorum kursa uğraşıyorum didiniyorum. Psikolojik olarak rahatlıyorum. Gerçekten çok rahatlatıyo. Ben çünkü çok bunalıyorum çocuklarla. Zaten okumak istemiştım okuyamamıştım. Bana bu artı bişey oldu.”* ifadelerini kullanmıştır.

Her iki anlatının da ortak noktası kadınların kendileri için bir şey yapma çabası içinde olmaları, kendi isteklerini önemsemeye başlamaları, salt “başkaları” için olan hayatlarının kendileri için olan “bölümü” üzerine düşünmeleridir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması çocuklara nasıl yaklaşıldığını, çocuklarla ilişkileri de belirlemektedir. *“...önceden kafamda kendi kendime konuşmam çoktu. Onu bitirdim. Artık karşımdaki insana bunu söylüyorum, soruyorum. Kendi içime atmıyorum. Bu beni rahatlattı, stresimi aldı.... Şimdi daha güçlü ve güvenli hissediyorum. Bunu çocuklarıma da aşılıyorum. Çocuklarımı kız erkek aynı şeyde tutmayı öğrendim. Kız erkek ayrımı yapmamayı öğrendim. Evi süpürünce viledayla ona da (oğlunu kastediyor) sildiriyorum.... Projenin güçlendirme eğitimleri ve arkadaşarımla ilişkilerim çok değerli ve güzeldi. Bazıları şey demiş bu eğitimler boşa zaman geçirmek ya da kadınları feministleştiriyorlarmış demişler. Ama ben bunu söyleyenleri cahildir dedim. En çok bu eğitimler hoşuma gitti.”* anlatımı ile kız ve oğlan çocuğuna dayatılan-uygun görülen işbölümüne dair geliştirdiği farkındalığı ve tutum değişikliğini aktarmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik farkındalığın olduğu görülmele birlikte bunun sınırları da görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Kendi işini kurmak isteyen bir katılımcı *“...kadın evine katkı yaparken ailesini mahrum etmemesi gerekiyor, evin de bir sürü iş var, ütüsü var.”* ifadelerini kullanmıştır.

Proje devam ederken proje ekibi aracılığıyla otelde iş teklifi aldığını söyleyen katılımcı ancak eşinin giren çıkan belli değil diyerek izin vermediğini belirtmiştir. Oteldeki iş teklifi hiçbir kadın tarafından kabul edilmemiştir. Hâlihazırda otelde çalışan kadınlar tanıdık vasıtasıyla bu işlere girmişlerdir. Tanıdık aracılığıyla girilen işler güvenli işler olarak görülmektedir.

Kadın-erkek arasında gelir elde etme, aileyi geçindirme vb alanlarda işbölümüne ilişkin değişim örnekleri olsa da, kimi katılımcılar üzerinden iş bölümünün belirli ölçülerde korunduğu da görülmektedir. Kocasının maddi durumu nedeniyle kocasının kız kardeşleriyle tartıştığını anlatan bir katılımcı “...onlarda kocamın üstüne çok düşüyorlar, sanki ben mi kazanacağım yani” cümlesiyle para kazanmanın erkeğin görevi olduğunu belirtmiştir. Aynı katılımcı kendisine uygun bir iş bulduğunda çalışmak istediğini de eklemiştir.

Evlenden önce çalışan, sonrasında işi bırakan katılımcıya evlendikten sonra neden çalışmadığı, iş aramadığı sorulduğunda eşinin geliri yeterli olduğu için çocuklarla kalmayı tercih ettiğini ve çok güzel bir yaşantıları olduğunu ayrıntılarıyla anlatmıştır. Yasal nedenlerden dolayı eş tarafından işyeri kendi üstüne kaydedilen ve yasal prosedürleri takip eden aynı katılımcı “bu durum beni rahatsız ediyor, eşimden yarım adım önde olmak bile istemiyorum. Onun aile yapısında ben erkeğim ben yapmalıyım şeklinde büyütülmüş, büyütülme şekli nedeniyle bir adım önde olması gerekiyor, şuan o kırgınlığı yaşıyorum, onun kırıldığını hissetmek istemiyorum... benden daha kuvvetli olsa ben de gururlansam bu beni çok mutlu eder. İşler düzelse de ona devredebilsem, öncesine dönsek...” biçiminde düşüncelerini dile getirmiştir.

Değişimin aslolarak klasik deyimle “ataerkil pazarlık” sürecinin bittiği sekteye uğradığı kadınlarda, onların farkındalıklarında oluştuğu görülmektedir. Özellikle boşanma süreçleri kadınların yaşamlarını gözden geçirmeleriyle birlikte yürümektedir.

5.2.3.8 Bakım Hizmetlerine Yaklaşımında Değişimler

“Çocuk bakıcılığının paraya döküldüğü zaman ne kadar para olduğunu ev temizliğine gidildiği zaman mesela dışardan ev temizliğine gelenleri ne kadar para olduğunu yemek yapmanın aynı şekilde ...dışarda paraya döktüğümüzde ..ne kadar değerli olduğumuzu öğrendik.Bir milyardan aşağı karımız olduğunu söyledi ve bunu kendimiz yapıyoruz o kadar değerliyiz ki diyordu hocalarımız gerçekten düşündüğümüzde bulaşık için para vermiyoruz, çocuk bakımı için para vermiyoruz. Ama bunları biz yapıyoruz. O yönden eve katkımız olduğunu öğrendik.”

Bakım hizmetlerine ilişkin iki düzeyde farkındalık yaşanmıştır: 1) Evde yapılan işlerin bir değeri vardır. 2) Bu işler sadece kadınlar tarafından değil, erkekler tarafından da yapılabilir.

“Çocuk bakıcılığının paraya döküldüğü zaman ne kadar para olduğunu ev temizliğine gidildiği zaman mesela dışardan ev temizliğine gelenleri ne kadar para olduğunu yemek yapmanın aynı şekilde ...dışarda paraya döktüğümüzde ..ne kadar değerli olduğumuzu öğrendik.bir milyardan aşağı karımız olduğunu söyledi ve bunu kendimiz yapıyoruz o kadar değerliyiz ki diyordu hocalarımız gerçekten düşündüğümüzde bulaşık için para vermiyoruz, çocuk bakımı için para vermiyoruz. Ama bunları biz yapıyoruz. O yönden eve katkımız olduğunu öğrendik.” ifadeleri eskiden değersiz görülen işlerin bir değeri olduğuna, bu işlerin piyasa eliyle yürütülmesi halinde parasal olarak neye tekabül ettiğine ilişkin farkındalık oluştuğunu göstermektedir. Kadınlar evde yaptıkları işlerin katkısını ve önemini görmüştür.

Ev işlerinin sadece kadının, kadın tarafından yapılması gereken işler olmadığı, bu işlerin erkek tarafından da yapılabileceğinin farkında varılmıştır. *“Evet kadın erkek eşitliğini sözde hepimiz savunuyoduk ama eve geldiğinde kadının işi ayrı erkeğin işi ayrı bunu yaşatan biz kadınlardık. Yani kocamıza kalkıpta hani sofrayı toplamaya yardım et. Neden etmiyosun demiyoduk. Niye çünkü o dışarda çalışıyo sen evde onun değini yapmak zorundasın. Yani bunu yapmak zorundasın gibi hissediyoduk. Ama öyle olmadığını hepimiz fark ettik.”*

Başka bir katılımcı *“Yani ben de katılıyorum eskiden evde yaptığımız herhangi bir iş ev işi de dahil olsaama bu güçlendirmeler olsun*

yani kurslarımızdan sonra olsunsadece bize ait bi görev değil... işte diyemiyoduk eşlerimize ..bu senin de evin yapman lazım. Ben de kursa gidiyorum işe gidiyorum ama artık lazım diyerekten haklarımız savunabildik yani.” biçiminde değişimi dile getirmiştir.

Çocuk bakımının salt kadının değil, toplumun da sorumlu olduğuna dair farkındalık oluşmuştur. Ancak erkeğin çocuk bakımını üstlenmesi konusunda kadınların tereddütleri bulunmaktadır. Kadınlar çalışsalar da çalışmasalar da bakım hizmetlerinin kendi görevleri olduğunu düşünmekte, erkeğin yardımcı olmasını talep etmektedirler.

5.2.3.9 Kendi Benliğine ve Kadınlık Durumuna İlişkin Farkındalık

Proje benlik, kendi bedeninin farkına varma, başka kadınlarla empati kurma noktalarında farkındalık yaratıcı olmuştur. Kızının sağlık sorunlarıyla uğraşan bir anne “ kızımdan dolayı çok uğraştım. Yeni yeni kadın olduğumu hissediyorum şükür...” diyerek durumunu anlatmıştır.

Öncesinde kendini diğer kadınlardan daha kötü bir durumda gördüğünü ifade eden bir katılımcı “Bakışlarım değişti, herkes eşit gördüm. Okuyamadım ama becerikliyim. Kendimi daha iyi gördüm”. Hep başkalarının istediği gibi yaşadığını ifade eden bir katılımcı “Benim de tek başıma bir birey olduğumu ve benimde söz hakkım olduğunu hissettirdi”.

“Eğitimli de olsalar hepsi benim gibiler. Özgürlükleri yok. Ben ev hanımıyım en azından evdeyim. Onlar da benim gibi aynı görevleri benim gibi yapıyor. Onlar daha çok eziliyor gibi geliyor bana. Dayak yiyen de oluyor... Erkek işi de yapıyorlar... eskiden yoksul bir mahalledeydim şimdi sosyetenin içindeyim onların durumu da aynı bir tek giyimleri değişiyor
...neden diyorum, çocuklar için diyorlar, bence öyle yaşamaya alışmışlar, işte görev gibi...”

Kadınların eğitim süresince, diğer kadınlarla yaşantılarını karşılaştırma yoluyla, ortaklıklarını keşfettikleri, birbirlerinden güç

aldıkları, kendilerini tanımlamak için ortaklıklara vurgu yaptıkları görülmektedir. Eşinin kendisini aldattığını söyleyen katılımcı *“Aldatılan çok kadın varmış, takmıyorlardı, rahattılar, başkalarının aynı sorunları yaşadığını bilmek biraz rahatlattı hep kendimi suçlardım acaba ilgilenmiyor muyum derdim ama kadınlarla konuşunca öyle olmadığını anladım... Kadınların birlikte olması önemli, bir arada olunca zayıf olan daha zayıf olan kadınlarda etkileniyor güçleniyor.”*²⁵

Yaşadığı olumsuzlukları aktaran bir katılımcı ardından kendi durumunun çokta kötü olmadığını anlatmak için eğitilmiş kadınlarla karşılaştırma yapmıştır. *“Eğitilmiş de olsalar hepsi benim gibiler. Özgürlükleri yok. Ben ev hanımıyım en azından evdeyim. Onlar da benim gibi aynı görevleri benim gibi yapıyor. Onlar daha çok eziliyor gibi geliyor bana. Dayak yiyen de oluyor... Erkek işi de yapıyorlar... eskiden yoksul bir mahalledeydim şimdi sosyetenin içindeyim onların durumu da aynı bir tek giyimleri değişiyor...neden diyorum, çocuklar için diyorlar, bence öyle yaşamaya alışmışlar, işte görev gibi...”*

Kadınlar kendilerini tanımlarken çevrelerindeki kadınlarla ortaklıkları kadar farklılıklarına da vurgu yapmışlardır. Kadınların hiçbiri kendisini tanımlarken erkeklere gönderme yapmamıştır.

Kadınlar ayırım noktalarını hem okumuş-çalışan proje dışındaki orta sınıf kadınlara referans göndererek, hem de kendileriyle aynı sınıfsal konuma sahip kadınlara göre oluşturmuştur (proje çalışmayan, kendine ait geliri olmayan bu anlamıyla homojen sayılabilecek bir kadın grubuyla yürütülmüştür). Bir nevi kadınlar sadece kendilerinden “başka” olanlara göre değil, “aynı olanlar” ile de kendilerini karşılaştırmakta ve bunun üzerinden kendiliklerini-benliklerini kurmaktadır. 42 yaşında ilkokul mezunu bir kadın kendi çevresinin okuyan ve çalışan kadınlardan oluştuğunu söylemiş ve bu kadınların konuşmasının oturup kalkmasının daha derli toplu olduğunu söylemiştir. Buna karşın buradaki (kursu, projeye katılan) kadınların ölçsüz, çok konuşan, çok çeneli, çok şaka yapan kadınlar olduğunu bunu hem açık hem de kapalı (başı örtülü) kadınlar için söyleyebileceğini belirtmiştir. Kendi farklılığını vurgulamak için ben sessiz otuyordum onlara pek katılmıyordum demiştir.

25 Uygulamada, kadınların ortak yönlerini ilişkin farkındalık oluşturma, ortaklıkları görme-gösterme yaklaşımının, sorunları rasyonelleştirme ve “herkes aynı şeyleri yaşıyor, yapacak bir şey yok” algısına evrilmemesi için dikkatli olmak gerekiyor.

Yine bir görüşmeci tarafından “aktif bir bayanım Amasya’daki diğer kadınlar gibi eve kapanmıyorum” ifadesi de bu bağlamda kullanılmıştır.

Başka bir görüşmeci maddi yaşama vurgu yaparak benim durumum diğerleri gibi (kursa katılan kadınları kastederek) çok yoksul bir durumda değil diyerek farklılığını vurgulamak için bu kriteri kullanmıştır.

“...eğitimde çeşitli kadınları tanıyınca ve hikayelerini dinleyince önyargılarım değişti. Mesela boşanan kadınlar için bizde çekiyoz oturup çocukları için biraz daha çekebilirdi derdik ama hikâyelerini öğrenince onlara hak verdik. Herkesin hayatı bir olmuyor dedik.”

Kadınlar diğer kadınlardan kendilerini ayırmak için anlattıkları ile aslında diğer kadınlara karşı yargılarından da söz etmiş olmaktadır. Proje bu kadınları bir ortamda buluşturarak kadınların birbirlerine karşı oluşturdukları ön yargılarını da yıkma yönünde bir etki sağlamıştır. Bunu görüşme yapılan pek çok kadının anlatısında görmek mümkündür. Görüşülen kadınlardan biri projeyi değerlendirirken “eğitimde çeşitli kadınları tanıyınca ve hikayelerini dinleyince önyargılarım değişti. Mesela boşanan kadınlar için bizde çekiyoz oturup çocukları için biraz daha çekebilirdi derdik ama hikâyelerini öğrenince onlara hak verdik. Herkesin hayatı bir olmuyor dedik.” ifadelerini kullanmıştır.

Kendini kurstaki diğer kadınlara göre daha aktif ve güçlü olarak gören bir başka görüşmeci diğer kadınlara karşı önyargılarından ve bunun farkına varmasından şu şekilde söz etmekteydi “mesela önceden sadece dinlediğim hı hı dediğim kadınları anlamaya çalıştım. Onları gerçekten dinliyorum.”

Kadınların başka, “diğer” kadınlarla empati kurmaya başladığı da görülmektedir. “Öncesinde fuhuş yapan kadınlara karşı önyargım vardı, onu yargılıyordum ama şimdi durup onun da hayatının başka biçimleri olduğunu fark ediyorum. Örneğin şiddet gören bir kadına dün dayak yemiş bugünde hiçbir şey olmamış gibi geziyor diyordum. Ama şimdi aslında onun da böyle davranmasına neden başka şeyler olduğunu düşünebiliyorum, onu yargılamıyorum”.

5.2.3.10 Aile Bireyleriyle ve Çevreyle İlişkilerde Değişim

“...eşim ilk etapda aslında yani hiç merak edip sormadı. Ben bir gün farkettim ki defterimi gizlice okuyor. Yani baştan nasıl desem artık şimdi aklıma da gelmedi ama tereddütlü ve böyle şüpheli davrandı ve ufak bir mesele bir sıkıntı olmuştu. Onu da bununla bağdaştırdı haklıyken haksız duruma düştüm. Yargılayarak baktı, kadınları hoş görmedi sanırım bilmiyorum.... şimdi aslında önceden de kendimi savunuyordum yani öyle bir yapım var zaten karakterim de öyle fakat eşimin bakış açısı feminist kadınlar geliyor gibi bakış açıysıydı. Yani ben böyleyimdiyorum ya kendi yapımda zaten haksızlığa tahammül edemem. O bakış açısı yanlıştı zaten .”

Kadınların tamamına yakını güçlenme eğitiminin kendilerinde, ailelerinde ve çevrelerinde değişim yarattığını ifade etmiştir. Kadınlar önemli ölçüde zorluklarla karşılaşsalar da eşlerinin tutumlarında genel olarak olumlu değişimler olduğunu belirtmişlerdir, “Eşim tutucu bir ailede büyüdü ama biraz değişti.”

Başka bir katılımcı gülerek “Eşimle konuşmam değişti, eşim konuşmamın değiştiğini söylüyor. Bazen espri yapıyorum, 183 ararım seni evden uzaklaştırırlar.”

Eşlerle ilişkilerde her ne kadar kadının lehine düzelmeler olsa da değişimin sınırları da gözden kaçırılmamalıdır. Kadınlar hangi işlerde çalışacaklarına tek başlarına değil eşleriyle birlikte karar vermektedirler. Eşlerinin onayını almadıkları herhangi bir iş teklifini kabul etmemektedirler.

Güçlendirme eğitimlerinden çok olumlu söz eden kadınların bir bölümü bu eğitimlerin eşleri, çevreleri tarafından hoş görülmediğini hatta çatışma ve sorun yarattığını belirtmiştir. Yine bazı kadınlar kursa devam eden arkadaşlarının eşlerinin bu durumdan rahatsızlık duyduğunu anlatmışlardır. Görüşmecinin biri bu sebeple eşinden şiddet gören ve birkaç gün eğitimlere katılmayan bir arkadaşından söz etmiştir.

Kadınların haklarını öğrenmesi, geleneksel rollerini sorgulaması, eğitimlerden öğrendiklerini eş ve çevreleriyle paylaşmaları, seslerini yükseltmeleri hiç kuşkusuz ataerkil öğretileri hayatlarının odağına

koymuş ve buna göre yaşamını ve ilişkilerini düzenlemiş erkekleri, aile büyüklerini, akraba ve eş dostları rahatsız etmiştir.

Görüşmeci kadınların bu duruma örnek olabilecek anlatıları şunlardır:

“...eşimle sorunlarım vardı. Üstünü örttük. Ama bu eğitimleri almam bu sorunları yeniden gündeme getirdi. Maymun gözünü açtı. Eşim bundan memnun değil. Kızım zayıf getirdi eşim bu durumdan kursları ve beni sorumlu tuttu. Oysa ben kızımla çok ilgilendim ama eşim böyle suçluyor.”

Eşlerinden somut bir olumsuz tepki almayan görüşmeci kadınlardan bazıları da eşlerinin sessizlik içinde kendilerini gözlemlediğini, eğitimlerde kullandıkları defterleri gizli gizli incelediklerini, bugün bunları öğrendik diye anlattıkları karşısında alaycı bir tebessüm takındıklarından söz etmişleridir. “...eşim ilk etapda aslında yani hiç merak edip sormadı. Ben bir gün farkettim ki defterimi gizlice okuyor. Yani baştan nasıl desem artık şimdi aklıma da gelmedi ama tereddütlü ve böyle şüpheli davrandı ve ufak bir mesele bir sıkıntı olmuştur. Onu da bununla bağdaştırdı haklıyken haksız duruma düştüm. Yargılayarak baktı, kadınları hoş görmedi sanırım bilmiyorum.... şimdi aslında önceden de kendimi savunuyordum yani öyle bir yapım var zaten karakterim de öyle fakat eşimin bakış açısı feminist kadınlar geliyor gibi bakış açıydı. Yani ben böyleyimdiyorum ya kendi yapımda zaten haksızlığa tahammül edemem. O bakış açısı yanlıştı zaten.”

“Erkekten arkadaş mı olur?”

Eşler-erkekler kadınların ilişkilerini de belirlemektedir. Proje süresince farklı kurumları ziyaret eden, piyasada kendi yapacağı işe ilişkin araştırma yapan bir katılımcı yolda, eşi yanında iken, görüşme yaptığı bir kişiyle selamlaştığını bunun üzerine eşinin “elin adamıyla ne konuşuyorsun”, dediğini eşine “arkadaşım” karşılığını verdiğini, onun da kızarak “erkekten arkadaş mı olur” cevabını verdiğini anlatmıştır. Katılımcı bu diyalogu aktarırken farklı ilişki biçimleri geliştirdiğini ve eşinin şuan için bundan rahatsızlık duyduğunu ama onun da değişeceğini söylemiştir.

Görüşmeciler içinde güçlendirme eğitimleri için olumlu duygular taşımayan tek görüşmeci bunun sebebini şöyle açıklamıştır “Amasya Doğu ile karıştırılmasın. Burada doğudaki gibi ezilen bir kadın yok.

Doğuda ki ezilen kadın gibi namus cinayeti yok. O yüzden bu şeyler, bu eğitimler değil başka şeyler verilsin.”

Değişim kadınların ailelerine de yansımıştır. Projeye katılırken eşinden değil babasından çekinen bir kadın “gençken minibüsle okula gitmeme izin vermemişti (babası), şimdi git diyor, çalış diyor”. Elbette bu değişimin gerisinde projenin kadında yarattığı olumlu etkinin yanı sıra baba-kız çocuğu arasında gelişen evlilik öncesi ve evlilik sonrası ilişki biçimleri de rol oynamış olabilir. Evlenmeden önce kontrol edici, evlendikten sonra koruyucu-kollayıcı.

Çalışan kadınlar çocuk bakımı sorununu kadınlar yakın akrabaları olan kadınlar aracılığıyla çözmektedir. Kadınlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma işgücü piyasasına katılma ve tutunma noktalarında önemli bir rol üstlenmektedir.

Proje katılımcıları, genel olarak, yakın çevre ve komşular üzerinde olumlu etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle medeni kanun ve 4320 sayılı kanunun kadınlara sağladığı yararların diğer kadınlara anlatıldığı görülmektedir (tutum değişikliği bölümünde örnekleri verilmiştir).

“...çevrem olumsuz davrandı orada harcadığınız zamanı Kuran kursuna gidin evde oturun dedi. İnsanlar alışmamış onlara göre kadın evde oturur, yemek yapar, ev temizler. Kadın erkekten sonra eve gelmez diye...hep çevremden olumsuz tepki aldım... çevredekilere değişik geldi, yürüyerek gidiyordum buda insanların gözüne battı.”

Ancak çevreleri tarafından kursa gelmelerine olumlu bakılmayan kadınlar da olmuştur. “Çevrem olumsuz davrandı orada harcadığınız zamanı Kuran kursuna gidin evde oturun dedi. İnsanlar alışmamış onlara göre kadın evde oturur, yemek yapar, ev temizler. Kadın erkekten sonra eve gelmez diye...hep çevremden olumsuz tepki aldım... çevredekilere değişik geldi, yürüyerek gidiyordum buda insanların gözüne battı.” yaklaşımı kadınların birbirleri üzerinde kurdukları kontrolü, belirlenmiş sınırlar içinde birbirlerini tutma, dışarı çıkmasına izin vermeme durumunu-isteğini açığa vurmaktadır.

Başka bir katılımcı yine kadınların olumsuz tepkileri ile karşılaştığını anlatmıştır. “...olumsuz etkisini gördüm gerçekten çevremde de

zaten hala görüyorum. Sen çalışıyorsun çocukları bırakıyorsun, kocan bakıyor. Kocana yazık, eşine yazık diye de hala onu görüyorum. Hocam aslında şimdi de eşim emekli oldu evde ya yani yazık yazık diye bakılıyor.” Kimi durumlarda, kadınların kadına karşı, erkeklerden daha çok, erkeğin-eşinin savunuculuğunu yaptıkları görülmektedir.

5.2.3.11 İyi Olma Hali

Projenin kadınların iyi olma hali üstünde olumlu etkileri olmuştur.

- “Buraya başlamadan önce kötüydüm, ilaçta alıyodum, yendim, evde de durmam, gezerim Amasya’da bilmediğim yer kalmadı”
- “Migrenim vardı, projeye başladığımdan beri ataklar azaldı”
- “Buraya gelmeden önce psikolojik olarak rahatsızdım. Boyun fıtığı, uyuşma gibi sorunlarım vardı. Hep bunlar fiziksel sanılıyordu. Ama sonra bunların psikolojik olduğunu anladım. Niye şimdi ağrımıyor. Evde olmaktan, kendini dinlemekten, akraba dedikodularından. Şimdi onlara da mesafe koydum ve hiç takmıyorum. Önceden beni üzen şeyleri şimdi düşününce şaşırıyorum... bu düşüncelerim ilişkilerime de yansıdı moralim düzgün ve mutlu olduğum için gülyüzlü oldum ve ben gülyüzlü olunca çevremde gülyüzlü oldu. Çevrem bana özeniyor ve saygı duyuyor.” vb ifadeleri ile sağlık durumlarına ilişkin algılarını aktarmışlardır.

Kadınların motivasyonunu yükselten ve kendilerine olan güvenlerini arttıran projenin, kadınların psikolojilerine olumlu bir etkisi olmuştur.

5.2.3.12 Kurumlara Yaklaşım

“...daha önce bu tür yerlerin varlığını duymamıştım, adını duyduğum yerlerdi ama ne iş yaptıklarını bilmezdim, buraların bizlere böyle olanaklar sunabileceğini hiç düşünemezdim, şimdiye dek buraları duyup bilmediğim için üzüldüm”.

Görüşmelerde ortaya çıkan bir diğer önemli konu ise kadınların hayatlarına daha fazla giren, kimi kez ilk kez gittikleri, kimi kez ilk defa duydukları kurum ve kuruluşlarla kurdukları ilişkilerdir. Muhtarlık, Belediye, Halk Eğitimi, Kaymakamlık, Valilik, SHÇEK, Amasya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Amasya Sanayi ve Ticaret Odası, KOSGEB, İŞKUR, çeşitli sektörlerin meslek örgütlenmeleri kadınların kimi kez bir defa gittikleri, kimi kez birkaç defa gittikleri adresler olmuşlardır. Ayrıca proje sayesinde bankaya gidip hayatlarında ilk defa adlarına hesap açtıran kadınlar vardır.

Kadınların yerellerindeki bu kurum ve kuruluşlarla kurdukları ilişkiler 3 açıdan önemlidir:

- Kadınlar yerellerindeki bu kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarını öğrenme fırsatı bulmuşlardır,
- Kadınlar bu kurum ve kuruluşlara giderek bunların sorumlu oldukları alana ilişkin taleplerde bulunarak, ev kadını ve annelik kimliği dışında aktif bir vatandaş olarak kamusal yaşama katılmışlardır,
- Kadınların bu kurum ve kuruluşlara başvurması bilgi alması, sorumlu oldukları alanlara dair taleplerini sunması bu kurum ve kuruluşların kapasitelerini arttırmaya yönelik bir adım olması açısından önemlidir.

Kadınlar bu kurum ve kuruluşlara özellikle işle ilgili konular nedeniyle bilgi almak üzere başvuruda bulunmuşlardır.

Görüşmelerde ortaya çıkan tablo kadınların en fazla başvurdukları ve bu bağlamda en fazla beklenti içinde oldukları kurumun belediye olduğunu göstermiştir. Bu durum yerel yönetimlerin kadınların

hayatlarında ne kadar önemli olduğunu ve kadınların hayatlarını kolaylaştırma (yaşlı, hasta, çocuk bakımı vb), kadın istihdamını arttırma gibi konularda yerel yönetimlere birçok görev düştüğünü ortaya koymaktadır.

Kadınların bu kurumlara yönelik anlatımlarda en fazla kullandıkları cümlelere örnekler şunlardır; *“daha önce bu tür yerlerin varlığını duymamıştım, adını duyduğum yerlerdi ama ne iş yaptıklarını bilmezdim, buraların bizlere böyle olanaklar sunabileceğini hiç düşünemezdim, şimdiye dek buraları duyup bilmediğim için üzuldüm”*.

Kadınların bu adreslere yönelik en fazla dile getirdiği şikayetleri anlatan cümlelere bazı örnekler ise şunlardır; *“bizim anlayacağımız tarzda konuşmuyorlar bazen kullandıkları sözleri anlamıyorum, sanki çok ilgili değil gibilerdi, o masa diğerine o da başka kişiye gönderdi muhatap bulamadım, ... bey diyor ki biz size balık tutmayı öğretiyoruz balık vermiyoruz diyor ama bize o balığı nerede tutulacağını da göstermeleri lazım.”*

Görüşmelerde şiddete uğrayan kadınlar için hangi kurumlara başvurulabileceğini ve buralardan ne gibi hizmetler alınabileceğini kadınlar isim vererek anlatmışlardır. Görüşülen kadınlardan pek çoğu öğrendiği bu bilgileri çevrelerindeki diğer kadınlarla paylaştığını da belirtmiştir.

Görüşmecilerden biri bu durumu şöyle ifade etmiştir *“biri gelse ben şöyle şöyle şeyler yaşıyorum dese onu SHÇEK’e, polise, hastaneye, sığınmaevine yönlendiririm. Bu konudaki bilgim arttı. Bundan da korkmam.”*

Sonuç olarak, proje süresince kadınların kamu kurumları ile etkileşim içinde olduğu görülmüş ve yaptıkları kurum görüşmeleri kadınların kendilerine güvenlerini arttırmıştır.

5.3 Projenin Kurumlar Üzerindeki Etkisi

Projenin Amasya yerelindeki kurumlara etkisini görmek amacıyla İŞKUR ve Amasya Belediyesi ile görüşme yapılmıştır.

İŞKUR İl Müdürü meslek hayatında kadın istihdamına ilişkin pek çok projede görev aldığını ancak bu projenin bu alandaki diğer projelerden farklı olduğunu belirtmiştir. Mesleki eğitimlerin yanında verilen güçlendirme eğitimlerinin kadınlara bir bilinç kattığını, daha önce görev aldığı projelere katılan kadınların sadece günlük ücret için geldiğini, bu projenin meslek bilincinin yanı sıra kadınların kişisel gelişimine katkı sağladığını ve ticari zekâlarını geliştirdiğini ifade etmiştir.

Hem İŞKUR hem de Belediye tarafından özellikle güçlendirme eğitimlerinin altı çizilmiştir. Kurumlara göre bu projenin kadınlara kazandırdığı en somut özellik “özgüven” olmuştur. Projeye katılımların, genelde, eğitim düzeyi düşük ve varoş olarak adlandırılan kesimden gerçekleştiği, buradaki kadınların projeye “kabuklarını kırdığı” görüşü dillendirilmiştir. Örnek olarak gezilen sergilerde ilkökul mezunu kadınların tekniklerinin önkelerine göre (daha önce mesleki eğitime katılmış kadınlara göre) daha çok geliştiği, ürünlerde kalitenin arttığının altı çizilmiştir.

“Projeyi en pozitif yönden etkileyenin güçlendirme eğitimleri olduğunu düşünüyorum. Bu eğitimler sonucu ortaya çıkan kişisel bilinçlendirmenin sonucu olarak kadınlara özel sektör ruhu aşılandı. Bu katılımcıların kendiliğinden toplumdan kazanacakları bir şey değil. Daha önceden buna benzer projelerde katılımcılar sadece günlük ücret için gelip, bir meslek öğrenemezken, güçlendirme eğitimleri sayesinde aldıkları mesleki eğitimleri kullanmayı öğrendiler (Amasya Belediyesi).”

Kadın istihdamını artırmaya yönelik daha önce uygulanan projelerde mesleki becerilerin verildiğini ancak kişinin sosyal gelişiminin önemsenmediği belirtilmiş, bundan sonra istihdam alanında yönetecekleri ya da ortak olacakları her projede, mesleki eğitimlerin yanında sosyal yönün gelişmesini sağlayan eğitimlerin verileceğini, “Amasya’da Kadın İstihdamının Arttırılmasına Destek Projesi”nde verilen bu eğitimleri kesinlikle gündemlerinde tutacaklarını aktarmışlardır.

Belediye "...Ancak bizim toplumumuzdaki gibi ataerkil toplumlarda kadınların iş gücüne katılımının zor olduğunu hep düşünmüşümdür. Bu projede verilen güçlendirme eğitimleri ile bu önyargının aşılabileceğini gördüm. Yani kadınlara, kadın olduklarını daha doğrusu birey olduklarını öğrettiğinizde, onlara haklarını benimsettiğinizde bu zorluğun aşılabileceğinin ihtimalini de bu proje ile görmüş oldum." belirlemesi ile projenin kadın istihdamının artırılmasında etkili olduğunu dile getirilmiştir.

İŞKUR İl müdürü ise kadınları merkez alan bu projelerin, toplumda yer alan ataerkilliği, baskıcı Anadolu toplumunda var olan kadının ikinci plana itilmesi durumunu azalttığını belirtmiştir. "Bu projeler ile kadınlara "evlerinden dışarı çıkma" ve bunu takiben çalışma izinleri veriliyor. Katı ailelerde ise kadınlar kendi evlerinde üretiyor ve böylece işgücüne katılıyor. Bu süreç kayıt dışı olsa da kadınların ev ekonomisine katkı sağlıyor." ifadelerini kullanmıştır.

Her iki kurumda artan özgüven sayesinde kadınların karar vermelerinin kolaylaştığını, karar vermenin yanında paylaşmayı ve kolektifliği öğrendiklerini ve bu öğrendiklerinin yeni iş girişimi olarak geri döneceğini düşünmektedir.

Belediye kadınların, karar vermeye bağlı olarak hedefler koyup, hayatlarını planlamayı başladıklarını belirtmiştir. "Artık kadınlara ileride ne yapacaklarını sorduğumuzda cevap verebiliyorlar, fikirlerini söyleyebiliyorlar... bu projenin kadınlara bilinçlendirme kazandırdığını düşünüyorum. Kadınlar emeğin farkına ve önemine vardılar. Ayrıca proje ile kadınlar, kişisel olarak geliştiler...Birlik olmayı öğrendiler. Böylece ileride girişimlerde bulunup ortak iş kurabilirler."

İŞKUR, Amasya'da olduğu gibi birçok ilde mevcut olan, "ulaşılmayan devlet" önyargısının bu projeye katılanlarda yıkıldığı görüşündedir. Özellikle kadınların, İŞKUR'un iş bulmanın yanında danışmanlık hizmeti yaptığını da öğrenmiş olduklarını, projenin bir çıktısının da projeye dahil olan kurum ve kuruluşların sorumluları/ müdürleri ile kadınların rahat konuşabilmesi olduğunu belirtmiştir. Daha önce İŞKUR'u sadece iş bulma kurumu olarak gören Amasya halkının, artık İŞKUR'un danışmanlık hizmeti verdiğini de bu proje ile öğrendiklerini ifade etmiştir.

İŞKUR İl Müdürüne göre bu projenin Amasya'da ikamet etmekte olan Roman vatandaşlara ulaşamaması önemli bir eksiklidir.²⁶

“Amasya’da Kadın İstihdamının Artırılmasına Destek” projesinin iştirakçilerinden olan İŞKUR’un ve Belediyenin kadınlara yönelik mesleki eğitim programları planlarken güçlenme eğitiminin gerekliliğine vurgu yapması, dezavantajlı konumda bulunan gruplarla çalışırken güçlenme eğitimi uygulamak istemesi, proje ekibinden destek talep etmesi değişimin göstergelerindedir. Bu durum projenin temel taşlarından olan katılımcılığın ve güçlendirme eğitimi programının kurumlar tarafından benimsenmeye başladığı olarak yorumlanmalıdır.

26 *Proje Amasya kent merkezinde uygulanmıştır. Romanlar ise Amasya'nın biraz dışında barka ve çadırlarda yaşamaktadırlar, bu nedenle ilk aşamada ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak İŞKUR müdürünün Romalara yönelik çalışma yapacağı bilgisiyle birlikte TEPAV araştırmacısı Ülker Şener'de sürece dahil olmuş, Roman kadınlar buldukları mekânda ziyaret edilmiş, yaşam koşulları ilk elden görülmüş ve kendi mekanlarında kadınlarla istek ve ihtiyaçlarına yönelik sohbet edilmiştir. Bu konuda önümüzdeki süreçte çalışma yürütülmesi halinde destek verilecektir.*

5.4 Projede Görev Alan Eğitimcilerin Görüşleri

Amasya kent merkezinde ve Şeyh Sadi köyünde verilen güçlenme eğitimi programında eğitimci olarak yer alan Gül Erdost ve Salime Delice Tarih'cinin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir. Amasya'ya gidişin ne anlama geldiği, eğitim verme süreci, yapılan tartışmalar ve neyin elde edildiğinin eğitimcilerin gözüyle aktarılması amacıyla bu bölüm eklenmiştir.

Gül Erdost

Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu

Öncelikle Amasya'ya diğer İç Anadolu illerinde olduğu gibi kadın çalışmaları konusunda fazla yol almamış iller arasında değerlendirildiği için çok heyecanla gittiğimi söylemek istiyorum. Kadınlarla yapılan görüşmelerimden edindiğim bilgiler çerçevesinde dikkatimi çeken konulara genel olarak değinmem gerekirse;

- Katılımcılar arasında erken yaşta evlilik ve yine erken yaşta çocuk sahibi olmak sıkça rastlanan bir durum olarak gözlemlenmektedir.
- Kadınlarda “okuma yazma biliyorum” diyenler içerisinde dahi bilmeyenlerin oranının yüksekliği dikkat çekicidir.
- İldesinema, tiyatrove benzeri kültürel kurumlar bulunmamaktadır.
- Kadınlar pastane kafeterya gibi mekânlara çok fazla göz önünde olmamak için “çekinerek” gittiklerini söylemektedirler.
- Kentte sığınmaevi vardır, ancak yıllar önce açılan kadın danışma merkezi hem kent merkezinden uzak olması hem de içinde danışmanlık yapacak uzmanlaşmış sürekli çalışan bulunmadığı için kadınlar tarafından bilinen başvuru merkezi olmaktan çıkmıştır.
- Tüm Türkiye’de olduğu gibi burada da Ev Eksenli Çalışma yaygındır, ancak kendilerinin de “çalışan” oldukları konusunda farkındalık yoktur.

Projenin etkisine ilişkin gözlemlerimi iki başlık altında değerlendirmek istiyorum.

1. Güçlenme Eğitimleri sırasında Katılımcılarda Gözlemlenen Değişimler

- Projeye katılmak amaçlı (bireysel gelişimleri için) evlerinden çıkmaları bilgilienmelerine ve gelişimlerine katkı sağladığından kendilerini değerli hissetmelerine neden olmuştur.
- Katılımcıların Türkiye’de ve dünyada yapılan kadın çalışmaları konusunda bilgilienmeleri bu alanda yapılan sivil toplum çalışmalarına katılma gereksinimi doğurmuş ve örgütlenme fikri oluşturmuştur.
- Akraba ilişkileri ile sınırlı olan çevreleri genişlemiş, yeni dostluklar ve dayanışmanın geliştirildiği, ürün değiş tokuşlarının yapıldığı bir sürecin başlamasını kolaylaştırmıştır.
- Ev eksenli çalışmanın ne olduğunu öğrendikleri ve kendilerini çalışan olarak gördükleri gözlemlenmiş, diğer ev eksenli çalışanlarla iletişime geçmek başta olmak üzere pazar bulmak, ürün geliştirmek gibi ihtiyaçları için ne yapmaları gerektiğine konusunda bilgilienme ve harekete geçmek istedikleri gözlemlenmiştir.
- Güçlenme eğitimleri ile kadın olmaktan kaynaklı birçok konuda farkındalıkları artmıştır.
- Projenin katılımcılarının ulaşımını kolaylaştırmak için ödeyeceği yol parasının yatırılabilmesi için banka hesabı açtırılması zorunluluğu tüm katılımcıların banka içerisinde yapılacak işlemler konusunda bilgilienmelerini sağlamıştır. Bir banka hesaplarının olması özgüvenlerinin artmasına neden olmuştur.
- Güçlenme eğitimi iki grup halinde yapılmıştır. 2. Grup “Güçlenme Eğitimleri” sırasında 1.Grup katılımcılarının öğrendiklerini aktararak katılımcıları etkilediği komşuların ve akrabaların yoğunluğu eğitimin “dalga etkisi” yarattığının belirtisidir.

- Katılımcıların çocukları için sunulan bakım hizmeti onların bu tür çalışmalara devam etmelerinde olumlu rol oynamış, ayrıca "çocuğum paylaşmayı öğrendi, kalem tutmaya başladı, ilgi alanı çeşitlendi" diyebilecekleri kadar çocuğun gelişimine katkı sağlamıştır.
- Önyargılarını yıkma konusunda yol almışlardır.

2. 7 Ay Sonra "İş Danışmanı" Olan Kadınlarla Birlikte Şeyh Sadi Köyünde Yapılan Eğitim Çalışmasında İş Danışmanlarında Gözlemlenen Gelişmeler:

6-8 Nisan 2011 tarihlerinde Amasya Şeyh Sadi Köyü Kadın Kooperatifi ortakları için gerçekleştirilen "Güçlenme Eğitimi" çalışmalarında eğitimci olarak bulunduğum sırada daha önce bu eğitimleri alan ve seçilerek iş danışmanlığına başlayan kadınların eğitimlerde kolaylaştırıcılık yapmaları sırasında onlarda izlediğim gelişmeler oldukça önemlidir. Şöyle ki;

- İş yaşamına katılımlarının ve ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının getirdiği özgüven (her birine belli bir süre için aylık ücret ödenmekte ve sigorta yapılmaktadır) açık bir biçimde gözlemlenmiştir.
- İkili ilişkilerinde ve günlük konuşmalarında Toplumsal Cinsiyet Rollerine ilişkin kavramları kullanma konusunda gelişme gösterdikleri gözlemlenmiştir.
- İşe başlamalarından sonra ikili iş yükünden sıyrılmaları gerektiğini inanmaları ve küçük de olsa adım atmaları(eşi ile paylaşmaya başlama az da olsa) rastlanan değişikliklerin başında izlenmiştir.
- Toplulukta konuşma, söz kesmeme, etkin dinleme deneyimi kazandıkları çok belirgin bir biçimde gözlemlenmiştir.
- İş Danışmanı Kadınların diğer kadınların işe yönlendirilmesi, iş fikri oluşturulması ve sorunların çözümü için sundukları pratik önerileri, yol göstericilikleri de kayda değer gelişmelerdendir.

- Projenin en önemli etkilerinden biri de Amasya Belediyesi çalışanları başta olmak birçok kadının STK'lara olan ilgisinin artması ve projenin de sürdürülebilirliği için düşünülen Kadın Derneği kurulması konusundaki heyecanları ve kararlılıklarıdır.

Bu heyecanlarının sürmesi halinde Amasya'nın tıpkı Nevşehir gibi (Nevşehir ilinde kadın hareketi 5-6 yıl önce başlamış şimdi merkez başta olmak üzere birçok ilçesinde kadın örgütleri kurulmuş, Avrupa Kadın Lobisi, Kadın Koalisyonu gibi Türkiye çapında aktivite gösteren grupların da üyesi olmuşlardır.) birkaç yıl içerisinde kadın hareketinde rol alacak örgütlenmeleri artıracığına inanıyorum.

Salime Delice Tarihci

Çankaya Belediyesi Kadın Sığınmaevi Koordinatörü

Tanıdık Yabancıların Kentinde Bulunmuşluğum Hakkındadır “Sevgili Amasya”

Bir sonbahar-kış öyküsü, Yeşilirmak boz bulanık akıyordu. Öğretmen evinin camından bakarak çay içtim. Yeşilirmak gibi boz bulanık akan kadınların yaşantılarında kenti saran dağın kayasından kopan bir taş parçası gibi sürüklendim.

Amasya’da kadın istihdamını artırmak için yola çıkan projenin güçlendirme eğitiminde görev almış olmak beni hem mutlu etti hem de farklı bir deneyim olarak yaşadıklarım-öğrendiklerim hanesine yazıldı. İlk anlattığım konu üreme sağlığıydı.

Annelik-kadının bedeninden ruhuna tüm toplumsal yaşam katmanlarına yayılan, hem çok özel hem de en politik kadınlık hallerinden biri olduğu için anlatılması kolay ama aynı zamanda söze sığmayan yaşantıları barındırdığından zor bir konuydu.

“Eğitime kadın olmak nedir” sorusuyla başlanıp, kadın olmaya dair tarifler alındı. Bu tarifler, anne olmak, fedakar olmak, istemediğine katlanmak, vs. tanımlarla söze geldi. Katılımcıların anladıkları kadın olmalar yazıldıktan sonra boş bir kadın bedeni çizilip içlerinden bir tahtaya çağırılıp söylenen tariflerin bedene yerleştirilmesi istendi, bedenin boş kaldığı kendi bilinçlerine yansıdı. Konu üreme gibi bedene en fazla yaslanan bir ad altındayken bile bedenin kadın algısının dışarıda bırakılmasının kültür kodlarıyla açıklaması yapılarak konuya girildi.

Kadın olmanın ne zaman başladığı ve erkek olmanın ne zaman başladığı çok yanıtli sorulardan olup, sünnet ve adet döngüsünün başlangıç sayılması üzerine sünnetin-erkeklığın toplumsal koşulu, adet olmanın doğallığı öne çıkarılıp erkeliğin toplumsal idealizasyonu, kadınlığın doğayla eşlenmesi metaforu, üreme ilişkisinin kadına, tüm döngüselligi ile doğaya, üretim-kültüre dair tüm birikimin erkeğe mal edilmesinin toplumsal tarihsel arka planı “nüfus planlamasına dair yapılan kanunlar” eşliğiyse konuşuldu.

Üreme sağlığı kavramının aileye değil bireye ait haklar kategorisinde anlamlı olduğu, sağlıklı her bireyin üreme hakkının koşula bağlanmaksızın kabulünün kavranması olduğu önemle söylendi-tartışıldı.

Gebelik, lohusalık menapoz dönemleri ayrıntılı olarak, tıbbi ve toplumsal anlamları ile tartışılırken, gebeliğin önlenmesi veya doğum kontrolüne dair konular konuşuldu, en fazla kürtaj tartışıldı. "Çocuk aldırma" kimine göre cinayet, günah ya da çaresiz teslimiyet olmaktadır. "Çocuk aldırma" ve bilinci-acısı olmayan canlı hücrenin bir ve aynı olmadığı karşıt görüşlerle beslenerek aklın yargılama yetisine sunuldu. Bu noktada kürtajın tarihsel olarak yasak ve yasal olma macerası tüm bedelleriyle anlatıldı.

Konunun karşılıklı etkileşime imkân vermesi nedeniyle farklı tarihsel zamanlarda kürtaja hukukun yaklaşımı ve devlet yapılanmasında üremeye yaklaşım tartışılabilir. Bir kadın 1937, 1965 ve 1985 yıllarında 6 çocuklu 30 yaşında ise ve gebeysen, doğurmak istemezse ne yaşayabileceği örnekle somutlandı. 1937 de aile planlaması isteyen kadının vatana ihanet ve ırkın bütünlüğüne saldırı ile itam edilebileceği, 1965 yılında tıbbi nedenler dışında kürtaj yasak olduğu ve 1983 sonrası çıkarılan nüfus planlamasına dair kanunun doğum kontrolüne dair yarattığı imkânlar ayrıntılı olarak dile getirildi. Nüfus planlamasının yönetici bir kavram olup geleceği planladığı, aile planlamasının toplumsal olup köy-kök üzerinden dün'ü şimdi'yi ve yarın'ı zamansal olarak konu aldığı, doğum kontrolünün ise "burada" "şimdi" meselesi olarak bireyi bağladığını dikkate alarak düşünenin konuyu anlamakta yararına dikkat çekildi.

Üreme ve evlilik meselesi, toplumsal iyilik halinin de sağlık tanımına girdiği toplumun üremeyi evlilik durumunda meşru saydığı çeşitli örneklerle tartışıldı. Sağlık tanım itibarıyla, bedensel ve toplumsal olarak tam bir iyilik halidir. Ancak kadın olma süreçlerinde bu iyilik halinin sıkça kesintiye uğradığı gözlemlenmiştir.

Gebelik ve gebelik sonrasında yaşanan özel durumlar bu gruplarda derinlemesine konuşuldu, kocaların bu dönemleri yeterince kavramadığı, kadınları yalnız bıraktığı bu yalnızlığın yaralayıcı, akılda kalıcı deneyimlere neden olduğu katılımcılar tarafından aktarıldı.

Bazı katılımcılar tıbbi müdahale ve kendilerine danışılmadan tedavi ekibinin istemedikleri biçimde davrandıklarını dile getirdiler. Bu

anlatıların ışığında yakın zamana kadar uygulanmayan "aydınlatılmış onam" ilkesinin artık titizlikle uygulandığı, tedavi ekibinin hastaya müdahale için hastaya durumu anlatmak, seçenek sunmak ve onay almak zorunda oldukları ifade edildi.

Doğum sonrası yaşanan lohusalığın depresyona dönüşmesi, halk arasında "al basması" olarak bilinen yükselen düşen ateş kötü rüya ve bazen artan kalp atım hızının hızla değişen bedensel ve ruhsal dünyanın yeni duruma alışma sarsıntısı olduğu, belli ölçülerde doğal olduğu ve doğal durum gereği yaralanmış kadının kavranması gerektiği konuşuldu. Sarsıntı sert ve destek zayıf olursa tedavi gerektiren depresyona dönüşme riski anlatıldı.

Üreme sağlığıyla ilgili olarak her grup kendi ortak ilgisiyle konuya dâhil olmuş kiminde evlilik ilişkileri, kiminde gebelik ya da menopoz özel önemde daha ayrıntılı konuşulmuştur. Kadınların kendilerini, deneyimlerini tartışabilmeleri, hele hele "annelik" gibi kutsallık atfedilen bir şemsiyenin altında dile gelmeleri zor olmuş, kışkırtıcı bir anlatım diline gereksinim duyulmuştur.

Yurttaşlık Bilinci diğer güçlendirme eğitim konularından siyaset felsefesi ve tarih içeriği taşıması dolayısıyla ayrı bir renk oldu. Konuyu eğitim durumu ve kültürel birikimi ile ilgili kavramların uzağındaki kadınlara anlatmak için kullanılacak yöntem içerikten önde önem arz etmiştir. Bu nedenle konu düz anlatımdan ziyade, kendisinin olmadığı rol tasarımı içinde sınıf- sahne, anlatı- oyun kurgusu içinde gerçekleştirildi.

Eğitime katılan kişilere kendilerinin bir adaya düştüğü ve bu adada bir hayat kurmaları istenmiş bu kurgunun senaryosu yazılırken konular aydınlatılmıştır. Düşülen ada yurt olacaktır. Bu adaya düşenlerin içinde yaşlı kadın-erkek, küçük çocuk ve hamile kadın da vardır.

Adadaki macera yeni gelen kişilerin adanın yerlisini dövmesiyle başlar. Soru "bu üç genç zenciye neden dövmüştür" ile başlayan yanıtlarla yurttaşlık da başlamıştır. Gençler zenciye yabancı olduğu, korktukları, ırkçı önyargılar ya da sadece istedikleri için dövmüş olabilirler. Başka bir durum da zenci kadınlardan birinin memesini ellemiştir.

Tartışma yabancından korkmak üzerine yürürken dış güvenlik için asker ihtiyacı doğmuştur. Ancak askerin kim olacağı tartışması bir sözleşme ile karara bağlandı. Bu noktada ilk demokratik oluşumların “toplum sözleşmesi” odaklı yapıldığı ve ana sorunun toplumsal yapının sürdürülmesi kimi durumlarda kişilerin birbirine zarar vermesinin engellenmesi olduğu vurgulandı.

Tartışma ada-yurt odaklı sürerken aydınlanma çağı, Fransız Devrimi ve o dönemin yurttaşlık meseleleri de konu edildi. Yurttaşlık ve toprak sahipliği ilişkisi ve kadınların o tarihlerde toplum sözleşmesine katılmayıp, evlilik sözleşmesi ile dışarıda bırakmanın mantığı anlatıldı.

Türkiye özelinde önce toprak Allah’a vekalet halifeye aitken, sonra devlete geçmiş, ve devlet tapuyu aile reisi erkek üzerinden parsellemiştir tartışması içinde genel olarak tohum-toprak metaforu içinde kadının toprak olup erkeğe tapulandığı, birey olma yurttaş olma durumunun toprak olma, üreme ilişkisinin döngüselliğinden, üretim ilişkisine geçmeyle olanaklı olabileceği tartışma içinde görünür kılındı.

Yurttaşlık bilinci, devlet ve birey arasındaki ilişkinin ne olduğunun farklılığıyla ilgilidir. Bu bağlamda ilke olarak, zarar vermeme, kaynakların adaletli dağılımı ve bireyin toplu yaşaması zorunluluğu nedeniyle toplumsal yarar için çalışma üzerinde duruldu.

Zarar vermeme ilkesi ve suç ilişkisi konuşulmuştur. Kişiler zarar verirse bu suç olarak tartışılırken devlet görevlilerinin zarar vermesi insan hakkı ihlali olarak konu edildi. Toplum sözleşmesinin gereği olarak devlet toplumu bireylerin “rızasıyla” yönetir. Kanunlara uygun olarak sözleşme kurallarına uymayan yurttaşta topluma zarar vermemesi için suçu durdurmak maksatlı şiddet uygulanabilir, rehabilitasyon maksatlı ceza verilebilir. Durdurma, yerinde infaz değildir. Orantısız güç kullanma da denilen yerinde infaz insan hakkı ihlalidir. “İntikam gibi ceza olmaz” üzerinde duruldu.

Ada-yurt içindeki yaşlıların yiyecek azlığı nedeniyle denize atılması önerilmiş, ada halkı kriz büyük olsa da yaşlılarına bakmaya karar vermiştir. Çocuğun sokağa bırakılması önerisi de red edilmiş, çocuk korumaya alınmıştır. Bu noktada kendilerini vicdan sahibi olarak adlandıran yurttaşlara yaşadıkları ülkede, şehirde sokak

çocuklarıyla ilgi yapmadıkları anımsatılıp, vicdanın eğitim sınıflarına saklı kalmaması temenni edilmiştir.

Tartışmaların ikinci yarısında katılımcılardan “hakkım var”, “sorumluyum”, “istiyorum” içerikli cümleler yazmaları istendi. Yazılanlar içinde, üniversite okumaya, ücretli çalışmaya hakkım var asıl konular olurken, sağlıklı yaşam, çevre, insan hakları ile ilgili konulara değinilmemiştir. “Sorumluyum’un “yanıtları, evime, kendime, çocuklarıma, aileme olmuştur. Bu noktada kadınların öğrenilmiş kadınlık kurgusuna tabi olduğu ve yurttaşlık bilinci tartışmalarının ortasında bile zihinsel olarak ev dışına çıkıp sorumluluk almadıkları gözlemlenmiş, kendilerine anımsatılmıştır. “İstiyorum” ise geleceğe dair plan ya da hayal olarak aydınlatma anahtarı olarak önemsenmiştir. Kadınlar, iş, okuma, çocukları için gelecek istemek gibi genel cümleler kurarken özel olarak ben istiyorum durumuna uzak görünmüşlerdir.

Bütün bu tartışmaların içinde birkaç kez toplum sözleşmesi için en az üç kişi gerektiği, karşılıklı konuşmanın imkân dâhilinde olmadığı durumlarda şart olduğu, (üç kişilik karşılıklılık olmadığından, üç kişi), sözleşme maddelerinin en açık seçik, söylenenle anlaşılmanın aynı olmasının şart olduğu vurgulandı.

Eğitimlerde, kadın hakları kronolojisinden tarihler söylenip örnekler verilirken kadının yurttaş olmasının hangi tarihsel süreçlerle mücadele içinde geliştiği, bugünkü sivil hakların ağır bedelleri olduğu anlatılmak istendi.

Sevgili Amasya, orali kadınlar, tanıdığım diğer İç Anadolu kadınına göre güçlü göründüler. Dik ve mağrur bir halleri vardı. Bu gücün kaynağının kentin tarihsel dokusu olduğunu sezdim. Tarihini kaya mezarlarında, anıtlarında, heykellerinde ve insanların özünde taşıyor olduğunu hissettiğim bu kenti sevdim. Ve sevebilmenin gücü de bana en büyük katkı oldu.

Sonuç

Sosyal etki analizi çalışması, projenin son ayında eğitim faaliyetlerinin bitiminde gerçekleştirilmiştir. Faaliyetlerin hemen ardından çalışmanın yapılması projenin istihdama etkilerini görmek açısından sınırlayıcı olmuştur. Kurslarını henüz tamamlamamış, iş aramaya daha yeni başlamış kadınların istihdam edilebilirliklerinin düşük olacağı açıktır. Bu nedenle proje katılımcıları ile proje bitiminden en az 1 yıl sonra yeniden görüşmek uzun süreli etkiyi görmek açısından daha gerçekçi olacaktır.

Amasya'da kadın istihdamını arttırmak amacıyla uygulanan bu projenin, kadın istihdamını arttırmanın yanı sıra hem kadınların hayatlarına, hem çevrelerine, hem de Amasya'daki yerel kurum ve kuruluşlara çok önemli ve olumlu etkileri olduğu görülmektedir. Kadınlarda haklarına ilişkin farkındalık oluşmuş, kadınlar ev ve eve bağlı akrabalık ilişkilerinin ötesinde dışarıyla bağlantı kurmuş, kendi benliklerine yaklaşımları değişmiş, toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalık geliştirmiş, istihdama katılımı destekleyici olumlu bir bakış açısı edinmiş, diğer kadınlara yaklaşımlarında "empati" kurmaya başlamışlardır.

Projeye katılan kadınların anlatımları, projenin bulguları ve çıktıları kadın istihdamının artırılması alanında yapılacak çalışmaların önünde duran sorunlara, bu sorunların çözümlerine ve yapılabilecekler dair ipuçları vermektedir. Proje, kadın istihdamının beceri-egitim-ücret-iş olanakları dışında, kültürel yapı, toplumsal cinsiyet rolleri, sosyal hizmetler gibi bir dizi farklı değişkenden etkilendiğini ve bunlar tarafından biçimlendirildiğini göstermektedir. Kadın istihdamını artırmayı hedefleyen projenin başarısı sadece istihdama katılan kadın sayısı ile değil, yukarıda sıralanan her bir değişkene ilişkin oluşan farkındalık düzeyi ile de ölçülmelidir.

Kaynakça

1. A User's Guide to Poverty and Social Impact Analysis, World Bank, 2003
2. Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger N. R., Tarule J. M., *Woman's Ways of Knowing: The Development of Self; Voice, and Mind*, Basic Books, 1986
3. Bernard H.R., *Research Methods in Antropology, Oualitative and Ouantative Approaches*, AltaMira Press, 2002
4. Bora A., *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, 2008
5. Clinchy B.M., "Issues of Gender in Teaching and Learning", *Journal on Excellence in College Teaching* 1, 1990
6. Deere C. D., "The Feminization of Agriculture? The Impact of Economic Restructuring in Rural Latin America", *The Gendered Impact of Liberalization: towards "embedded liberalism"?*, 1987
7. Eisner E., *Evaluation Roots Tracing Theorists Views and Influences*, Sage Pub., 2004
8. Ercan F., Özar Ş., "Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye'de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış", *Toplum ve Bilim*, Sayı 86, Güz 2000,
9. Erikson R., *Social Class of Men, Women and Families*, 1984
10. Genzuck M., *A Synthesis of Ethnographic Research*, 2003
11. Kitzinger, Kitzinger, J., "Qualitative Research: Introducing Focus Groups", *British Medical Journal*, 1995.
12. Gilmore D.D., *Manhood in the Making: Cultural Concepts of the Masculinity*, Yale Press, 1990
13. Harris M., Johnson O., *Cultural Antropology*, Allyn and Bacon, 2000
14. Kandiyoti D., *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, 2011
15. Kazemi F., "Gender, İslam and Politics", *Social Research*, Vol:67 No: 2, 2000
16. Krueger, R.A., *Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research*, Sage Pub.,1994
17. Kuczynski, J., *İşçi Sınıfı Tarihi*, Sosyalist Yayınlar, 1994
18. Kümbetoğlu B., *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, 2008
19. Linda L., "Capitalism, Imperialism and Patriarchy: The Dilemma

- of Third World Women Workers in Multinational Factories," Nash J., and Fernandez- Kelly M. P., *Women, Men and the International Division of Labor*, State University of New York Press, 1983
20. Marx, K., *Komünist Manifesto*, Sol Yayınları, 1993
21. May T., *Qualitative Research in Action*, Sage Pub., 2002
22. Maureen M., "Gender and Economics: the Sexual division of Labor and the Subordination of Women", Young K., Volkowitz C., McCullagh R., *Marriage and the Market: Women's Subordination Internationally and Its Lessons*, 1984
23. Özar Ş., Günlük-Şenesen G., "Determinants of Female (Non) Participation in The Urban Labor Force in Turkey", *METU Studies in Development*, Vol: 25 (2), 329-359, 1998
24. Özer M., Biçerli M.K., "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", *AÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, 2008
25. Rubin H.J., & I. S Rubin, *Qualitative Interviewing the Art of Hearing Data*, Sage Pub., 2005
26. Mack N., Woodsong C., MacQuenn M., Guest G., Namey E., *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*, Family Health International, 2005
27. *Social Analysis Sourcebook*, World Bank Published, 2003
28. Vanclay F., *International Principles for Social Impact Assessment*, Environmental Impact Assessment Review, 2006
29. Veenhoven R., *Why Social Policy Needs Subjective Indicators*, UNI-WIDER, 2001
30. Yıldırım K., Doğrul G., "Çalışmak ya da Çalışmamak: Türkiye'de Kentsel alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:239-262, 2008
31. Weber M., *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
32. http://www2.ucsc.edu/culturalstudies/PUBS/Inscriptions/vol_3-4/aihwaong.html
- Ong A., *Colonialism and Modernity: Feminist Re-Presentation of Women in Non-Western Countries*.